

ԳԱԽԱԶԱՆԱԳԻՐՔ

ՅԱԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ՎԱՆԱՀԱՐՑ
ՈՒԽՏԻՍ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՏԱՐՕՆՈՅ

Աշխատասիրեսց

ԿՍՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ
Միաբան Ս. Կարապետի վանուց Տարուն

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ
ԱՌԱՔ. ԱՓՈՒՌՅ Ս. ՅԱՆՈՎԱԲԵՆՆՅ
ԵՐՈՒՍԱԿԷՄ
1912

281. 6 (03)

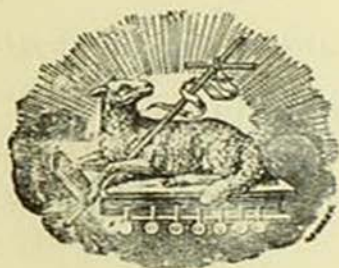
Հիշատակ

ԳԱԻԱԶԱՆԱԳԻՐՔ

ՅԱԶՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ՎԱՆԱՀԱՐՑ
ՈՒԽՏԻՍ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՏԱՐՈՆՈՅ

Աշխատասիրեաց

ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴ. ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ
Միաբան Ս. Կարապետի վանույց Surobinj

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ
ԱՌԱՔ. ԱՌՈՒՌՈՅ Ս. ՅԱԿՈՎԷԲԱՆՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
1912

1512-1912

ՉՈՐՍՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱՅ

ՅՈՐԵԼԵԱՆ ՏԱՐԻ

ՀԱՅ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Հոգեշնորհ

Տէր Կարապետ Վարդապետ Լուսարարեան

Ժրայան Լուսարարապետ

Ս. Կարապետի Վանուց Տարօնոյ

Ձեր այս «Գաղաղանագիրք» անունով աշխատասիրութիւնը, շիկեղով առաջին ՚ի տեսակս իւր շատ գեղեցիկ եւ փառաւոր աշխատութիւն է, ուսի եւ արժանի գիտնաստան վարձատրութեան: Ձեր այս աշխատութեանք պիտի ծանօթացնե՛ք Տարօնոյ Հայ ժողովրդին Ս. Կարապետի Հոշակաւոր Վանուց համառօտ սրտմտութիւնը եւ Վանանուց զանկը:

Ուսի անհնայն յարգանքով ձեզ, նոյն եկեղեցոյ ներկայ յատկացիծը սրտատուած ինձանից խնդրում եմ զայն եւս գեշեղել Ձեր այս ներկայ աշխատասիրութեան մէջ:

Ձեզ աղօթակից Եղբայր

Սանակ Ծ. Վարդապետ Աստուծատուրեան

Տնօրէն Մատենադարան Թանգարանի

Ս. Կարապետի Վանուց Տարօնոյ

1912 աւի 14 Յունիսի, Ս. Կարապետ:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Երուսաղէմի Սրբոց Յակովբեանց ազգապար-
ծանք վանքէն յետոյ, թէ հնութեամբ, թէ պատ-
մական տեսակէտով, առաջին դիրք կը գրաւէ
Մայր Հայաստանի մէջ Տառօնոյ սուրբ Կարապետի
հոշակաւոր վանքը: Ազգային պատմիչներ եւ հե-
տաքրքիր այցելուներ՝ ժամանակագրական կար-
գաւ նկարագրած եւ վեր հանած են այս մենաս-
տանի փառաւոր դիրքն ու ծագումը յարակից
հանգամանքներով, ինչպէս նաեւ զանազան ժա-
մանակներու մէջ սուրբ Ուխտիս միաբանութեան
կրած հալածանքն ու տառապանքը եւ վանքի ա-
ւերմունքն ու կողոպուտը այլ եւ այլ բռնապետ-
ներու ձեռով որոնք Ազգային թերթերու մէջ ալ
պարբերաբար հրատարակուած են ժամանակին:

Ներկայ գրողիս հեղինակութիւն կամ պատ-
մութիւն մը չէ, որ ՚ի լոյս կընծայեմ, այլ Ս. Ուխ-
տիս վանահարց ցանկի շարունակութիւնն է: Զե-
նորայ շարահար պատմիչ Մամիկոնեան Յովհան-
նէս Եպիսկոպոս վանահօրմէն զկնի՝ այլ եւս վա-
նահարց շարքը կընդհատի. իբրեւ Տառօնի գաւակ
եւ նախանձախնդիր միաբան Ս. Կարապետի վա-
նաց կատարած եմ այս համեմատաբանութիւնը.
աչի առջեւ ունենալով վանքիս եւ թէ շրջակայ
մենաստաններու մէջ գտնուած նաւթնօրներու,
մագաղաթեայ, եւ քղթեայ Աւետարաններու յի-
շատակարանները եւ տապանաքարերը:

Կարելի եղածին չափ, հետո՛ւ եւ զտա՛ծ եմ
Տարօնոյ վիճակի ընդհանուր վանահայր առաջ-
նորդներու (մանաւանդ ԺԹ. դարու Բ. կէսէն)
հեանակելի գործունէութիւնը որոնցմէ մի քանի-
սին ժամանակակից եւ ականատես եմ եղած.
որոնց վրայ աւելցնելով Ս. Կարապետի նշխարաց
փոխադրութիւն յերուսաղէմէն Դ Տարօն:

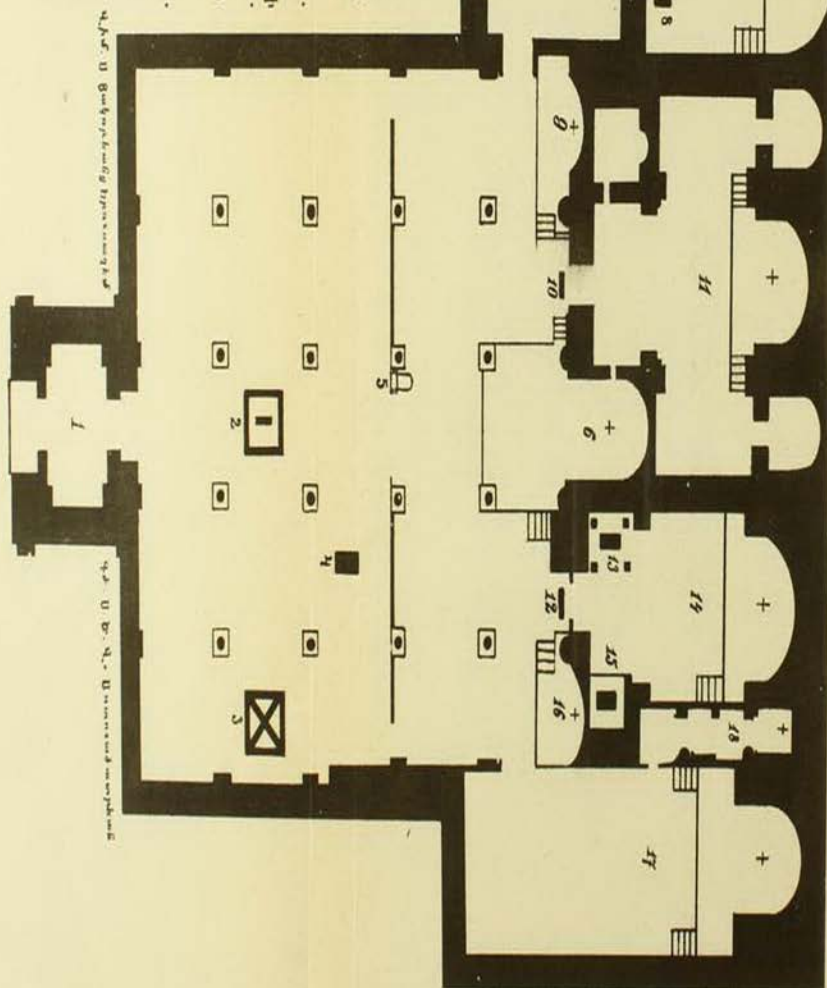
Տ. Յովհաննէս Եպիսկոպոս պատմիչ Մամի-
կոնեան է եղած, է. դարու կէսին սուրբ Ռիսիս
վանահարց ցանկը պատրաստող, եւ սկսեալ Զե-
նոր Գլակէն ինքն եղած է այդ շարքին մէջ 35^{րդ}
վանահայրը ժամանակակից Տ. Ներսէս շինող
կաթողիկոսի, որ եւ գրած է Տարօնի պատմու-
թիւնն:

Ինչպէս որ Մամիկոնեան պատմիչը իր պատ-
մութեան յիշատակարանին մէջ խնդրած է իրմէ
վերջը շարագրութիւն պատրաստողներէն չմոռնալ
զինքն յիշելու: Ես պարտ անձին համարեցի կա-
տարել նոյն յանձնարարութիւնը գրելիս յարա-
կցելով անոր յիշատակարանը. մի եւ նոյնը կը
խնդրեմ իմ յաջորդ եղբայրակիցներէս, որք նա-
խանձախնդիր կրլլան ինձմէ վերջը շարահարել
Ս. Ռիսիս յաջորդ վանահարց ցանկը, թող չմոռ-
նան յիշել եւ զիս նուազ ծառայս եւ ապիկար
պաշտօնեայս Ս. Եկեղեցւոյ. որով յիշեալ եղիցին
առաջի անմահ Որդւոյն Աստուծոյ:

- 1 Ջանգալասուն,
- 2 Գերեզման Թոռնիկ
իշխան Ստեփո,
- 3 Գերեզման ամեն Մա-
կիմոնեցի
- 4 Գերեզմ. Մամիկոնեան
Մաւշեղի.
- 5 Արոտ վանանարց.
- 6 Ասղ Սեղան Ս. Խաչ.
- 7 Ս. Անանասծմին.
- 8 Գերեզման Սեփանանսի
որդի վարդ Պարեկի.
- 9 Սեղան Ս. Զակարյա.
- 10 Գերեզմ. Մամիկոնեան
Մխթար իշխանի.
- 11 Ս. Սեփանոս.
- 12 Գերեզ. Կալլ վանանի.
- 13 Հանգաւարտ Ս. Յով
հանում Մկրչի.
- 14 Ս. Կարապետ.
- 15 Գերեզման Արամայի-
նեայ եպիսկոպոսին.
- 16 Սեղան Ս. Գրիգոր
Լուսանորդի.
- 17 Ս. Գեղար.
- 18 Հովնաթան.

- 1 Ջուդգուխանի .
- 2 Քերեզդան քանակի
բեթով կոտույց .
- 3 Քերեզդան սառն Մու-
սիկանից .
- 4 Քերեզդ. Մամիկանյան
Մարզի .
- 5 Արսև ղ. ռուսույց .
- 6 Արսև Սեղան Ս. Բայ .
- 7 Ս. Առնաշանի .
- 8 Քերեզդան Ասեղանի
նոթի ղ. Արսև Պարսի .
- 9 Սեղան Ս. Գալստյ .
- 10 Քերեզդ. Մամիկանյան
Սկիւս թեթով .
- 11 Ս. Ասեղանյան .
- 12 Քերեզդ. Քոյս ղ. Կառնի .
- 13 Համբարում Ս. Գոյ-
րուհու Միքայի .
- 14 Ս. Գարաշան .
- 15 Քերեզդան Ասեղանի-
նոթի ղ. Սեղանյան .
- 16 Սեղան Ս. Քերեզդ .
Լուսաւորի .
- 17 Ս. Քերեզդ .
- 18 Հիւսիսում .

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՆՇԽԱՐԱՑ
ՍՐԲՈՅ ՅՈՎԶԱՆՆՈՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻ
Ի ԿԵՍԱՐԻԱՅԷ Ի ՏԱՐՕՆ

ԵՒ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ Ա՝

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եւ մինչդեռ աշխարհն արարատեան տառապէր 'ի պաշտամունս դիցն Արամազդայ և Արեւդական : Եհաս անսահման գթութիւն Աստուծոյ ազատել զազգն Հայկազուն խաւար վիճակէն և կրկին ածել 'ի լոյս գիտութեան ճշմարիտ հաւատոյն : Եւ յաւուրս Հռովմայ կայսերն Դիոկղետեայ արքայն Հայոց Տրդատ բազմադիմի տանջանօք շարշարեալ զվկայն Քրիստոսի սուրբն Գրիգոր և իմացեալ զորդի Անակայ լինելն արկանէ 'ի խոր վիրապն յԱրտաշատայ ամս հնգետասան : * Եւ յետ հնգետասան ամին դիւագնեալ ամենայն երկիրն Հայոց , և ինքն թագաւորն 'ի մէջ վարազացն եր-

Ծանօթ . - Նոր Զենոբ տպագրութիւն վննետիկ 1832 :

թեպի գաղարկւր : Իսկ հրամանաւն Աստուծոյ եւ
կեալ հանին նախարարքն զԳրիգոր . և նորա եւ
լեալ ժողովեաց զնոսա առ ինքն և հինգ օր թու
ղու զնոսա անտաղ առաջի իւր կալով, լսելով
գրարողութիւն վարդապետութեան նորա : Այս
առաջին պահք եղաւ յաւուրս սրբոյն Գրիգորի,
զոր 'ի Հռովմ Սեղբեսարոս հաւանեցաւ, և սա-
հեաց ինքն և Կոստանդիանոս թագաւորն, և ա-
մենայն քաղաքն զոր և Առաջաւորք կոչեմք :

Եւ յորժամ լցան աւուրք պահոց նոցա, թափե-
ցան ժորթ վաշրենական խողակերպին Տրդատայ
և գիւարնակ մարմինք զօրաց նորա ընկալան ըզ-
րժշկութիւն : Ապա ձեռն 'ի զործ արկեալ՝ ուսու-
ցանէր նոցա շինել տունս տէրութեանս, և ասէ .
պարտ է քահանայս ածել որ հովուեն զձեզ : Իսկ
հրեշտակ Տեառն հաւանեցոյց զնոսա, զինքն լի-
նել նոցա հովիւ : Զոր յանձն առեալ, տայ 'ի ձեռն
նորա իշխանս և զօրս բազումս, և առաքէ զնոսա
յաշխարհն կապաղովկացւոյ 'ի քաղաքն Կեսա-
րեայ, ձեռնադրել 'ի սրբոյ Հայրապետէն Ղեւոն-
դեայ յաջորդ սրբոյն Թադէոսի : Եւ ելեալք 'ի
Վաղարշապատ քաղաքէ անցանէին ընդ դատուն
Բասենոյ և գալին յերեզնաւան յեկեղեաց գաւա-
ռին, 'ի կուռսն՝ զոր ինքն կործանեաց : Եւ անտի
երթեալք, մօլին 'ի Կեսարեայ յամի 302 : Եւ ձեռ-
նադրի 'ի մեծ Հայրապետէն Ղեւոնդեայ, Մեծա-
շուք պատուով՝ անկախ Քահանայապետ և Առա-

րեալ Հայաստան աշխարհի, և արարեալ նմա մեծարանս, տայ նմա զսուրբ նշխարս Կարապետին Յովհաննու և զԱթանազիսեայ ընտրեալ վկայի :

Նշխարսու մը Յովհաննու Մկրտչին :

Այժմ՝ թէ ո՞վ երեք 'ի Կեսարիա զնշխար Կարապետին Յովհաննու . Յովհաննէս Աւետարանիչն : Մինչ էր նա 'ի Պատմոս Կղզւոյն, եկն յԵփեսոս և անտի երթեալ յԵրուսաղէմ՝ զտանէ զգերեզման նորա ըստ հրամանի տեսչութեան Աստուծոյ . զոր աշակերտք թաղեալ էին (*) 'ի Թէկուէ մերձ 'ի գերեզմանն Ամովսայ մարգարէին : Իսկ գլուխ նորա ամփոփեցին յերկիր հրամանաւ Հերովդէի որ անյայտ եղեւ տեղին :

(*) Թէկուէ տես ճառընտիր 1210 երես :

Ս. Յովհաննէս Աւետարանիչ :

Եւ սուրբ Յովհաննէս առեալ 'ի գիշերի զսուրբ մարմինն Կարապետի Յովհաննու եւ ետ ցՊողիկարպոս եպիսկոպոսն որ էր աշակերտ իւր եւ ետ տանել յԵփեսոս եկեղեցին զոր ինքն շինեաց եւ կոչեաց զանուն նորա սուրբ Աստուածածին , եւ յետ փոխման Աւետարանչին մնաց յԵփեսոս սուրբ նըշխար Կարապետին , մինչեւ 'ի ժամանակս Դեկոսի արքայի : Եւ ապա 'ի ժամանակս նորա նստի յԵփեսոս աշակերտ Ակղենոսի Փարմելոս եւ անտի հալածեալ եկն 'ի Կեսարեայ ընդ իւր ունելով զբոլորովին նշխարս սուրբ Կարապետին բաց 'ի գլխոյն միայն : Եւ եղ զնա 'ի սուրբ Սերեգոնն ոչ 'ի ծածուկ այլ յայտնի եւ եկաց 'ի նոյն տեղւոջն մինչեւ ցթագաւորութիւն Դիոկղետիանոսի :

Եւ 'ի գալ սրբոյն Գրիգորի 'ի ձեռնադրու-
թիւն առ Ղեւոնդ Կեսարու Հայրապետն , որ թէ-
պէտ բազում անգամ խնդրեաց սուրբն Գրիգոր
զնշխարս սրբոյ Կարապետին , ոչ էառ յանձն տալ ,
մինչեւ հրաման 'ի տեառնէ առնոյր 'ի գիշերի
վերջնումն բաժանել և տալ զկէսն ցնա :

Եւ 'ի վաղիւն բազում պատերազմունս սկսաւ
լինել , մինչեւ նախարարքն կշռեցին քահանայա-
պետին երկոտասան հազար դահեկան , և այնպէս
առեալ բռնութեամբ՝ ելին 'ի քաղաքէն . մինչ զի
խորհուրդ առեալ իշխանն Անգեղ տանն հարկանել
զքաղաքն 'ի գիշերի հրով . զոր իմացեալ Հայրա-
պետին , համոզեաց զնոսա 'ի խաղաղութիւն . և փո-
խանակ երկոտասան հազար դահեկանին՝ ետ նոցա
զնշխարս Աթանաղինեայ ընտրեալ Հայրապետին
և հազիւ կարաց արձակել զնոսա հաշտութեամբ
և սիրով : Տայր և սրբոյն Գրիգորի երկու լուսա-
ւոր աղունս , զոր էր տուեալ նմա Հռովմայ հայ-
դապետն :

Ելեալ 'ի Կեսարիոյ՝ մնայր ժամանակս ինչ 'ի
Սերաստիա , հաւաքել զգաստ կրօնաւորաց : Եւ զո-
մանս վարդապետս կոչէր յԱղէքտանդրիոյ և հրա-
շաղանս պաշտօնեայս . յորոց մին Դիկառիոս , զոր
Գունայ դաշտին Եպիսկոպոս ձեռնադրեաց . նոյն-
պէս և զայլս յԱսորոց որ և զիս իսկ ոչ եթող
չառնալ 'ի Նիւստրա՝ հրաժարեալ յեղբօրէն իմ-
է Եղիազարու : Եւ անտի ելեալ անցաք մինչեւ

ի Թորդան . և անդ թողաք զՍուրահնոս Եփեսացի՝ վարդապետ ամենայն գաւառացն : Եւ մեք ելեալ անաի , ընդ Կարին և ընդ Հարք կամեցաք անցանել : Իսկ ոմանք յիշխանացն զգալուցին սրբոյն Գրիգորի , եթէ ՚ի դուռն Տարօնոյ երկու բագինս մնացեալ են՝ որ դեռ ձօնեն դիւաց , իսկ նորա դէմ՝ եղեալ գայր զի և զայնս քանդեսցէ . և եկեալ յերկիրն Պալունեաց՝ յաւանն մեծ Գիսանէ ՚ի քաղաքագեօղն Կուառս , ոմանք ՚ի քրմաց անդ հանդիպեցան : Եւ տեղեկացեալ յիշխանէն Հաշտենից եթէ առ վաղիւն կործանելոց են զմեծ Աստուածն Գիսանեայ՝ և Դեմետրեայ (*). գիշերագնաց եղեալ ՚ի տեղի աստուածոցն , և լլին զգանձս ՚ի տունս գետնափորս : Եւ ինքեանք ազդարարին յԱշտիշատ ՚ի քուրմս , եթէ ժողովեցէք զարս պատերազմոյս և փութապէս վաղիւն հասէք առ մեզ , զի մեծն Գիսանէս ՚ի պատերազմ՝ ելանելոց է ընդ ուրացեալ իշխանս : Նոյնպէս և զարսն կուառացն սրեցին՝ զարսն զործել ՚ի ցանկս այգեացն , և զոմանս յանտառս դարձուցին : Եւ որ գլխաւոր քուրմն էր , անուն Արձան , և որդւոյ նորա Դեմետր , առեալ զօրս որք ՚ի Կուառատանն էին՝ արս իբրեւ չորեքհարիւր և ելեալ ՚ի վերայ լերինն՝ ուր հանդէպ Կուառացն էր , և մնացին մինչեւ այլ զօրքն ուստէք եկեսցեն նոցա յօգնականութիւն :

(*) Դեմետր եւ Գիսանէ ո՛վ են , տես երես 28 :

էլեալ 'ի վաղիւն անցանէին ընդ ստորոտ լերինն , չոր օրինակ սովոր էին ասպատակել :

Իսկ սրբոյն Գրիգորի առեալ զիշխանն Արծրունեաց , և զիշխանն Անդեղտան , և սակաւ ինչ զօրու իբրեւ արս երեք հարիւր , ելեալ յերրորդ ժամու ընդ Բլուրն՝ ուր Արձանն էր թագուցեալ , և գային անհոգս եղեալ , բնաւ չունէին կասկածս : Եւ իբրեւ մերձ եղին ընդ ելս զառիվերին , յառաջ մատուցեալ Արձանն և Գեմետր , հնչեցուցին զփողսն պատերազմին՝ և յանդգնաբար յարձակեցան 'ի վերայ : Զոր լուեալ իշխանքն՝ ընդոստեան յոյժ . զի յորժամ լուան երիվարքն զձայն փողոցն՝ սկսան վրէնջել և յուզել զպատերազմ . իսկ իշխանն Անդեղտան , ձայն տուեալ ասէր . իշխանն Սիւնեաց առաջ մատիր և տես՝ գուցէ զօրք հիւսիսոյ իշխանին են : Իսկ նորա երթեալ , և ոչ կարաց գիտել՝ թէ ո՞րք են :

Գարձաւ և ասէ . փախո զԳրիգոր յանոքս ուրեք , հանդերձ ընկերօք իւրովք . գուցէ ըմբռնիւն զդա և մեք ամօթ կրիցեմք 'ի թագաւորէն : Եւ դու առաքեա զոք զկնի զօրաց մերոց , զի դարձին յետս . քանզի ռազմ է բազում զօրաց , և բազում դրօշք երեւին փողփողեալք :

Իսկ իշխանն Անդեղտան զսուրբն Գրիգոր ետ 'ի ձեռն իշխանին Մոկաց , և ասէ . փութացո յամուրն Ողկան , մինչեւ տեսցուք՝ թէ զի՞նչ լինիցի . եւ ինքն առաքեաց զկնի զօրացն՝ ազդ առնել :

Իսկ իշխանն Մովսէս առեալ զԳրիգորիոս, դառնայ ընդ զառիվայր բլերն՝ կամելով իջանել 'ի Կուառա: Իսկ արք տեղւոյն սկսան զանց ճանապարհին պահ ունիլ. զոր տեսեալ սրբոյն Գրիգորի՝ թէ մեծ վտանգ է 'ի տեղւոջն իջուցանել զնշխարս մերձ առ Աղբիւր մի յայնկոյս ձորոյն հանգէպ գեղջն (*), դնէր և նշանագրէր զտեղին. և ծածկեաց զսուրբ նշխարս և ոչ ոք կարաց տեսանել մինչեւ սուրբ Գրիգոր դարձաւ 'ի տեղին:

Իսկ արք գեղջն հետամուտ եղեն մեզ. եւ մեր հեծեալ իւրաքանչիւր երիվարս փախստական գնացաք յամուրն յՈղկան. և յառաջեալ քան զնոսա մտաք 'ի ներքս, իսկ արք գեղջն եկեալ անցին յայնկոյս 'ի քաղաքն Կուառա, և ազդ արարին նոցա զմէնջ. զոր լուեալ յայնկոյս անցին, և զամբոցն սկսան պաշարել: Իսկ մեր 'ի վարանս մտեալ, հղեցաք գիշերագնաց զոմն առ իշխանն Անգեղտան, և թղթով ծանուցաք զիրան: Իսկ նորա չորեքհազար արանց ընտիր սուսերաւորաց առաքեաց. որք 'ի վաղիւն եկեալ անցին յայնկոյս գետոյն: Եւ յետ երից աւուրց պաշարեալ զքաղաքն աւերեցին, և զպարիսպն հիմնալատակ արարին, եւ զմարդիկ քաղաքին բերեալ 'ի Մեղտի անցուցին:

(*) Յիշեալ աղբիւր որ այժմ ուխտատեղի է Կուառսէն կէս ժամ հեռաւորութեամբ դէպի արեւմուտս որ այժմ լուսաղբիւր ասի:

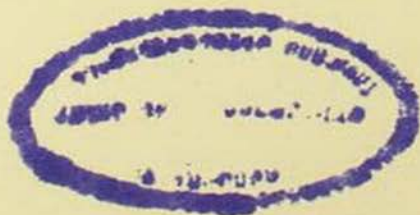
Իսկ իշխանքն իբրև լուան, ելին 'ի վերայ բլերն՝
և տեսին զԱրձանն, զի արս չորեքհարիւր լոկ՝ թէ
աւելի կամ պակաս, ունէր ընդ իւրն : Վաղվաղակի
'ի վերայ, յարձակեալ քաջ իշխանացն, 'ի փախուստ
դարձուցին զԱրձանն . իսկ այլ զօրքն Հայոց իբ-
րեւ լուան զձայն գուժին, վաղվաղակի ամենե-
քեան անդր 'ի բլուրն հասանէին . իսկ Արձանն
յառաջ մատուցեալ՝ սկսաւ թշնամանել զիշխանն
Հայոց և ասէ . յառաջ մատիք, ո՛վ դենակորոյսք,
և ուրացողք զհայրենի Աստուածսն, և թշնամիք
բարեփարին Գիսանէի . ո՞չ զիտէք զի այսօր Գի-
սանէ 'ի պատերազմ՝ ելեալ է ընդ ձեզ, և մատ-
նելոց է զձեզ 'ի ձեռս մեր, և հարկանելոց է զձեզ
լուրութեամբ և մահուամբ : Իսկ իշխանն Արծրու-
նեաց 'ի մէջ անցեալ, ասէ . ո՛վ որ խրոխդասդ 'ի
վերայ մեր . եթէ վասն Աստուածոցն մարտնչիս
սուտ ես . և եթէ վասն երկրիդ, բնաւ իսկ անմիտ
ես . զի այս իշխանն է Անդեղտան, և իշխան Սիւ-
նեաց տանն, և այլք 'ի պատուաւորաց՝ զորս դուք
իսկ ճանաչէք : Իսկ Գեմետր որդի Արձանին ասէ .
լուարուք մեզ իշխանքդ Հայոց . այս քառասուն
ամ է՝ զի ծառայեմք մեծի Աստուածոցն եւ գի-
տեմք զզօրութիւն նոցա, զի ընդ թշնամիս պաշ-
տօնէից իւրեանց ինքեանք մարտնչին : Արդ մեք
պատերազմաւ ձեզ չկարեմք ընդդիմանալ, զի
այս տուն է Թագաւորին Հայոց, և դուք իշխանք
նորա : Բայց այս ձեզ յայտնի լիցի, որ թէպէտ

մեք ձեզ յաղթել ոչ կարեմք . սակայն լաւ է այսօր մեռանիլ 'ի վերայ Աստուածոյն մերոց քան թէ զտաճար նոցա 'ի ձէնջ ապականեալ տեսանեմք , որով և զկեանս ատեցաք և զմահ սիրեցաք : Բայց որ իշխանդ ես Անգեղտան՝ յառաջ մատիր , զի մենամարտեսցուք ես և դու :

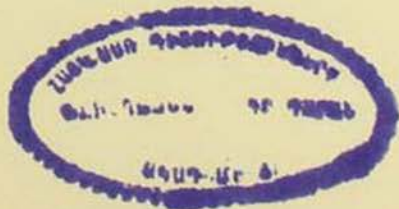
Յայնժամ 'ի մէջ անցեալ իշխանն Անգեղտան և Արձան , և սկսան անցանել շուրջ զմիմեամբք . և աճապարեալ Արձանն եհար տիգաւ 'ի վերայ բարձից նորա , և մերձ տարաւ յընկենուլ զնա : Իսկ իշխանն դարձեալ 'ի վերայ նորա , առէ . Գիտեա զայս , Արձան , զի տեղւոյս այս Արձան են կոչելոց . զի քեզ արձանանալ պիտի այսմ վայրի : Եւ 'ի վեր ամբարձեալ զձեռն իւր՝ իջուցանէր զսուրն 'ի վերայ աջոյ թիկանցն , և 'ի բաց ձգէր զպարանոցն հանգերձ ձախ թիկամբն և ոտամբն : Եւ նորա անկեալ յերկիր թաւալէր . և կուտեցին Արձան 'ի վերայ նորա , և կայ 'ի թաղման 'ի նմին տեղւոջն՝ որ դեռ եւս Արձան կոչի անուն լերինն :

Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ , փութանակի եկին հասին զօրքն Քրմայ 'ի վիշապ քաղաքէ , և արք Պարսխոյ եւ արք Մեղաոյ ամենեքեան առ հասարակ անդր հասանէին : Եւ այլք Սասուցոնից եկեալ ընդ նոսա , ընդ ամենայնն , որպէս և ինքեանք յետոյ առէին , հինգ հազար չորեք հարիւր և յիսուն այր :

Իբրեւ հասին 'ի գլուխ լերինն, ձայն գու-
ժեաց յերկոսեան գունդան. եւ յարձակեցան 'ի
վերայ զօրացն Հայոց, և փախստական արարեալ
իջուցին զնոսա զառիւվայր լերինն ընդ գեղջն կող-
մանէ: Իսկ արք գեղջն այնորիկ քանզի դարա-
նամուտք էին, ընդ դէմ՝ եկեալ մերոց զօրացն, և
յերկուց կողմանց 'ի մէջ առեալ զզօրսն Հայոց,
սկսան կոսորել: Իսկ իշխանն Անգեղտան հեր-
ձեալ զքրմացն կողմն, և անցանէր յետուստ կող-
մանէ, և ուշ բլերն առնէր. զի անդ արք հեռե-
ւակք, որ զառիւվերին կողմանէն էին, բազում
մնաս արարին վիժօք երիւարացն: Իսկ Դեմետր
իբրեւ ետես՝ Անգեղտան իշխանն 'ի բլուրն ել,
թողեալ զզօրսն՝ ուշ նմա արարեալ, նոյնպէս և
այլ զօրքն ձիախաղաց սկսան անդ ժողովել:

Իբրեւ ելին 'ի վերայ բլերն, ճակատեցան
դարձեալ առ միմեանս: Եւ կային մնային իշ-
խանքն մեր զօրուն իւրեանց, զի դեռ ամենե-
քեան չէին ժողովեալ. քանզի չորեքճազարն այր
դեռ 'ի Մեղտի զգերիսն ունէին, իսկ երեքճա-
զարն անցանէին ընդ Բասեան և ընդ Հարք. իսկ
այլք դեռ 'ի դաշտի անդ սփռեալ ասպատակէին:
Եւ յորժամ ճակատեցան առ միմեանս, և կամէին
խառնել ընդ իրեար, ժամանեաց նոցա երեկոյ.
և 'ի նոյն վայրի իջեալ բանակեցան մինչեւ ցա-
ռաւօտն: Եւ իբրեւ առաւօտ եղև, եկին հասին
'ի նոյն տեղի մնացեալք զօրուն Հայոց, և այլք

ումանք 'ի Տիրակատարն քաղաքէ , որպէս թէ արք
հինգ հարեւր , եկին օգնել քրմացն : Արդ իբրեւ
հարստացան երկօքին կողմանքն , և էին վեց հա-
զար ինն հարեւր քառասուն և վեց արք քրմացն ,
իսկ հինգ հազար և ութսուն զօրք իշխանացն Հա-
յոց , ապա հնչեցուցին զփողս պատերազմացն , և
դիմեցին իւրաքանչիւր այր 'ի դէմ' առն դի-
պանաւորի . զառաջինն յաղթեցին զօրքն Հայոց ,
քրմացն : Իսկ 'ի նոյն ցեղէն Դեմեաբեայ իշ-
խանն Հաշտենից , որ էր ընդ զօրսն Հայոց ,
կտրեալ եօթն հարեւր արամբք 'ի քրմացն կողմ'
եւանէր . եւ սկսաւ կռուել ընդ իշխանս Հայոց ,
իբրեւ տեսին զօրքն Հայոց զնա , լքան եւ յեր-
կիր կործանեցան . զի այնպիսի այրն այն յաղ-
թող և հմուտ պատերազմի և կորովի , մինչ զի
ամենայն իշխանքն Հայոց դողային 'ի նմանէ :
Եւ յանխնայ սկսաւ արեան ճապաղիս հանել . և
ամենայն զօրքն զաղաղակ բարձին առ իշխանն
Սիւնեաց : Իսկ նորա ձայն տուեալ , ասէ . Այ դայ-
լակորին , յիշեցեր զբարս հօրքո , և 'ի նոյն շաղ-
ղակերութիւն դարձար : Իսկ նա ասէ . Այ ար-
ծուոյ ձագ , թեւօքդ ես հպարտացեալ . բայց
եթէ 'ի շար ակնատացս անկանիս , ես ցուցանեմ'
քեզ զիմ' զօրութիւնս : Իսկ իշխանն Սիւնեաց
չանդուրժեաց առ թշնամանսն . յարձակեալ 'ի
վերայ նորա , եհար մրճով 'ի վերայ սաղաւար-
տին , և կտրեալ զնա 'ի զօրացն , և փախստական

արար զնա 'ի վերայ լերինն ընդ արեւելս կոյս :
Եւ հանեալ հանդէպ իննակներսն վանուցն՝ մղեալ
ընկէց լերիվարէն , եւ իջեալ՝ դանակաւ կտրեաց
զգլուխ նորա . և զմարմինն գահաւէթ արարեալ ,
ասէ . տեսցեն զքեզ անդեղք , և գիտացեն՝ եթէ
արծուոյ հարեալ է զնապաստակդ : Եւ ինքն դար-
ձաւ : Որ մինչեւ ցայսօր Արծուիք (*) կոչեն տեղ-
ւոյն :

Իսկ իշխանն Արծրունեաց 'ի մէջ անցեալ՝
կտրեաց զքրմապետն Աշտիշատայ , որոյ անունն
էր Մետակէս . և տարաւ փախստական մինչեւ 'ի
գլուխ լերինն՝ ընդ գիտան վայրուցն : Եւ իբրեւ
եհառ նմա , ընդ դէմ՝ դարձաւ Մետակէսն , և եհար
զբարձս նորա . իսկ նորա ջեռեալ յարենէ խո-
ցուածին , աճապարեալ կտրեաց զթիկունս , եւ
պարանոցաւն 'ի բաց ընկէյ , և զգի նորա դարա-
հոս արար . զոր եւ Մետակող կոչեն զանուն
տեղւոյն :

Իսկ իշխանն Արշուգ փախուցեալ 'ի նոյն վայրս
թաղեալ . զոր տեսեալ իշխանին Արծրունեաց՝
որպէս թէ ընդ շտեռ արար , և գնացեալ մերձե-
ցաւ առ նա . և յանկարծակի յարձակեցաւ 'ի վե-
րայ նորա : Իսկ նորա փախստական եղեալ ընդ
անտառն , կտրօն փայտի էանց ընդ սիրտ նորա և
ընդ լեարդն , և անդէն մեռաւ : Իսկ նորա առեալ

(*) Արծուիք տես ծանօթ. երես 145 :

զերկոսին երիվարսն և դարձաւ, և անուանեցաւ տեղին այն Արջուց ձոր ^(*) :

Եւ իբրեւ դարձաւ անտի, եկեալ հանդիպեցաւ զի Դեմետր և իշխանն Անդեղտան մարտնչէին ընդ միմեանս : Եւ նորա 'ի վերայ, յարձակեալ, կտրեաց զաջույ ուս նորա, և 'ի վայր ընկէց. և կտրեայ զգլուխ նորա, և ձգեաց 'ի մախաղ իւր. եւ դարձաւ : Եւ յարձակեալ 'ի վերայ զօրացն, յանխնայ կոտորեալ դիմաւալ առնէին իբրեւ արս հազար երեսուն և ութ. և զայլսն մերկացուցին : Եւ 'ի նոյն պատերազմին եսպան Դեմետր զօրդի Մոկաց իշխանին. որ և մեծ սուգ եհաս իշխանացն Հայոց :

Արդ իբրեւ մեռաւ Դեմետր 'ի նոյն պատերազմին, հնչեցուց իշխանն Սիւնեաց զփողս պատերազմին 'ի խաղաղութիւն : Եւ լռեցին երկուքին կողմանքն 'ի կոտորելոյ զմիմեանս : Զոր իբրեւ տեսին արք կողմանցն, որ քուրմքն էին, աղաչեցին զիշխանսն 'ի խաղաղութիւն : զի թաղեսցեն զմեռեալս իւրեանց. և թող լեռուն : Եւ ժողովեցին զամենայն կոտորեալսն յերկոցունց կողմանցն, և հատեալ գերեզմանս՝ լցին զնոսա 'ի ներքս, և կանգնեցին 'ի վերայ գերեզմանացն արձանս, և գրեցին 'ի նմա այսպէս .

(*) Արջուց ձոր որ վանքիս հիւսիսոյ 10 լոպէ հեռու, որ այժմ ֆոներու ձոր ասի :

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՈՐ ԵՂԵՒ ՅՈՅԺ ՍԱՍՏԻԿ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԳԼԽԱԽՈՐ ԱՐՁԱՆ ՔՐՄԱՊԵՏՆ
ՈՐ ԿԱՅ ԱՅՍՐ Ի ԹԱՂՄԱՆ
ԵՒ ԸՆԴ ՆՄԱ ԱՐՍ ՀԱՋԱՐ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՌԻԹ
ԵՒ ԶԱՅՍ ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԱՐԱՐԱՔ ՎԱՍՆ ԳԻՍԱՆԵԱՅ ԿՌՈՑ
ԵՒ ՎԱՍՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

*Զայս գրեցին Ասորի և Հեյլենացի գրով, և
Յոյն և Իսմայելացի նշանաւ : Եւ ինքեանք իջին
երեկոյթս առնել յիննականեան տեղւոջն . և փու-
թապէս կոչնական արարին սրբոյն Գրիգորի, և
ինքեանք մնացին անդէն : Ոմանք 'ի դիտանոյն
մնացին, և այլ գօրքն 'ի մարգճակին իջեւանս
կալեալ առ քաղցր աղբերն անտառին :*

*Ծանօթ. — Այս գերեզմանատուն այժմ կայ ապառաժ խո-
շոր սեւ տապանաքարերով ծածկւած վանքիս արեւմտեան
կողմ ժամ ու կէս հեռաւորութեամբ տեղս այս Արձան կոչի :
Տես երես 22 :*

Իսկ մեք 'ի յամբողջն ելեալ, եկաք ընդ նոյն ճանապարհ՝ ընդ որ փախստական գնացաք: Իբրեւ եկաք 'ի վայրս գեղջն, մոլորեցաք. քանզի զիշեր էր: Բայց մինչդեռ գայաք առ ափամբ այգեստանեացն, յսնկարծակի ծագեաց լոյս սաստիկ առաւել քան զճառագայթս արեգականն 'ի նշխարացն՝ զոր պահեալ էր սրբոյն Գրիգորի: Եւ աշնչափ ծագեաց, մինչեւ ամենայն բնակիչք գեղջն 'ի դուրս ընթացեալ արք և կանայք ծերք և տղայք 'ի տեսիլն. և հիացեալք՝ սկսան զղջանալ: Եւ նոյն ժամայն բարձեալ տարան զնշխարսն մինչեւ 'ի մէջ գեղջն, և պաշտօն զընծութեամբ կոտարեալ մինչեւ զառաւօտն, և 'ի վաղիւն բարձեալ՝ եկաք յԱրձանն, և ընթերցաք զգիրն: Եւ բազում ժամս արտասուեալ սրբոյն Գրիգորի վասն 'ի զուր կոտորածին, և ապա առեալ զաջ թեկն Մկրտչին՝ տեառնադրեաց շուրջ զամենայն կողմամբքն գաւառին, 'ասելով. Եղիցի աջ Տեառն 'ի վերայ երկրիս աշտորիկ, պահել 'ի թշնամեաց. և թէ վասն մեղաց տանջեցան 'ի Տեառնէ, սակայն թշնամիք սորա մի յերկարեացեն, այլ չարեօք սատակեացին: Եւ մի հերձուածողք բնակեացին յայսմ՝ աշխարհս. աջ սրբոյ կարապետին եղիցի կնիք և պահապան, և միանգամայն եղիցի տունս այս շինուած յաւիտենական ազգաց յազգս:

Եւ ասացեալ մեր զամենն, ձայն գղրղի եհաս

յականջս մեր : Եւ իբրեւ եկաք իջաք յիննականեան տեղիսն , ընդ առաջ եղեն մեզ իշխանքն Հայոց , աւետիս աալով մեզ՝ եթէ Գեմեար կործանեցաւ : Եւ իբրեւ եկաք ՚ի տեղին , տեսաք զտեղի կռոյն քանդակեալ . և զկուռսն , որ հնգետասան կանգուն էր , ընդ չորս բաժանեալ : Եւ պաշտօնեայք կռոյն զազաղակ բարձեալ՝ ողբային շարաշար , որ և դեւքն ՚ի լսելիս մարդկան կոծէին՝ ասելով . Վա՛յ մեզ , զի և սակերք մարդկան մեռելոց հաւածեն զմեզ յերկրէս : Եւ մարդկօրէն տեսեամք որպէս թեւաւորք ելեալ գնացին յԱշտիշատի կուռսն : Իսկ այլք ՚ի դիւացն իբրեւ զպիծակս անհուն բազմութեամբ , կամ թէ որպէս թանձրամած տաղոտարափս՝ այնպէս յարձակեալք ՚ի վերայ բազմութեան , և զքուրմսն առհասարակ լլկեալ՝ թողին իբրեւ զմեռեալս : Եւ մասուցեալ սրբոյն Գրիգորի , բժշկեաց զնոսա . և հրամայեաց կործանել զԳիսանէս , քանզի պղնձի էր՝ երկոտասան կանգուն երկայնութեամբ : Իբրեւ մատեան կործանիչքն ՚ի ներքոյ նորա , զոր տեսեալ պաշտօնէիցն՝ բազում՝ ողբովք ՚ի վերայ յարձակեալք , աւելին . Մեռցուք նախ մեք , և ապա մեծն Գիսանէս կործանեցի : Իսկ զօրացն ՚ի մէջ առեալ զքուրմսն սպանին արս վեց . և ապա կործանեցին զգուրս մահուն : Իսկ դեւքն ձայն բարձեալ , աւելին . Թէպէտ եւ դուք զմեզ աստի հալածէք , բայց ուր աստ կամին բնակիլ , և նոցա մի՛ լիցի

հանգիստ : Բայց չէ անհաւատալի . զօր օրինակ
ընդ դրունս քաղաքի զօրք բաղում՝ մտանեն ,
նոյնպէս և այս տեղիս դուռն էր դիւաց . զի այն-
չափ էին 'ի տեղոջն Գիսանէ , որչափ 'ի սանդա-
րամետս անդնդոց :

Իբրեւ կործանեցին զօրքն զկուռն , սկսաւ
սուրբն Գրիգոր հիմն արկանել եկեղեցւոյ : Եւ
վասն զի ոչ գոյր նոցա նիւթ պատրաստ , առեալ
քարինս անկազմս և անտաշս , և գտեալ կիր 'ի
բնակութիւնս կռոցն , սկիզբն արար եկեղեցոյ
'ի տեղիսն՝ ուր կուռքն Գեմետրեայ էր լեալ՝ ըստ
նորին չափոյ : Եւ արար անդ առուրս երկոտա-
սան , և կամէր զնշխարս սրբոյ Կարապետին զա-
մէնն աստ դնել , բայց ոչ էառ հրաման 'ի Տեառ-
նէ : Այլ զհասարակն առեալ դնէր 'ի տապան
բրտեայ , զի հողեղէն է և ոչ ոսկեղէն . վասն այ-
նորիկ ոչ է պարտ ոսկով պատել զմեռեալ մարմին
մարդկան : Եւ եդ զնոյն տապանն 'ի նոյն պղնձի
տապանն . և եդ անդ զմի ակն լուսոյ , զոր եբեր
'ի Կեսարիոյ՝ անուն լիգրոն : Եւ ոչ եթէ յայտնա-
պէս ումէք դնէր , այլ զտեղին 'ի ծածուկ կազ-
մեալ , և 'ի գիշերին առեալ բրիչս ես և Աղբիա-
նոս եպիսկոպոս , բրեցաք երկու առնաչափս . ար-
կեալ 'ի ներքոյ խիճս քարանց , եւ եդաք անդ
զնշխարս սրբոյ Կարապետին : Եւ այս էին զոր ե-
դաք . զաջ թեկն մինչեւ զարմուկն , և զձախ ձեռն
թիկամբն հանդերձ , և զոսկր բարձուց աշակող-

մանն , եւ այլ մանր ոսկերս 'ի մարմնոյն : Իսկ
գԱթանաղինէին զգլուխն եւ զաջ ձեռն մինչեւ
ցգօտին զամենայն հատեալ ընդ մէջ , և զնորայն
եղաք 'ի կաւէ տապան : Զոր թէ ստուգիւ կամիք
իմանալ , ցՊիսիդոն թարգմանիչ ասորի իսկ հար-
գէք , և նա ասէ ձեզ : Քանզի Կարապետին առ
անկեան դրանն Արշակունի , թզաւ մի հեռի
գտանես զբեւեռս նշանին 'ի մտիցն , կէս թզա-
բարձր 'ի գեանոյն և , յաջմէ եկեղեցւոյն : Զոր
գրեալ է սուրբն Գրիգոր 'ի տախտակս պղնձի ,
և եղեալ 'ի բեմի անդ՝ թէ կին ոք մի՛ իշխեսցէ
մտանել ընդ դուռն եկեղեցւոյդ , զի մի՛ կոխելով
շպատուական նշխարսն , անհաշտ խռովութիւն
լիցի Աստուծոյ ընդ նոսա՝ որ մտանենն և ակնար-
կեն ընդ նա իսկ . զոր և Պիսիդոն իսկ ընթերցեալ
է զտախտակսն :

Իսկ Աթանաղինէին առ նոյն սեամս հուպ
ընդ ձախակողմ՝ անկիւնին . և այնպէս անյայտ
կան 'ի պահեստի , զոր եւ թէ գտանել ոք կամի
բեւեռացն նշանօք՝ չիք հնար , թէեւ քառասուն
կանգուն փորիցեն . զի պատճառ իրացն այս եղեւ :
Յորժամ՝ պահեցաք զնշխարս սրբոյն , երկցս ան-
գամ ծունր կրկնեալ սրբոյն Գրիգորի մեւք հան-
դերձ , և , յարուցեալ տարածեաց զձեռս իւր ընդ
արեւելս , և ասէ .

Աստուած աստուծոյ և Տէր տերանց , որ կա-
տարես զկամս երկիւղածաց քոյ , և ոչ անտես

առնես զաղաչանս այնոցիկ՝ որ խնդրեն 'ի քէն
դու Տէր, որ պահեցեր զսա և ամեր մինչեւ 'ի
տեղիս յայս, ձգեա՛ զաջ քո 'ի վերայ տապանաց
սոցա, և կնքեա անվթար զօրութեամբ քով զոս-
կերս սոցա, զի մի՛ ոք կարացէ հանել զոսսա
աստի և գտանել մինչեւ յօր կատարածի աշխարհի
և նորոգման սոցա և ամենայն սրբոց : Թէպէտ և
'ի սրբոց ոք ջանայցէ հանել, աղաչեմ՝ մի լուիցես
նոցա աղօթիցն . այլ որք յուսով եւ հաւատով
խնդրեսցեն զբժշկութիւն 'ի դուռն սրբոյ կարա-
պէտիս, բժշկեսցես զնոսա : Բայց միայն թէ կամք
քո իցեն թողուլ զնոսա 'ի ցաւս իւրեանց, զի
տանջեալ մարմնով՝ ապրեսցին հոգով 'ի հանդեր-
ձեալ դատաստանին : Իսկ զգասս պաշտօնէից սորա
պահեա, որ զգուշութեամբ ծառայեն քեզ և սըր-
բութեամբ 'ի սուրբ եկեղեցւոյս . զի դու միայն
ես կարող յամենայնի, և քեզ փառք յաւիտեանս :

Եւ մեր ասացեալ զամէնն, եկն ձայն երկնից
որ ասէր . Եղիցի քեզ որպէս և կամիս, մի՛ ոք
գտցէ զդոսա հանելոյ պատճառաւ . և որք ծա-
ռայեն ինձ սուրբ և անկեղծաւոր վարուք 'ի տեղ-
ւոյդ, մասնակից լիցին դոցին բարեացն : Եւ շար-
ժեալ ծածկեցաւ տեղին : Իսկ 'ի վաղիւն ամեալ
առաջի Սիւնեաց իշխանին քուրմն մի, աղաչէին՝
զծածկեալ տեղիս գանձուցն ցուցանել և զգրունս
գետնափոր տանն . և ոչ ասաց, այլ մեռաւ 'ի
նոյն կախաղանին : Եւ ոչ եղեւ հնար գտանել . թէ-

պէտ և կարծէին ընդ հիմամբքն եկեղեցւոյն լինել, ուր Գեմետրեայ տաճարն էր: Քանզի հիմն եկեղեցւոյն եղաւ 'ի նոյն տեղիս, նոյն չափովն լայնութիւնն և երկայնութիւնն. բայց միայն զի նորա յարեւմտս երկրպագէին: Նոյնպէս քըննէին եւ զտաճարն Գիսանէին 'ի վեր բերել, որ էր առ յորդ աղբերն յարեւելից կուսէ, որպէս երկուս քայլս մարդոյ հեռի գոյով, և ոչ գտին:

Եւ իբրեւ լցան նոցա անդ առուրք ինն, երթեալ իշխանն Սիւնեաց յաւանն Կուառս, հաւանեցոյց զգօրս գեղջն՝ զալ 'ի մկրտութիւն. որք յանձն առին և եկին ընդ նմա: Եւ առեալ սրբոյն Գրիգորի իջուցանէ զնոսա 'ի ձորն Այծասնայ եւ մկրտեաց զնոսա. որ էր յարեւելից կուսէ հանդէպ Կաճկօնից՝ Ասաղօնից բերդին: Եւ մկրտեաց զնոսա քրիստոսադարդ օծմամբն, առնելով հաւատացեալս սուրբ Երրորդութեան: Եւ երեւեցոյց Տէրոյս մեծ 'ի սեան հրեղինի 'ի վերայ մկրտելոցն. և կացեալ երիս ժամս լոյսն 'ի վերայ սխրալի քահանայազորութեանն, և անդէն ծածկեցաւ 'ի տեսողացն: Եւ որք մկրտեցանն էին, արք և մանկտի, ոգիք հինգ հազար և յիսուն: Եւ առեալ ածէ զնոսա 'ի տէրունական տաճարն, և տօն սրբոյ Կարապետին տայր կատարել որ օր մի էր նաւասարդի: Եւ առեալ զնոսա 'ի ձեռս քահանայիցն, ետ տանել 'ի գիւղս իւրեանց: Եւ հրամայեաց քահանայիցն նշան փայտեայ կանգնել ուր զնշխարսն եւ

զիտ, և 'ի մէջ գեղջն. և զկանալսն անդ մկրտել, և բրբու եղև այս ամենայն, ժողովել տայր սուրբն Գրիգոր զմանկունս քրմացն և զպաշտօնեայս կըռուցն, և աղաչէր զնոսա՝ դառնալ առ տէր Աստուած: Իսկ նոքա ոչ առնուին յանձն, այլ ստէին ցիլխանսն. Զայս բանս 'ի միտ առէք, որ թէ ապրիմք՝ փոխարէնս առնեմք ձեզ. և թէ մեռանիմք, աստուածքն հասուցանեն զվրէժս մեր: Եւ լուեալ զայս իշխանն Անդեղտանն, ետ տանել զնոսա 'ի Փայտակարան քաղաքն 'ի առն բանտի արս չորեքհարիւր երեսուն և ութ՝ գերծեալ զգէս նոցա:

Այլ եւ յոյժ զարմանալի էր տեսիլ նոցա, քանզի սեւք էին եւ զիտաւորք և զազրատեսակք, զի ցելով 'ի հնդկաց էին: Քանզի և կռոցն, որ յայս տեղուջ էին պատճառն այս է: Դեմետր և Դիսանէ իշխանք էին հնդկաց, և եղբարք ցելովք. դաւ իմն խորհեալ նոցա Դինասքեայ արքային իւրեանց, զոր իրազեկ եղեալ արքային՝ առաքէ զօր զհետ նոցա, կամ՝ սպանանել, կամ՝ յերկրէն հայածական առնել: Իսկ նոցա լեալ մազապուր՝ անկան առ թաղաւորն Վաղարշակ. և նա ետ նոցա զերկիրն Տարօնոյ իշխանութեամբ. զոր ինքեանք շինեցին քաղաք, և կոչեցին Վիշապ (*): Որք

(*) Վիշապ որ այժմ Պաղչէ ասի, եւ ունի երեսուն տուն քիւրտ բնակիչս վանքէն հինգ ժամ հեռաւորութեամբ. յԱլշաիշաւին մօտ է:

եկեալ յԱշտիշատ, և կանգնեցին զկուռան զայնոսիկ. յանուն կռոյն զոր 'ի հնդիկոն պաշտէին: Եւ յետ հնդեառասան ամի սպան թագաւորն զերկոսինն եղբարան, ոչ գիտեմ' վասն է՛ր, եւ ետ զիշխանութիւնն երկոյ որդւոյ նոցա կուռաւայ եւ Մեղտեայ և Հոռեայ: Իսկ կուռո շինեաց զաւանն կուռոս, եւ վասն անուան նորա կոչեցաւ կուռոս: Իսկ Մեղտէս շինեաց 'ի դաշտի անդ իւր աւան, և կոչեաց զանուն նորա Մեղտի: Իսկ Հոռեանն շինեաց իւր աւան 'ի գաւառն պալունեաց, և կոչեաց զանուն նորա Հոռեանս:

Եւ յետ ժամանակաց խորհուրդ 'ի մէջ առեալ կուռո և Մեղտէս և Հոռեան, ելեալք 'ի լեառն Քարքեայ և գտին զայն տեղին բարեհամ' և գեղեցիկ. զի ընդարձակութիւն էր որսոյ և հովասուն, խոտոյ և փայտի առատաձեռն. և շինեցին անդ դաստակերոս: Եւ կանգնեցին երկուս կուռոս, զմինն յանուն Գիսանեայ, և զմինն յանուն Գեմեորեայ: Եւ ետուն նոցա 'ի սպասաւորութիւն զազգս իորեանց: Գիսանէս զի գիտաւոր էր, եւ վասն այնորիկ նորա պաշտօնեայքն գէսք էին թողեալ. զոր հրամայեաց իշխանն կտրել: Զի ազգն այն յորժամ 'ի Քրիստոս դարձան, չէին կատարեալ 'ի հաւատոսն, եւ զհայրենի օրէնսն չիշխէին յայտնի ունել, այլ խարէութեամբ զայս հնարեցան. ծամ' միայն թողուլ 'ի գլոխ մանկանցն, զի զայն տեսեալ յիշեցցեն զպաշտօն պղծութեան

իւրեանց : Զոր և ես աղաչեմ զձեզ , զգոյշ կացէք՝
զի մի՛ այս և ՚ի ձերում երկիրդ սերմանեացի , և
մի՛ լինիջիք ընդ անիծիւք : Այլ մեք յառաջինն
դարձցուք ՚ի կարգս և ՚ի բանս :

Իբրեւ հիմնարկեաց սուրբն Գրիգոր զեկեղե-
ցին , և եդ անդ զնշխարան , և կանգնեաց անդ
փայտեայ նշան տէրունական խաչին ՚ի դուռն
եկեղեցոյն և ՚ի տեղի կռոյն Գիսանեայ , և եթող
անդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյն զԱնտօն և զԿրօնի-
դէս : Եւ Զեպիվան հայր հաստատեաց վանայ ընդ
ձեռամբ իւրով . և եթող ՚ի տեղոջն արս կրօնաւորս
քառասուն և երեք , և երկոտասան դաստակերտս
եռ նմա , զի տեղեացն ծառայեացեն : Յորոց մինն
Կուռս , և Մեղտի և Բրեխ և Մուշ և Խորնի և Կեռք
և Բուզու եւ Խրտում : Քանզի աւանք են սոքա
մեծամեծք , որպէս կայ ՚ի գրի իշխանացն Մամի-
կոնէից : Քանզի Կուռս ունէր երդահամարս ե-
րեք հազար և երկոտասան , և հեծեալս հազար և
հինգ հարիւր : Մեղտի զոր չինեաց Գեմեար և Գի-
սանէ իշխանացն որդի՝ Մեղտես , ունէր երդահա-
մարս քսան հազար և քսան և զօրս քսան հազար :
Խրտում որ ինն հարիւր տուն ունէր և հեծեալս
չորեքհարիւր :

Խորնի որ ունէր երդահամարս հազար ինն
հարիւր և զինուորս հազար ութն հարիւր :

Պարէխ որ ունէր հազար վեցն հարիւր և ութ-
սուն ծովաս և զինուորս չորեքհարիւր :

Կէտղէք երգս հազար և վեց հարիւր և զին-
ւորս հազար չորեքհարիւր :

Իսկ Բազու , որ թարգմանի բազմաց կայան ,
ծուխս երեք հազար և երկու հարիւր , և հեծեալս
հազար և քառասուն , եւ հետեւակս աղեղնա-
ւորս ութհարիւր և քառասուն , և տիգաւորս վեց
հարիւր և ութսուն . եւ պարսաւորս երկերիւր եւ
ութսուն : Եւ ընդարձակեալ ունէին սոքա իւրեանց
խաշանց արօտականս զգաւառն Հաշտենից : Արդ-
այս աւանագեղք 'ի բնէ տուեալ էին կռոցն 'ի ծա-
ռայութիւն , զոր եւ իշխանքն դարձեալ հաստա-
տեցին 'ի սէր եկեղեցոյն յամս երեսուն եւ երկու
թուով : Զայս այսպէս կարգեալ է սրբոյն Գրի-
գորի :

Եւ Քրիստոսի մարդասիրին փառք յաւիտեանս
ամէն :

ՀԻՄՆԱՐՎՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒՐԲ ՄԱՏՐԱՎԱՆԻՑ

ՓԼՈՒԹ Բ.

Արդ յետ երկոտասան աւուր երթեալ իջա-
նէաք 'ի քաղաքագեղն Մեղտի՝ եւ անդ երեկօթս
արարեալ, եւ 'ի մէջ գիշերին եկն այր մի, եւ
գոյժ էարկ՝ եթէ արք հիւսիսոյ գան 'ի վերայ
մեր: Իսկ մեք դէմ եղեալ կամէաք անցանել
յայնկոյս գետոյն, յամրոց մի կոչեցեալ Թար-
ձենք: Եւ իշխանքն անցեալ զնացին մինչեւ 'ի
դուռն Մուշ քաղաքին, եւ տեղեկացեալ զի ոչ
ինչ գոյր, եւ ապա դարձան եւ եկին ընդ առաջ
մեր: Եւ դարձուցեալ զմեզ յեզերացն Արածանու,
ոմանք անցեալ մտին 'ի քաղաքն յառաջագոյն,
իսկ ոմանք ընդ մեզ երթային: Իբրեւ հեռացաք
'ի գետոյն իբր ձիոյ արշաւանօք երկու կամ երեք,
եւ իբրեւ մերձեցաք առ փոքր ձորակին, եւ կա-
մէաք անցանել միաբան եւ զնալ 'ի տեղի մեհե-
նիցն Աշտիշատայ, քանդի անդ իսկ էր խորհեալ
դնել զմնացեալ նշխարսն, ապա ջորիք կառացն
յայնկոյս ձորոյն ոչ կարացին անցանել, և նստան:
Ապա հրեշտակն յայտնեալ արգել զԳրիգորիոս,

և ասէ . Հաճեցաւ տէր սրբոցդ բնակիլ 'ի տեղւոջս
յայս , և այն՝ վասն ցուցանելոյ 'ի հեռագոյն տե-
ղեաց անդի զզօրութիւն Աստուծոյ , զոր տեսալ
մարդկան՝ հաւատասցեն սքանչելեայն : Քան զայս
այլ պատճառս 'ի սրբոյն Գրիգորէ ոչ լուաք :

Եւ անդ ձեռն 'ի դործ արկեալ շինուածոյ
եկեղեցոյն , և նոյն օրինակաւ որպէս Խննակներան .
'ի դիշերի կաղմեցաք զտեղի նշխարայն , և եղաք
'ի քարեայ տապան առնաչափ զերկուց վկայից
մերձ առ դուռն եկեղեցւոյն յաջակողմն : Եւ ըղ-
միւս եւս զակնն լուսաւոր դնէր 'ի նոյն տապա-
նին , յաղաղս միշտ լուսոյն զոր ունէր : Բայց զորս
եղն , այս են . զԱթանաղինէին զհասարակն , եւ
Հարապետին զոսկերս բարձուցն ձախոյ , և զեր-
կու սրունն , և զմասն ինչ ոսկերաց ողինն : Իսկ
զայլն 'ի Կեսարիա առին իւրեանց մասն , զերկուս
ոտան և զահեակ բոյթն : Արդ իբրեւ եղաք 'ի
ներս 'ի տապանն զնշխարան նոյնչափ խորութեամբ
որպէս յիննակներան տեղին , եւ ծունր կրկնեալ
սրբոյն Գրիգորի մեւք հանդերձ , զնոյն աղօթս
մատուցանէր առ Աստուած , զի մի՛ ոք յանդըղ-
ներցի առ 'ի հանել զնոսա : Եւ նոյնպէս եկն ձայն
յերկնից , եթէ զոր ինչ խնդրեցեր եղիցի , եւ
ոչ ոք կարէ գտանել զգոսա : Եւ զայս ասացեալ
խաղաղացաւ տեղին 'ի մէնջ . և յայտնէ նշանա-
բեւեռով փափաղողացն իրքն : Որ է Մատրա-
վանք . կոչեցաւ սակս սրբոյ Լուսաւորչին մա-

տուռ շինելոյ (*) : Սովորութիւն էր առ նախնիս
Հայրապետին հանդերձ թաղաւորաւ և մեծամեծ
նախարարօք զալ յայցելութիւն եկեղեցւոյն (Աշ-
տիշատայ) եւ առաւել այսր մատրան տօնս կա-
տարել 'ի յիշատակ սրբոց յամի եօթն անդամ (**):

Եւ մինչդեռ զշինուածս մատրանն կազմէին՝
հրաման ետ սուրբ Գրիգոր զօրականին և իշխա-
նաց որ ընդ իւր էին, զի ելցեն և մրճօք տապա-
լեացեն զշինուածք բաղնեացն յԱշտիշատայ ուր էր
Վահէ Վահեան մեհեանն մեծադանձ լի ոսկով և
արծաթով եւ բազում նուէրք մեծամեծաց եւ
թաղաւորաց ձօնեալք անդ . ութերորդ պաշտօն
հռչակեալ . անուանեալ վիշապաքաղաք Վահագնի
հաշտից տեղիք թաղաւորաց Հայոց մեծաց 'ի սը-
նարս լերինն Քարկեայ 'ի վերայ դետոյն Եփրա-
տայ, որ հանդէպ լերինն Տօրոսի . որ և անուանեալ
ըստ յաճախապաշտ պաշտման տեղեացն յԱշտի-
շատ, զի յայնժամ դեռ եւս չէն կային երեք բա-
ղինք 'ի նմա : Առաջի Մեհեանն Վահէ Վահեան :

Ոսկիամօր Ոսկիածին դից եւ բաղինն իսկ
յայդ անունն անուանեալ Ոսկիհատ, Ոսկիմօր
դիցն : Եւ Գ. Մեհեանն անուանեալ Աստղեանն
դից . սենեակ Վահագնի կարդացեալ ըստ Յունա-
կանին, որ է ինքն Ափրոդիտէս, ուր իջեալ շատ

(*) Տես Բիւզանդ :

(**) Ազաթանգեղոս պատմագիր :

Ջանադին և ոչ կարացին դտանել զդրունս բազնեայն թէ 'ի ներքս մոցեն , զի ծածկեցին գեւքն 'ի նոցանէ և 'ի կողմանցն արտաքուստ Ջանացան և ոչ զնեաց անդր երկաթ զործոյն , ապա փութանակի հասին իջին իշխանքն Հայոց , և պատմեցին սրբոյն Գրիգորի զամենայն :

Իսկ երանելի հայրապետ առեալ զնշան տէրունական խաչին ել եւ եկաց 'ի ձորակին , յանդիման բարձրաբերձ շինուածոյն , առէ . հրեշտակ Տեառն հալածեացէ զնոսա : Եւ ընդ բանիցն հողմ ուժգին բխեաց 'ի խաչանիշ փայտէն , զոր ունէր 'ի ձեռին խրում : Եւ երթայր հողմն ուռուցեալ լեռինն հաւասար և չողաւ և հարթեցաւ տապալեաց ընկեաց զամենայն շինուածս բազնեայն և այնչափ կորոյս , զի յետ այնորիկ ոչ ինչ ոք յայնմ աեղւոջ նշմաբանս կարէր դտանել ոչ քարի և ոչ փայտի , ոչ ոսկւոյ և ոչ արծաթոյ և ոչ բնաւ երեւէր թէ լեալ ինչ իցէ անդ , զի անթիւ կոտորեցան անդ մարդիկ պաշտօնեայք քրմութեան որ 'ի աեղւոջն անդ էին և անհեա եղեն ոսկերք նոցա . զի որք տեսին անթիւ մարդիք հաւատացին :

Ասէ Գրիգորիոս թէ արդ տեսէք թէ օրպէս ջնջեցան դայթակղութիւնք ձեր զի և չէին իսկ ինչ . այլ ծառայեցէք այսմ հեաէ Տեառն Աստուծոյ որ արար զերկինս և զերկիր : Յետ այսորիկ ելանէր նա 'ի վերայ աեղիս մեհենից և ժողովեալ զարձուցանէ զմարդիկ յօրէնս Աստուածաշաշտու-

թեան, և եղանդ զհիմունս եկեղեցւոյ, և ուղղեաց սեղան փառացն Քրիստոսի զի նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ և և եկեղեցեաց ուղղեալ յանուն Աստուծոյ և կաղմեալ աւաղան մարութեան: Նախ զայնոսիկ լուսաւորեաց մկրտութեամբ, որ ընդ նմա երթեալ էին ՚ի քաղաքն Կեսարացոց, զմեծամեծ նախարարքն, և ապա զդաւառական բնակիչս երկրին աւուրս քսան: Երեկոթն առնէր և մկրտէր անդ սուելի զինն և տասն. բիւմարդկան, և կանգնէր սեղան զոր շինեաց մատուցանելով զսպասարադ փրկութեան, բաշխէր անդ զկենարար մարմին և զաշին Քրիստոսի: Որ յետոյ ամփոփեցաւ սրբասուն մարմին երիցս երանեալ սրբոյն Սահակոյ մեծի Պարթեւ հայրապետին, յամի Տեառն չորեքհարիւր և քառասուն. որ և սլատիւ երանելոյն նախահարք կանգնեցին եկեղեցի մեծապայծառ և վեհաշուք, զարդարեալ սպասուական և մեծազին սպասուք, որոյ բարեխօսութեամբ տէր Յիսուս ողորմեսցի ազգիս Հայոց ամէն:

Մանօթ. — Ազաթանգեղոս ԴՃԿԲ:

Ս. Դրիգոր Լուսավորիչ :

ԿԱՐԳ ՎԱՆԱՀԱՐՅ ՍՐԲՈՅ ԿԱՐԱՊԵՏԻ
ՀՐԱՇԱԼԻ ՎԱՆԻՅ ՏԱՐՈՆՈՅ ԵՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄ Գ.

ԳԼՈՒԽ Գ.

1. Սուրբ Դրիգոր Լուսավորիչ հիմնադիր և առաջին վանահայր, յամի Տեառն երեք հարիւր և երկու :

2. Տ. Զենոր սա եկաց ամս քսան, շինեաց ջեր-

Մանոթ. - Նոր Զենոր. ԴԼ. Ա :

մաղին ստրատուորութեամբ զեկեղեցին սրբոյ Կարապետի և զտմենայն շինուածս վանացն արար հոյակապ քարուկիր, զի սուրբն Գրիգոր լուսաւորիչ հիմն միայն եղեալ էր յամի տեառն երեք հարիւր և երկու :

3. Յետ նորա Տէր Նպիխան աշակերտ Անտօնի ամս երեսուն : Եւ յաւուրս սորա յամի տեառն երեք հարիւր քսան և եօթն դասս սուրբ խաչափայտն Քրիստոսի Աստուծոյ յԵրուսաղէմ՝ ՚ի ձեռն Հեղինեայ մօր Կոստանդիանոսի . ՚ի դասնել խաչափայտին հաւատաց Յուդայ ոմն հրէայ և կոչեցաւ Կիւրեղ, որ առ յապա սովորաբար Յուդայ Կիւրեղ յորջորջէր : Եւ ապա ՚ի տասն ամի վանահայրութեան Նպիխանու եկն սուրբն Գրիգոր ՚ի վանս սրբոյ Կարապետին, և եկաց Սեբաստաց բլուրն առ Անտօն և Կրօնիդէս՝ չորս ամիս : Եւ նոքա հանեալ անտի զնա ասելով. « Գնա յանապատ անմարդաբնակ տեղիս զի մի ոք փառաբանութիւն մատուցանէ քում սրբութեանդ » . իսկ նորա ելեալ զնաց ՚ի Մանեայ ալլին և կացեալ անդ ամս եօթն վաղճանի ՚ի կենաց ՚ի փառս Աստուծոյ յամի Տեառն երեք հարիւր երեսուն և ինն : Եւ յետ անտի, յամի տեառն երեք հարիւր և յիսուն, եղև լուսափայլ երեսումն սուրբ խաչին յերկինս, զոր տեսեալ բազմաց հաւատացին ՚ի Քրիստոս և մկրտեցան ՚ի ձեռն սուրբ հայրապետին Կիւրղի Երուսաղէմացոյ սրս առաւել քան զտասն հազար :

4. Տ. Ստեփաննոս աշակերտ Եպիփանու . սա եկաց ամս հնդեաստան . 'ի սորա չորրորդ ամին վախճանեցաւ սուրբն Անտօն : Եւ յետ երկուց ամսաց եւ սուրբն Կրօնիդէս կացեալ ամս քառասուն յիննակնեան տեղիս , եւ է սակաւ ինչ հեռադոյն թաղեալ յեկեղեցւոյն ընդ հարաւոյ կուսէ . սա չինեաց եկեղեցի , որ սուրբն Գրիգոր զնշխարս պահեաց յայնկոյս Կուսաց , առ յորդարուիս աղբերն եւ կացոյց անդ կրօնաւորս վաթսուն հրեշտակային վարուք :

5. Տ. Վահան՝ յամի Տեառն երեք հարիւր յիսուն եւ երկու :

6. Տ. Փառներսէհ յԱշտիշատայ . սա խնդրանօք նախարարաց եւ խորհրդով Հայոց արքային երեք հարիւր վաթսուն եւ երկու թուոյն զնաց 'ի սուրբ Էջմիածինն բաղմեցաւ 'ի հայրապետական աթոռն յամի Տեառն երեք հարիւր վաթսուն եւ երկու :

7. Տ. Եփրեմ ամս քսան եւ ութն , յամի Տեառն երեք հարիւր եօթանասուն եւ եօթն :

8. Տ. Յովհաննէս Ա. ամս տասն , սա էր 'ի ժամանակս սրբոյն Սահակայ Պարթեւ Հայրապետին , յամի Տեառն երեք հարիւր իննսուն եւ ութն :

9. Տ. Զեմենդոս ամս տասն , յամի Տեառն չորեքհարիւր տասն եւ հինգ :

10. Տ. Մարկոս ամս տասն եւ ութն , յամի Տեառն չորեքհարիւր քսան եւ հինգ :

11. Տ. Կիւրեղ ամս քսան եւ երկու . սա աւ

ռաջին եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ 'ի Յովհաննէ Մանգակունեցւոյն 'ի կաթողիկոսն Հայոց յամի Տեառն չորեքհարիւր և ութսուն :

12. Տ. Գրիգոր Բ.՝ ամս զեց , յամի Տեառն հինգ հարիւր և երկու : Յիշատակուած է Տ. Յովհաննէս պատմիչ եպիսկոպոսէն :

13. Տ. Անդրէաս Ա.՝ ամս տասն և մի :

14. Տ. Ներսէս Ա. ամս եօթն , յամի Տեառն հինգ հարիւր տասն և ինն :

15. Տ. Յովհաննէս Բ. ամս երեք , յամի Տեառն հինգ հարիւր քառասուն և մի :

16. Տ. Սահակ Ա.՝ ամս հինգ , յամի յեառն հինգ հարիւր քառասուն և չորս :

17. Տ. Յովսէփ ամս զեց , յամի Տեառն հինգ հարիւր քառասուն և ինն :

18. Տ. Բարդուղիմէոս ամս չորս , յամի Տեառն հինգ հարիւր յիսուն և հինգ :

19. Տ. Աթանաս ամս տասն . սա էր 'ի ժամանակս Մովսէս Բ. Հայոց կաթողիկոսի եղիվարդացւոյ , որոյ հրամանաւ ժողովեալ եպիսկոպոսաց և իմաստուն արանց , որոց մէջ էր Աթանաս այր խորիմաստ և հմուտ ժամանակագրութեան , որ բազում քննութեամբ կարգեալ ուղղեաց զսոմարն Հայոց 'ի թուականին Քրիստոսի հինգ հարիւր յիսուն և մի 'ի Գուին քաղաքի :

20. Տ. Աբրահամ , յամի Տեառն հինգ հարիւր իննսուն :

21. Տ. Բարսեղ՝ յամի Տեառն հինգ հարիւր իննսուն և երեք :

22. Տ. Թաթէոս (*) կամ Թոթիկ՝ յամի Տեառն հինգ հարիւր իննսուն և չորս : Սա ստացաւ 'ի տղայութենէ՝ զառաքինութիւն և էր աշակերտ Բարսեղի որ եղեւ նմա սիրելի վասն վարուց իւրոց և իշխանին Մամիկոնէից և Մուշեղայ և իշխանն Բաղմացոյց տմա դաստակետս բազումս : Սա բազում կրօնաւորս կարգեաց 'ի Գլակայ վանսն միաճաշակս և ճգնաւորս առանձինս բնակել անձինս երեք հարիւր ութսուն և ութն :

ՊԼՈՒԹ Պ.

Եւ յաւուրս սորա էին բնակեալ 'ի կողմանս այնսակ եօթն խոտաճարակք ճգնաւորք զորոց յիշեցաք, որք և փայլէին հրեշտակակրօն վարուք : Սոքա զխաացեալ զարշաւանս սարսից և կին վաղվաղակի յիննակներան վանսն և ազդարարեալ կրօնաւորացն յորդորեցին զնոսա փախչիլ անտի և ինքեանք մնացին անդէն յեկեղեցւոյ :

Իբրեւ մատուցին զպատարագն եօթներին և հրամայեցին նշանադրի միում, որ եկեալ 'ի Յու-

(*) Պատմութիւն Յովհաննու Էպիսկոպոսի Մամիկոնէի Տարօնոյ :

նաց գրել զառ ինքեանց ասացեալսն և ինքեանք տարածեալ զձեռս իւրեանց առաջի սուրբ Աղաւնոյն, և ասեն այսպէս. «Տէր Աստուած զօրութեանց և արարիչ յաւիտենից, որ ստեղծեր զմարդն 'ի պատկէր բարերարութեանդ և կացուցեր զնա իշխան 'ի վերայ երկրի և ետուր նմա զփառս և զպատիւ յաւիտենական անմահ: Ուստի նախանձեալ բանսարկուն մտին մեզք յաշխարհս և 'ի մեզաց անտի մոռացումն, և 'ի մոռացմանէն կորուստ յաւիտենական, և զորդէրութիւն որ յԱստուծոյ էր ջնջեցաք մեզաց ապականութեամբ. ուստի փրկութեան ճանապարհ բարձեալ էր և մահ թաղաւորեալ: Այլ դու, Տէր, զթացար 'ի ստեղծուածս քո Աստուածային ձեռացդ, առաքեցեր զմիաձին որդիդ քո Աստուածային 'ի փրկութիւն աշխարհի, որ եկն և ել և մարդ 'ի կնոջէ 'ի մեր նմանութիւնս և էառ զմեր պատժապարտութիւնս դատապարտեաց զմեզս, մարմնով իւրով ելոյժ զանէծս նախաստեղծին Ադամայ: Երարձ զպաականութիւն մարմնովն 'ի գերեզմանի, և իշխան գոյով 'ի վերայ մահու, զմահ գերեաց և զգոյաւ աւերեաց, զարգելեալսն ազատեաց, և ճանապարհս յերկինս ուղղեաց, առաջնորդելով ամենեցուն յառաջին յանմահական տեղիսն:

Զայս ամենայն արարեալ և զմարմին իւր ետ հաւատացելոյ 'ի կերակուր, և զարիւն իւր ըմպելի, և զմահ նորա պատմել ամենայն հաւատացե-

լոյ ։ Եւ վասն անուան նորա , զմահ առ ոչ ինչ հա-
մարելով՝ զանձինս իւրեանց մատնեցին տանջանաց
և մահու , փոխարինի ակն ունելով ՚ի ՄիաՅնէ
Որդւոյ .քո , փառաւորելով զամենեցունց Հայր
սուրբ ։

Այսօր և մեք զանձինս մեր ՚ի մահ մատնեմք
և չարչարանաց և վշտի . այլ և վասն խոստմանդ ,
թէ որ ճանաչեն զիս ՚ի հալածանս կայցեն , զի
«Ուր եսն եմ , ասէ , անդ և պաշտօնեայն իմ եղի-
ցի » ։ Եւ զիտեմք , Տէր , զի ոչ անտեսառնես զաղա-
չանս մեր , և ոչ ընդ վայր հարկանես զանձինս
ծառայից .քոյ ։ Տուր , Տէր , փառս անուանդ .քո
վասն սքանչելեաց .քոյ , զորս ցուցանես առ փա-
ռաւորիչս անուանդ .քո , յազգաց և յաւիտեանց ։
Միտար օտարոտից զբնակութիւն սիրելեաց .քոյ
անհաւատիցն ժառանգել , և մի մեծաբանեացեն
հեթանոսք՝ թէ կործանեցաւ տեղի փրկութեան
նոցա և ոչ ոք է որ օգնէ նոցա , և ո՛ւր է Տէր
Աստուած նոցա յոր յուսացեալն էին . Յիշեա՛ , Տէր ,
զգինս արեան .քո , և փրկեա՛ ՚ի ձեռաց նեղչաց
զհաւատացեալս անուանդ .քո , զի ծանիցեն ազգք
հեռաւորք զմեծութիւն .քո , և յուսացին յանուն
.քո ամենեքեան , որք երկիւղիւ ծառայեցեն
մեծութեան .քո ։ Ամբացո՛ , Տէր , զժողովուրդս
.քո , հովուեա՛ և բարձրացո մինչև յաւիտեան .
պարսպեա , Տէր , խնամատար աջովդ .քով զոր փրկ-
եցեր պատուական խաչիւդ .քով , տալով օգնա-

կան 'ի նեղութեանս 'ի դէպ ժամանակի : Զգեա՛, Տէր, զամրածածուկ աջ քո 'ի վերայ բանաոր փարախիս աշտորիկ, և մի՛ տար զժառանգութիւնս քո բնակութիւն անհաւատիցն . եղիցի ձեռն քո 'ի զօրացուցանել զհաւատացեալսն, և որք զաւանին և խոստովանին զանուն քո առաջի ազգաց անօրինաց : Տուր, Տէր, մասն ժառանգութեան անձանց մերոց 'ի վերինն երուսաղէմ, զի վասն քո մեռանիմք զօրհանապազ, և զանձինս մեր վասն քր անբաւ և անչափ մարդասիրութեանդ 'ի մահ մատնեմք : Զայլ ինչ ոչ ունիմք պարտուց վճարումն, բայց յաշխարհի աստ նեղութիւն ունիմք :

Լո՛ւր, Տէր, ձայնից մերոց և խոնարհեցողունին քո 'ի մաղթանս ծառայիցս, բարեխօսութեամբ քո Կարապետիս և Մկրտչիս . և սորին ճշդնութեամբս պահեա զեկեղեցիս հաւատացելոց անսասանելի և անդրդուելի, զի հաստատուն կացցէ հիմն հաւատոյս մերոյ 'ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարէից խոստովանութեան, մինչեւ երեւեցի արդար դատաստանն համօրէն աշխարհի : Երեւեցի փառք քո, Տէր, 'ի տաճարս յայս՝ զսր ընտրեցեր հիմնարկութեամբ սրբոյն Գրիգորի, և բնակութեամբ սրբոյ Կարապետիս . և կացցէ փառք նորա երրօրդութեան 'ի տեղի աստ : Քանզի սա դուռն է դժոխոց և կապանք մահու, իսկ այժմ՝ 'ի սմանէ մահ սարսուցեալ, երկնչի մերձենալ չարութեամբ առ հաւատա-

յեալս : Դի սմանէ և դեւք պատկառեցան , և մի
դժբեցեն զսպասաւորք սորա և որք ՚ի սմա :
Զբազմութիւն զլուայն կապեացես ՚ի տեղոջս
այսմիկ , զի խթեցեն զծուլացեալսն : յԱս-
տուածպաշտութենէ , բայց մի տույցես նոցա իշ-
խանութիւն՝ ըստ իւրեանց լրբութեան յարձակիլ
՚ի վերայ հաւատացելոց :

Եղիցի և որք հաւատովք յիշեցեն զանուն
սուրբ եկեղեցւոյս ՚ի նեղութեան իւրեանց , կամ
՚ի վիշտս , կամ ՚ի ցանկութիւն , չարեաց կամ ՚ի
լկումն կամ ՚ի դետալիժութիւն , կամ ՚ի գա-
զանաց բեկումն , կամ ՚ի վիհս անհնարս որոգայ-
թից , դու , Տէր Աստուած մեր , լուիցես նոցա , և
զերծուցես զնոսա յարժանահաս չարեաց անտի .
քանզի քո արարածք են և գինք արեան : Մի
վասն մեղաց նոցա գատեցես զնոսա , և վասն
անօրէնութեան նոցա պատժապարտեցես զնոսա .
այլ զթութեամբ քով խրատեա , որ անոխակալդ-
ես և ամենեցուն մատակարար ըստ իւրաքան-
չիւր պիտոյից :

Յիշեա՛ զորս արեամբ քով գնեցեր , և մահ-
ուամբ քով որդեգիրս արարեր , մի եղիցի իշխան
՚ի վերայ հօտի քո , և ապաստանիչ ժառանգու-
թեան վերին սիոնի : Տո՛ւր , Տէր , շնորհս բնակ-
չաց սորա՝ որք պանդխտութեամբ կենօք գնան
՚ի կեանս յայտոսիկ , և ոչ ըստ մարմնոյ գրգա-
նաց , և զմիտս իւրեանց յերկիւղ քո ունիցին ,

թող զմեզս նոցա, չնչեալ զյանցանս նոցա բարե-
խօսութեամբ սրբոյ Կարապետիս և հեղմամբ ար-
եան սորա գրեա զնոսա 'ի դպրութիւն կենաց 'ի
վիճակս արդարոց քոյ : Այո, աղաչեմք, եթէ
մեզք մեծամեծք իցեն, 'ի կալ առաջի սրբոյ ե-
կեղեցւոյս, և ունելով բարեխօս զհեղումն ար-
եան սրբոյ Կորապետիս, և զմեր նահատակու-
թիւն տառապանացս, հաշտեաց ընդ նոսա մար-
դասիրութեամբ քով : Մի անտես առնեք զաղա-
չանս մեր, զի դու վասն մեզաւորաց իջեր յերկ-
նից, որպէս ասացեր. « Ոչ եկի կոչել զարդարս,
այլ զմեզաւորս » : Արդ վասն մեզաւորաց աղաչեմք,
և ոչ վասն արդարոց, զմեզաւորաց թո՛ղ զմեզս,
զհիւանդաց առողջացս զվերս. և որք ապաւի-
նեցան 'ի կենդանութեան իւրեանց, և գոր-
ծեցին զբարիս 'ի սուրբ եկեղեցիս, 'և որք սա-
տարեսցեն սրբոյ Կարապետիս և կրօնաւորացս,
և բազում մեզս գործեալ իցեն, և առատա-
ձեռնեն 'ի մեզաւոր ընչից իւրեանց սրբոյ Կա-
րապետիս, նոյն ինքն Կարապետ լիցի փոխա-
տու փոխանակ ապականացու ոգորմութեան ըստ
հաւատոց նոցա զպարտիս իւրեանց, մատակա-
րարեա 'ի նոսա առատապէս զթողութիւն մե-
զաց :

Մնացէ զօրութիւն աջոյ քո 'ի վերայ վի-
միս այսորիկ, որպէս յառաջ հիմնարկեցաւ ք
զօրութեամբդ, նոյնպէս կացցէ մինչեւ գաս

ի նորոգել զերկիր : Յայնմառուր գտցես զսա
նորոգ և անապական որպէս զխորանն ՚ի հնումն,
զի դու կարող ես յամենայնի և զմեր մահս ընկալ
և յամենայն արարածոց քեզ փառք ՚յաւիտեանս :

Եւ յասել զամեն, եկն ձայն յերկնից որ
ասէր . եղիցի ձեզ որպէս և կամիքդ, և որք
վասն անուան իմոյ և կարապետիս պանդխ-
տացին, հատուցից նոցա ՚ի դաւառեան իմում
և զմեզս թողից նոցա, վասն զի մարդասէր եմ
առ ամենեւեան . դարձեալ և դուր եկայք ՚ի
ռեղիսն լուսեղէնս, զոր պատրաստեցիք ճրգ-
նութեամբ ձերով : Եւ լուեալ սրբոյն, երկիր-
պագին առաջի սրբոյ սեղանոյն, և ելին ար-
տաքս : Եւ գնաց Պողիկարպոս առաջի սրբոյ
խաչին, և անդ սկսաւ աղօթել և աղաչել զԱս-
տուած վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի,
և զեկեալ թշնամին խորտակելոյ, և աղքատաց
մնալ ՚ի տեղիս իւրեանց : Եւ յանկարծակի հա-
սին զօրքն Պարսից, իբրեւ տեսին զՊողիկար-
պոս, վաղվաղակի հատին զպարանոց նորա և
ընկեցին առաջի խաչին : Եւ ինքեանք փու-
թապէս եկին մինչեւ ՚ի դուռն եկեղեցւոյն և
տեսին զկրօնաւորսն յարտասուս և աղօթս ա-
րարեալ, և յարձակեալ ՚ի վերայ զթօթանք-
եան կոտորեցին : Որոց անուանքն են աշտօքիկ,
Թէոփնաս, Պողիկարպոս, Սիմէոն, Յոհաննէս,
Եպիփան, Դիմառիոս, Ենարկիոս :

Սուրբա եօթանիքեան կատարեցան 'ի զօրացն Պարսից Միհրանայ, յամենանն քաղոց, որ օր շորրորդ էր աւուր հինգշաբթի յիններորդ ժամուն, և ինքեանք մնացին ի տեղին մինչեւ ցառաւօտն: Բայց զգուռն եկեղեցւոյն ոչ կարացին գտանել, զի ծածկեաց Տէր 'ի նոցանէ, և սկսան մրճօք հարկանել և ոչ գտին: Եւ զարհուրեալք 'ի գիւաց փախեան 'ի տեղւոջէն, զի գիշեր էր և մարմինք սրբոցն անկեալ կային 'ի տեղւոջն զերիս աւուրս անթաղ, քանզի փախեան ամենեքեան: Եւ յետ երկց աւուրց եկին սպասաւորք եկեղեցւոյն և հայրն Թողիկ և տեսեալ զնոսա զի վաղճանեալ էին, յարտասուս եղեալ տրտմեցան յոյժ: Ապա առեալ զնշխարս նոցա իջուցին 'ի կողմն հարաւոյ 'ի մեջ գրախտին և անդ փորեցին զերկիր և իջուցին զնա 'ի գերեզման աւ Անտօն և Կրօնիդէս, որք զկնի սրբոյն Գրիգորի ելեալ էին 'ի Կեսարիոյ և կանգնեալ նշան տէրունական 'ի վերայ նոցա, բազմաց բժշկութիւն լինէր 'ի տեղւոջն:

Իսկ յորժամ լուաւ Մուշեղն Մամիկոնեան զեղեալսն, ուշաթափ եղեւ զերիս արուրս: Եւ ըսթափեաց իբրեւ 'ի քնոյ, զարթուցեալ հրամայեաց կոչել առ ինքն զՎահան, զոր իշխան արարեալ էր զնա Տարօնոյ, մինչ ինքն հայոց մարզպան եղեւ: Եւ ասէ ցնա. «Որդեակ Վահան, գիտես գուզաւուրո կենաց իմոց զի այս հարիւր և քսան

ամէ, ոչ ես պատերազմ կ'մ' մղեալ, և սլաքով իմով
սրբեալ զարկունն 'ի ճակատէս փոխանակ քրտանց ։
Ութսուն երեք ոսպմ' անձամբ իմով կ'մ' կարգեալ
և մղեալ ։

Եւ այժմ ծեր կ'մ' և դողդոջոտ և օգնական
մ' Աստուած է և դու և ոչ այլ ոք, զի որդին
իմ մեռաւ երկնաստանամեայ ։ Եւ արդ, որդեակի,
դիր զայս 'ի մօրի քում, զի եթէ 'ի վերայ
քրիստոնէից մեռանիս և եկեղեցւոյ մարտիրոս
ես, իսկ եթէ 'ի վերայ մարմնաւոր բնչից իջանես
'ի մարտ, և այն քաջութեամբ է, զի ես այլ ժա-
ռանդ ոչ ունիմ և երկիրս քեզ և զաւակի քում
եղիցի յետ քա ։ Արդ, արի և գնա՛ և իմաստա-
լծեամբ և հնարադիտութեամբ որսա՛ գնա, և
սուրբ Կարապետ եղիցի քեզ օգնական և սա-
րիսպ, և աղօթք սուրբ կրօնաւորացն յաջմէ
և յահեկէ ։»

Իսկ արին Վահան յօժարութեամբ կալեալ
գլանձնարարեալսն, խորագիտութեամբ իւրով
կոտորեաց զվօրս սարսից զերեսուն հազար, և
զվօրապեան նոցա զՄիհրան ։ (Տես Յովհաննու
Մամիկոնէի պատմութիւն գլ. Բ. երես 21) ։ Եւ
այսպէս տարեալ գլաղթանակ ազատութեան,
խորտակեալ զմշտմին բարեխօսութեամբ Յով-
հաննու Մկրտչի Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստո-
սի, ամէն ։

ԳԱՅԼ ՎԱՅԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ե.

Գայլ Վահան իւրեւ վանեաց զգորս Պարսից,
եկն 'ի սուրբ Կարապետ և մատոյց հանգիսիւ զո-
հութիւն առ Աստուած և ամենեքեան որք լուան
զոր արար նա, զարմացեալ կային և 'ի բերան
առեալ զհնարս զործոց նորա պատմէին յամենայն
տեղիս: Եւ եղեւ 'ի նոյն ամի վեց հարիւր և չորս
թուին Փրկչի 'ի վանս սրբոյ Կարապետի շարժս
խստագոյնս. վասն որոյ՝ տունք որք 'ի ներքոյ էին
'ի շարժէ անտի վիւան: Իսկ եկեղեցին քանզի 'ի
վերայ նորա էր՝ շարժեցաւ և պատառեցաւ. զոր
Մուշեղ Մամիկոնեան տուեալ գանձս բազումս և
հրամայեաց քարակոփս շինել: Իսկ ինքն Մուշեղ
'ի նոյն առուրս վաղճանեցաւ և կայ 'ի թաղման
'ի նոյն վանս առ Արծրունեաց իշխանին կողմն
արեւելից ճակատուն:

Եւ կալաւ զիշխանութիւն նորա իմաստունն Գայլ Վահան և իշխանն Մամիկոնէից տանն . և բազում քաջութիւնս գործելով յամի Տեառն վեց հարիւր և եօթին վաղճանի բարի մահուամբ վրէժխնդիրն եկեղեցւոյ . և ետ տանել զինքն 'ի Գլակայ վանսն և կայ 'ի թաղման 'ի դուռն սրբոյ Կարապետի առաջի սեմոցն : Ի նոյն ամի վաղճանի երանելին Թողիկ հայր վանիցն Գլակայ և կայ թաղեալ 'ի նոյն տեղոջն , զոր Հայրաբլուր կոչեն , որ է ընդ աջմէ եկեղեցւոյն 'ի հիւսիսոյ ընդ արեւելս :

23. Տ. Կոմիտաս՝ ամս ութն , եղիսկոպոս Մամիկոնեանց և առաջնորդ սրբոյ վանիցս , այր խոհական և սրբակեաց Սարգաթոսն գաւառէ 'ի գեղջէ Աղցից : Եւ յետ մահուան Արրահամ՝ կաթուղիկոսի ազգի հաւանութեամբ և խնդրանօք ընտրուի Կաթուղիկոս , յամի Տեառն վեց հարիւր երկոտասան :

Սա նորոգ յօրինեաց զվկայարանսն սրբոց Հռիփսիմեանց և եգիտ զտապանակ սրբոց Հռիփսիմեանց , որ կնքեալ էր մատանեաւ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին և սրբոյն Սահակայ , որ զիւր կնիք եւս եղ 'ի վերայ նորա և ամփոփեաց ասելով վայելուչ և սքանչելի Շարականն « Անձինք նուիրեալք » :

24. Տ. Ստեփաննոս Բ. ամս վեց , սա 'ի ժամանակս Կոմիտաս կաթուղիկոսի գնաց առ նա և երեք մասն ինչ 'ի սրբոց Հռիփսիմեանց և եղ

’ի վանս Գլակայ, ուր ինքն խոկ էր յամի Տեառն վեց հարիւր ութն հազար :

25. Տ. Ստեփաննոս Գ. Մանուկ սրդի իշխանին Առժրունեաց Վարդ Պատրիկի. հերձաւ մայրն սորա և կան ’ի թաղման ծնողք նորա ’ի նոյն վանան :

Սա բաղում’ ուղղութիւնս գործեաց ’ի դաւառն Տարօնոյ, զի վերագոյն էր և սրբակեաց նա քան զեպիսկոպոսունս, զի հայր էր վանաց և ընդ ձեռամբ իւրով ունէր երեք հարիւր իննըսուն և ութն կրօնաւորս և այնչափ առարինի էր, որ ամենեքեան իրրեւ զնովհաննէս Կարապետն համարէին զնա :

Սա շինեաց եկեղեցի անուամբ սրբոյն Ստեփաննոսի ’ի ձախակողմն տաճարին սրբոյն Կարապետի և անդ եղեալ ’ի նշխարաց սրբոյն Ստեփաննոսի անյատ զձախ բոյթ ոտին սրբոյ Նախափկային (*) :

Սա խնդրեաց ’ի սուրբ Կարապետէն կապել զբերանս դաղանաց, որք բեկանէին զլուսաբերան եկեղեցւոյն : Եւ բաղում’ սղարկեշտ վարուք իւրովք յանդիմանէր զիշխանն Հարբայ, որ ունէր զկին եղբօր իւրոյ և յածեալ ’ի յաւանն կտրէր ’ի կնոջէն և աշարեալ կրօնաւոր ’ի թիլն աւանի եկեղեաց դաւառի :

(*) ԳԼ. Բ. երես 29 Պատմ. Յովհաննու Մամիկոնէի :

Եւ յամի Տեառն վեց հարիւր քսան և ինն վախճանեցաւ երանելին Ստեփաննոս և կայ առ այլ հարսն 'ի Հայրազումս : Եւ տուալ Վահան իշխանի որդի Սմբատայ զեպիսկոպոստունն Մամիկոնէից և զՊաւլոնից և զՀաշտենից և եկն 'ի վանսն սրբոյ Կարապետի, և ձեռնադրեցին հայր վանացն զեպիփան Ներշապուհ որ 'ի Դուռնաց դաշտէն էր եկեալ յանապատ և բնակեալ 'ի վայրսն եկեղեցւոյն :

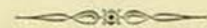
26. Տ. Եպիփան Ներշապուհ՝ ամս երիս. սա եկաց միաբան 'ի վանս սրբոյ Կարապետի ամս քսան և 'ի ժամանակի վանահայրաւթեան իւրոյ գնաց 'ի ժողովն, զոր արար Հերակլ 'ի տասն ամի թագաւորութեան իւրոյ :

Եւ յամի Տեառն վեց հարիւր երեսուն երկուք ին վախճանեցաւ յերկրի իւրում Սմբատ Մամիկոնեան և ետ տանել զինք 'ի տապանաւորուն հարց իւրոյ 'ի վանսն սրբոյ Կարապետի և կայ 'ի դուռն սրբոյն Ստեփաննոսի : Եւ նոյն ամի փոխմանն Սմբատայ փոխեցաւ նաև հայրն Ներշապուհ առ Աստուած յետ քսան ամի վանականութեան իւրոյ :

27. Տ. Դաւիթ՝ ամս երիս. 'ի սոյն աւուրս կնքեցաւ Վահանայ որդին Տիրան 'ի վանսն սրբոյ Կարապետի :

(Տես պատմ. Յովհաննու Մամիկոնէի երես 49) :

Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Դ

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

28, 8. Դըրեգոր՝ ամս ութն, յամի տեառն վեց հարիւր երեսուն և ութն, և սա գնաց ընդ Վահանայ (*) ՚ի պատերազմ՝ երեքհարիւր ութսուն և հինգ կրօնաւոր կընկզով:

Իբրեւ խմբեցաւ պատերազմ՝ յեղերս Արածանոյ առ անտառով որ կոչի Կաղամախեաց բլուր, կրօնաւորքն սեպղկեսութէին մաղեղինօք և կնկղաւորք, և ընդ տաս առն ժամահար մի, և ընդ երկուսն խաչագորշ բարձրաբուն և ճակատեցան նոքա ընդ դէմ՝ իրեարաց ՚ի պատերազմ՝ յայնկոյս գետոյն որ ՚ի դաշտին, զոր տեսեալ թշնամիքն զարմանային:

Եւ Վարդուհրի ոչ եմուտ ՚ի պատերազմ, այլ տեսից՝ թէ նոքա ղինչ գործեն: Եւ իբրեւ խմբեցան պատերազմ ընդ իրեարս և կամէին փախչիլ Վահանեանք, յայնժամ՝ նոցա ծունր կրկնեալ միաբան աղաղակեցին առ Աստուած ազօթիւք և լի արտասուօք. «Ով Տէր, հա՛ր զմեր պատերազմս, ով Տէր, զարթիր ՚ի ձայն պաշտօնէիցս.» և զայս ասացեալ միաբան յոտս կացին:

(*) Վահան Կամսար որդի Սմբատայ:

և զնշան խաչին դարձուցին 'ի վերայ թշնամեացն
և հարին զթշնամահարսն յանդունդսն :

Եւ հայեցեալ վահանայ 'ի գունդ կրօնաւորացն , ետես զաջ թեւս նոցա երիտասարդ մի ահագին տեսեամբ՝ և թագ ծիրանի 'ի գլուխ նորա և խաչ , և ի հանդերձից նորա հուր փայլատակեալ : Եւ այլ երկուս երիտասարդական հասակաւ տեսանէր , որք առաջի կային թեւաորք :

Ձոր և թշնամեացն տեսեալ , յիմարեցան և 'ի գետ անդր լցան : Եւ որք 'ի գետոյն յայնկոյս անցին Մեղտիայ՝ ուշ արարին , իսկ վահան ձայն տուեալ յորդին իւր Տիրան և այլ զօրսն և ասէ . « Ահա Տէրն արարածոյ Քրիստոս երեւի 'ի մէջ ծառայից իւրոց , զի նա է թագաւոր նոցա և մեր ամենեցուն , որ խոնարհեցաւ 'ի ձայն պաշտօնէից իւրոց և էջ 'ի փրկել զնոսա և զմեզ , և էջ պնդեացուք զկնի թշնամեացն : » Իսկ անօրինացն հասեալ 'ի Մեղտի և գային երկոտասասան ծեր ի կրօնաւորացն և սպանին զնոսա , որք թաղեալք կան 'ի գունն եկեղեցւոյն , զի այն իսկ էր խնդրուածք նոցա :

Եւ այսպէս կրօնաւորացն զօրութեամբ սրբոյ խաչին յաղթանակեալ մեծաւ գոհութեամբ դարձան 'ի վանս սրբոյ Կարապետի փառս մատուցանելով սուրբ երրորդութեան յախտեանս ամէն :

Վահան Կամսար Մամիկոնեան որդի Սմբատայ վաղճանեցաւ յետ բազում յաղթեալեաց

և կայ թաղեալ 'ի դռնն սրբոյ Կարապետի յեա
զատուն ձախակողմեան: Յամի վեցհարիւր երե-
սուն և ութն վճար եղեւ պատերազմին Տարօնոյ և
հինգ առարկին իշխանացն ընդ դէմ Պար-
սից, Մուշեղայ, Վահանայ, Սմբատայ, Վահան
Կամսարականի, և Տիշանայ, որոց յիշատակը
օրհնութեամբ եղիցի ամէն:

29. Տ. Յովհաննէս Եպիսկոպոս պատմիչ Մա-
միկոսեան, որ և զինքն երեսներորդ հինգե-
րորդ համարէ սկսեալ 'ի Զենորայ 'ի շարս վա-
նահարցն (*) սրբոյ Կարապետի, 'ի հայրապե-
տութեան Սամուէլի, որ չորեքամսեան էր նստեալ՝
յամի Տեառն վեցհարիւր յիսուն և երեք:

Սա յաւարս ներսէս ճինող Կաթողիկոսի
իրր շարայարութիւն Զենորայ դրեաց դպատմու-
թիւն Տարօնոյ, զոր 'ի յիշատակարանի խորում
յիշեալ է:

(*) 'ի Զենորայ ցՅովհաննէս զանուանս ութն վանահարց
ոչ Կարացաք գտանել, որսէս 'ի յայտ լինի 'ի յիշատակարանի
Յովհաննէս Մամիկոսէի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԷԻ

ԳԼՈՒԽ Ե.

« Զոր ինչ ի Տրդատայ մինչև ի Խոսրով արքայ Պարսից լեալ է, ի տանս Մամիկոնէից ոչ գաի գրով: Ապա տեղեկացայ յոմանց թէ ի կողմանց Ուռհայի է կրօնաւոր իմն Մառ Մարայ կոչեցեալ և ունի զգիրսդ զայդ: »

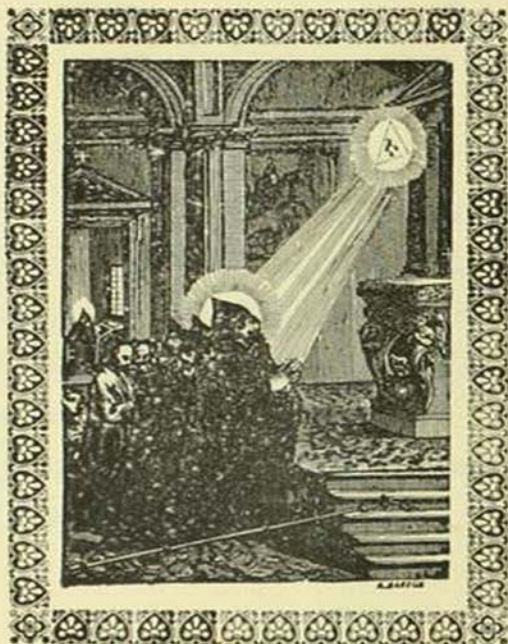
Գնացի և տեսի առ նմա զգիրսն որ 'ի նոյն իննականեան վանսն էր գրած և նա ի զօրաց ուստեք ունէր 'ի Պարսից կամ յայլոց ուրուք, որ ապականեալ զերկիր և զիրքն անտի է անկեալ ի նա: Եւ թարգմանեալ ի նմանէ քսան և ութ պատճեան և տասն օրինակ գրի առ իս կար և բովանդակեալ արարի երեսուն և ութ պատճեան ի գիրս մի հաւաքեալ թողի մանկանց Եկեղեցւոյ:

Ի ժամանակս թաղաւորութեան Հերակլեայ և 'ի մահուան Խոսրովի հրամանաւ Ներսէսի հայոց կաթողիկոսի և յիշխանութեան Մամիկոնեան Վահանայ, զոր Մայրենեօք կոմսարական կոչեն, երեսներորդ երկրորդ էր Մուշեղայ, զոր Քաջակորով կոչեն: Գրեալ և կազմեալ 'ի վանսն իննականեան 'ի գուռն սրբոյ Կարապետի և թողի անմուռաց յիշատակ ինձ և մերազնեայց: »

Արդ որք զկնի դոցա այլք նստին վանականք, զոր ինչ գործի յաւուրս նոցա 'ի տանս յայսմիկ գիցի 'ի նոյն մատեանս, զի այսպէս գտաք օրինադրեալ յառաջնոցն: Դարձեալ ես Տէր Յովնանն էս Մամիկոնեան եպիսկոպոս աղաչեմ ըզմանկունս Եկեղեցւոյ Աստուծոյ, զի յորժամ զշարագրութիւնս զայս ընդօրինակէք, մի ինչ թուեսցի ծաղր ումէք, այլ և զիմ պատճեան անպակաս և լի գրով գրոշմեալիք զհետ գրելեացդ, զի օրհնեսլ 'ի սուրբ Կարապետէն, և մեր նուաստ հովուական աղօթից, և բովանդակ իսկ 'ի Քրիստոսէ և Աստուած վարձահատոյց լիցի զբողացդ և ընթերցողացդ ամէն : »

Ինչպէս որ գրոյկիս յառաջաբանին մէջ յիշած եմ, Մամիկոնեան Յովհաննէս Եպիսկոպոսի պատրասած աշխատութեան շարունակող ըլլալը, ահաւասիկ միջեւ ցայս վայր կը վերջանայ նորին Սրբազմութեան ցուցակագրած Ս. Ուխտիս վանահարց անունները, ուսի յետագայ գլուխէն կ'սկսի իմ համեառ աշխատութիւնս:

ՊԼՈՒԹ Ը.

30. Տ. Սահակ Բ.՝ յամի Տեառն եօթն հարիւր քսան և ութն. ասոր յիշատակութիւնը կը գտնենք Մանազկերտի եկեղեցական ժողովի մէջ, որուն ներկայ էր Տ. Յովհան Օձնեցի Կաթուղիկոսը յամի Տեառն եօթ հարիւր քսան և ութն ։ Այս ժողովն նշովեց զՅուլիանոս Ալիկառնացի և զգիրս նորա ։

31. Տ. Վարդան Ա.՝ յամի Տեառն եօթն հարիւր ութսուն և եօթն, յիշուած յերկրորդ Տիեզերական ժողովն Կ. Պոլսոյ ։ Տես յեկեղեցական պատմութիւն Տիեզերական ժողովոյ Հ. Պօլոս Յովնանեանի, Քրիստոսի եօթն հարիւր ութսուն և մի թուականին. այն ատեն Հայոց Կաթուղիկոսն էր Տ. Եսայի, որ վարեց 775-778 ։

32. Տ. Գրիգոր Դ. Վկայասէր 1044. որդի Գրիգորի Մագիստրոսի ՚ի զարմէ Լուսաւսրչի, և ապա լինի կաթուղիկոս ։

(Այսպէս գրուած է մի ձեռագիր ճառընտրում Ս. Յովհաննու վանքին)

« Տ. Վահրամ, այսինքն Գրիգոր Վկայասէր, որդի Գրիգորի Մագիստրոսի՝ վերակացու լեալ է ՚ի վանս Իննակնեայ Տարօնոյ, վասն նորոգութեանց նոյն ուխտին » ։

Եւսուրս սորա Գաղիկ թագաւոր տայ զկարս

քաղաք 'ի Յոյնս, և ինքն մեկնի 'ի Հայաստանէ,
և Աթոռն կաթողիկոսութեան փոխի յԱնույ 'ի
Թաւ բլուր յամի Տ. 1063: Յետ շինելոյ յԱնի ամս
եօթանասուն և մեկ և զնի 'ի Յամնդաւ յամի
1066: Ժողով Սեաւ Լերին առանձին Ա. և յամի
1079 Բառնի թագաւորութիւն Բաղրատունեաց
մահուամբ Գագկայ վերջնոյ և սկսանի տէրու-
թիւն Ռուբինեանց: Սա ինքն Գրիգոր Վկայասէր
զնայ 'ի Կ. Պոլիս առ կայսրն Յունաց Ալէքս Կոմնե-
նոս վասն միաբանութեան և ոչ յաջողի :

33. Տ. Գաւթիթ Բ.՝ յամի Տեառն 1180, Տա-
րոնցի, յիշատակուած 1180ին Հռոմկլայի եկեղե-
ցական ժողովին առթիւ, որ զուամարտեցաւ
Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին հրամանով :

34. Տ. Յովհաննէս Դ.՝ յամի 1181.

(Չամչեանը յիշած է զայն յամի իբր 1181):

35. Տ. Խաչատուր՝ յամի Տեառն 1204:

36. Տ. Յովհաննէս Ե.՝ յամի Տեառն 1268.

Սա գտնուած է Սոոյ եկեղեցական ժողովնե-
րուն և այն առթիւ յիշուած: Սոոյ Գ. հոգեւոր
ժողով գումարուած էր 1251ին դարձեալ Տ. Կոս-
տանդին կաթողիկոսի օրով և իր նախագահու-
թեամբ: Հռովմայ Ինովկենդոս պապը առաջար-
կած էր, որ Հայ եկեղեցին ընդունի Ս. Հոգւոյն
'ի Հօրէ և միանդամայն յՈրդւոյ բոլորմն, բայց
ժողովը մերժելով մերժեց:

Սոյն Տ. Յովհաննէս Եպիսկոպոս, կը յիշուի

՚ի ձեռագիրս նաև 1268ին տումարի 2փէ ինչ, թէ
դարձեալ գնաց ՚ի Սիս, բայց պատճառք չի բա-
յատրեր. վարած է մօտ հաւանաբար քսան և
հինգ տարի 1251-1276:

37. Տ. Յովհաննէս Զ. Շատախեցի, յամի
Տեառն 1293. վասն սորա կայ յիշատակեալ ՚ի
ձեռագիր մագաղաթեայ ոսկեղօծ աւետարանի
միում, որ այժմ գտանի ՚ի մայրավանս Սրբոյ
կարապետի Մշոյ՝ այսպէս.

«Բայց գրեցաւ լուսադարձեալ աւետարանս
՚ի լուսալրական ժամանակի, և սկզբանց արար-
չութեան, մինչև առ մեզ 2փ. 714. իսկ ՚ի կե-
նարարին գալստենէն ՌՄՂԴ. 1292. իսկ ՚ի Խոս-
րովայն Պարսից սկսեալ մեր թիւս որէ 21փ. 739.
՚ի թագաւորութեան Հայոց բարեպաշտ, Աստուա-
ծասէր, Աստուածապահ, Աստուածազարդ թագա-
ւորիս Հայոց Հեթմոյ, և ՚ի հովուապետութեանս
Տեառն Սահփաննոսի: Ես Թորոս նուազս յոգնա-
մեղս լիկ անուամբ քահանայ, բայց խորհրդով
և գործով խաբերայ, գրեցի զԱստուածահրաշ
աւետարանս ՚ի գերահրաշ ուխտս Դրազարկ,
ընդ հովանեաւ սուրբ և փառաւորեալ Տիրամայր
Աստուածածնիս և կենսակիր Աստուածաբնակ
սուրբ Նշանացոյ, որէ դիր և դամբան թագաւո-
րացն Հայոց և թագուհեացն իւրեանց օրհնեալ
գարմին Ռուբէնեանց, յառաջնորդութեան Տէր
Թորոսի:

Եւ եթէ յոր սակս գրեցի զսա, ասացից
 փոքր 'ի շատէ, յիշելով իմ զպատմութիւն ծե-
 րունի հարն իմոյ զհայրենի գաւառէն Շատալս
 կոչելոյ և զՏարօնոյ, և զգիրս սուրբ և յառաջ-
 ընթաց Կարապետին և ամլորդւոյն Յովհաննու՝
 հպողին յանհպելի գլուխն Աստուծոյն մերոյ, և
 փրկին Յիսուսի: Եւ 'ի վաղիւ ցանկայի տեսա-
 նել զսուրբ ուխտն և զհայրենի գաւառն իմ և
 մինչ ցայս վայր զգալի աշաւք ոչ տեսի, այլ
 մաւաք յամենայն ժամ, և ածի զբանս իմաս-
 տիցն զմաւ թէ զինչ այլ ինչ է իմաստութիւն,
 բայց խոկումն մահու, և զկնի մահու յիշատակ
 բարի, և ես ինքնին ձեռաւք իմով գրեցի ըզ-
 ցանկալի սուրբ Աւետարանս և յարդարն ընչից
 իմոց ետու զսա ոսկի ծաղկովք, ոսկի գլխա-
 գրովք, համաքարքառաւք և չորեսին խորանաւք
 և բազմերանդ գունովք, կաղմաւք և արծաթի
 կոծակաւք յարմարեցի ըստ իմ փանարի և թար-
 մատար կարի և ետու զսա ընծայ սրբոյն Յով-
 հաննու Կարապետի որ է 'ի գաւառն Տարօնոյ:
 Յառաջնորդութեան Տ. Յովհաննէսի գերամարութ
 Եպիսկոպոսի և խնդրեցի 'ի նմանէ, և 'ի վար-
 դապետէն Ստեփաննոսէ մաքուր ոգւոյ 'ի Յա-
 կոբայ և 'ի Կարապետէ և նոքա յանձն առին
 յօժար կամաւք զի աւր (օր) յայտ արասցեն և
 յամենայն ամի մի աւր (օր) զպատարագն ժա-
 մարարքն ինձ և իմ ծնողաց արասցեն: Եւ արգ-

աղաչեմ նախ քան զամենայն աշօթս առնել,
 զի զտարակուսեալ և զսինկքոր ազգս Հայոց ա-
 զատեցէ Աստուած 'ի դառն ծառայութենէ, փա-
 րառնի, և 'ի Ժանդ և 'ի պղծադարձ և յապերա-
 սան ազգէն Իսմայէլի: Զի բազում անդամ զաշ-
 խարհս Հայոց սրով և հրով մաշեցին և զտաճարն
 արարին խաշանց փարախ: Զոր Տէր Յիսուս սատա-
 կեացէ զնոսա, զոր միով ամալ յառաջ էառ զհայա-
 կապ և զհօշակաւոր քաղաքն Տրէպաւպոլիս՝ և
 տապալեաց 'ի հիմանց և Բ. ամալ յառաջ տէրն
 իմ և խնամողն և անընդմիջելի սիրով սիրողն և
 սնուցանողն զիմս նուաստութիւն՝ բարեպաշտ և
 Աստուածասէր թագաւորն Հայոց հանդեալ 'ի
 Քրիստոս ԶԼէ. 737 յամենանն փետրուարի Զ. Ե.
 յաւուրս շաբաթու. հայցեցէք յԱստուծոյ նմա
 մեզաց թողութիւն և խնդրեցէք ի Տեառնէ Աստու-
 ծոյ, զի բարեպաշտ և Աստուածասէր թագաւորին
 ամենայն Հայոց տացէ ընդ երկայնաւորս պարա-
 դայ ամօք խաղաղական կենօք յարազուարճ
 բերկրանօք, զի է սքանչելի իմաստութեամբ, համ-
 բակ ախովք և ծեր խորհրդով, գեղեցիկ հասա-
 կաւ և բարի վարութ, տունկ երկնային և երկայն
 աղօթից պառզ սիրեալ ամենաորհնեալ զարմէն
 Ռուբէնեանց առ 'ի մխիթարութիւն ազգիս Հա-
 յոց: Զոր պահեցէ Աստուած զոս և զվեց եղ-
 բարսն սորա զգեղեցիկսն, զոր մի բոս միջէ՝
 զԹորոս, զՍմբատ, զԿոստանդին, զՍտեփաննոս,

զերիւ արեակոն՝ զԱշին և զկայտառն Ռարէն,
աստ և ՚ի հանդերձեալն՝ անսլայման խնդութեամբ
հրճուեցին։ Եւ մի պակասեցի թագաւորութիւն
դարմէն սոցա մինչեւ եկեցէ ամենաթագաւորն
Քրիստոս սրբոյ իւր է թագաւորութիւն։

Յիշեալիք ՚ի Քրիստոս զընդհանուր եղբայ-
րութիւն, զեպիսկոպոս, զբարունի, զերաժիշտն,
զընկերանի զաշակերտն, զՅովսէփ փակակալ,
զմիանձուեա որ յանապատս, զգործաւորս,
զՏիմաթ պատուական քահանայ, զքանոնող
քարտիս և զԵկեղեցեան յապաղ սպասաւորս։

Եւ յապա յերես անկեալ լալագին ար-
տասութեք հայցեմ՝ ընդհանուր և ՚ի սուրբ լրութե-
նէդ, զի յընթեռնուլ զոս մի մի ծունր կրկնէք,
իւ և անբիծ հաւատով առաջի Աստուածհուպ
նշխարաց Տէր Յովհաննու մեղաց թողութիւն
հայցէցէք զառնացելոյս մեղաւք և իմոյ և ծեռ-
ղաց և ամենայն զարմից, և Քրիստոս Աստուած
բարեխօսութեամբ սրբոյ Յովհաննու Կարապետի
և Աթանաղինէի վկային և եօթն Խոտաճառակացն
և ամենայն սրբոյն, յիշելոցս և յիշողացդ ողոր-
մեցի և նմա փառք յաւիտեանս ամէն։

Ընկալ սուրբ Կարապետ ՚ի թերատար, յապի-
կար և մեղաւոր և յանարժան ծառայէս զաւե-
տարանս հրաշալի որպէս Փրկիչն աշխարհի զխե-
րեւեղ ալրուոյն։ Եւ որք ջանան զողանալ կամ
հանել զոս յայն սուրբ ուխտէն նշովեալ լիցին
հոգւով և մարմնով։»

38. Տ. Յովհաննէս Է.՝ յամի Տեառն 1316. յաւուրս սորա լինի ժողով ինչ 'ի Սիս, և ժողովն Առանայ և յամի 1319 կործանումն Անի քաղաքին :

39. Տ. Դաւիթ Գ.՝ յամի Տեառն 1342:

40. Տ. Յովհաննէս Է.՝ Ալեքսիս. ժամանակա-
կից Տ. Մեսրոպը Արապեցի կաթողիկոսին. թուին
ՊժԳ. 814, Քրիստոսի 1360-1365-1372: Ս. Առա-
քելոց վանքէն Բերդակի և կեղեցւոյն նստրուած
ձեռագիր ձաշոցի, յիշատակարանը. «'ի Հայրա-
պետութեան Տեառն Մեսրոպայ, յիպիսկոպոսու-
թեան Տ. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի. և համա-
նուն Ալեքսիս կոչեցեալ 'ի սպաստորութիւն
Սրբոյ Կարապետի, 'ի քաղաքիս Մուշ, ընդ հո-
վանեաւ Ս. Մարինէի, ձեռամբ Մարտիրոսի և
խոշոր գրիս անուշաղիր լերուք, զի յայժ ծեր էի
և ոչ էր ժամանակ զիր գրելոյ, այլ 'ի հարկէ ե-
ղեւ և թուղթն թանկ էր :

41. Տ. Յակոբ՝ ձգնաւոր. յիշուած թովմա
Մեծոփեցիի պատմութեան մէջ 1372-1385, նը-
շանաւոր իր բարեգործութիւններով: Յաւուրս
սորա Լեւոն Լուսինեան 2. վերջին թագաւորն
Հայոց ըմբռնի յեղիպտացոց և զնի 'ի բանտ.
բառնի թագաւորութիւն Հայոց և աւարի աշ-
խարհն Կիլիկիոյ. յորում՝ ժամանակի էր կայսր
Յունաց Յովհաննէս Բալէոլոգ և թագաւորն
Օսմանցոց Յուլթան Մուրատ Ա. և յամի 1382

Լեւոն արքայն ազատի 'ի բանաէ և առ 'ի կանդ-
նել զթագաւորութիւն Հայոց՝ դնայ 'ի Հռոմ, 'ի
Սպանիա, 'ի Գաղղիա, և 'ի խաչակրաց ոչ ստացեալ
զօգնութիւն, գայ և մնայ 'ի Փարիզ 'ի մայրաքա-
ղաքն Գաղղիոյ և վաղճանի անդ ։

42. Տ. Արդար 1385-1408։ 1390 ին թա-
թար Լէնկթիմուր խան իւր մեծ բանակով Մուշ
կը մտնէ և կ'սկսին ընդհանուր ահաբեկութիւնք ։
Այս արշաւանքներէն սարսուած, գէտ 'ի Ս. Կարա-
սեան վանքը կը դիմեն Արծիշոյ Մեծօփայ վանքի
Վանահայր ճգնաւոր Գաւթի վարդապետ, անոր
աշակերտ ճգնաւոր Բարդուղիմէոս, միաբան Կա-
րապետ վարդապետներ և սիրալիր կերպով կը
պատասխարուին, մինչեւ որ յարձակումները դա-
դար կ'առնեն . . . ։ Այն ատեն Խութայ ամիրան
էր Շէխ Շարաֆ . . . ։

Գ. Յիշատակարան քաղուածք Աստուածա-
շնչից անուն մադաղաթ ձեռագիր գրքէն, որ 1895
ին կը գտնուէր Մակարայեցոց վանքում. «Եւ
եղև զրաւ Հայոց տումարի 'ի կրկին քառից հա-
րիւրոց և քանից տասանց և քառից թուոց (844).
Քրիստոսի 4395, յայնմ ժամանակի որ եկն
եհաա յաշխարհս Թամուրէնի կոչեցեալ և ես էի
'ի դուռն Առաքելոց և Թադէի առ ռան երջանիկ
բարանապետին Կրիզորի ։

43. Տ. Աւետիս, յամի Տեառն 1415-1424.
գրեթէ ժամանակակից Ամթայ Առաջնորդ Տ.

Մկրտիչ Եպիսկոպոսի, որ բանաստեղծ ու գրագէտ
Եկեղեցական մ'էր Նազաշ անունով. 1405-1410:

44. Տ. Յովսէփ՝ յամի Տեառն 1424-1433,
յիշատակուած Ս. Յովհաննու վանքի ձեռագիրներ-
բու մէջ, պաշտօնավարութեան շրջանը հաւանա-
բար 1424-1433ի ատեններն ըլլալու է, բայց ին-
քը ողջ էր մինչեւ 1444ին:

45. Տ. Գրիգոր Ե՝ յամի Տեառն 1436: Յի-
շատակուած Սուրբ Էջմիածին յամի 1440ին գու-
մարուած Եկեղեցական ժողովում:

46. Տ. Թորոս՝ յամի 1455. պատմաբան
Թովմաս Մեծոփեցի կը յայտնէ իր յիշատա-
կարանի մէջ թէ՛ կաթողիկոսական աթոռը Սի-
սէն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան և Տ. Կիրակոս
Վիրապեցւոյ կաթողիկոսական ընտրութեան
առթիւ գումարուած Եկեղեցական ժողովին թէև
անձամբ ներկայ չ'էին, սակայն գրաւոր կեր-
պով իրենց համահաճ հաւանութիւնը յայտնե-
ր էին, նաև Տարօնոյ Ս. Կարապետի գերահռչակ
Ուխտէն Տ. Աւետիս Եպիսկոպոս, Տ. Յովսէփ
Եպիսկոպոս, Տ. Գրիգոր և Տ. Թորոս Եպիսկոպոս-
ները յամի 1441ին:

47. 8. Յովհաննէս Բ. Արղարն Բաղչեցի (*) յամի Տեառն 1463 և 'ի թուին Հայոց ԶԺԲ. 912 էր վանահայր տեսուչ և վերակացու կարգեալ Աստուածային ընտրութեամբ Խնակնեան վանացուն Սուրբ Կարապետի, որ էր վարժեալ 'ի տղայութենէ պարկեշտ վարուք 'ի կրօնս Աստուածպաշտութեան 'ի նոյն սուրբ ուխտին Խնակնեայ որ և առաքելարար հովուէր զբանաւոր հօտս Քրիստոսի ուղիղ վերակացութեամբ, ոչ որպէս տիրելով հօտին, այլ զանձն օրինակ տուեալ, առնելով և ուսուցանելով, և վաղէր յաշտանակս եկեղեցւոյ իւրեւ զՆահապաժառս 'ի պարծանս աղգիս Հայոց:

Եւ ըստ բարուք յօժարութեան զոր ունէր և սուրբ եղիակոյտոսն Յովհաննէս ձեռնարկեալ նորոգեաց վերստին զտաճար սրբոյ Կարապետին. և յօրինեալ զնա գեղեցիկ շինուածով ձեռնարկեցին 'ի մեծ կաթուղիկէն 'ի վկայարանս սրբոյ Սահմաննոսի նախավկային և այնպէս կային և դորձէին մեծաւ ուրախութեամբ: Զոր տեսեալ վիշապն անօրէն, օհն կամակոր, թշնամին արգա-

(*) Տէ՛ս 'ի հառընտիր ՔԼ. ՃՀԹ. 179 և ելևս 1331 յորմէ ընդօրինակեցաք զպատմութիւնս տորա;

բութեան սատանայ զայնպիսի յառաջդիմու-
թիւն եպիսկոպոսին, ոչ կարաց ժուծել ցաւոցն,
այլ տուան ածեալ չարին և յարոյց պատերազմն
ի վերայ նորին ։ Եւ շարժեաց ի նախանձ ազգ մի
Քիւրտ որ Տմբլիկ կոչեն, որք բնակէին ի նոյն
գաւառն Տարօնոյ՝ առ ստորոտով լերինն Տօրոսի :

Որք գնացեալ առ իշխանն գաւառին, որոյ
անունն էր Խալիլ, և զբաբանեցին ի վերայ ե-
պիսկոպոսին, թէ « զմզկիթի քարերն տարեալ է
սորա և շարեալ յեկեղեցին » : Վասնորոյ կալեալ
կապեցին զեպիսկոպոսն և տարան ի քաղաքն Բաղէշ
առ ամիրապետն Շարաֆ և առ նախարարսն իւր ։
Եւ նոցա ոչինչ քննեալ և ոչ զստոյգն իմացեալ,
վաղվազակի ետուն զնա ի ձեռն անօրէն գահճա-
ցն և հրամայեցին արօաքս հանել ատենէն ի
տեսութիւն քաղաքին ։ Որ և անդէն մերկացուցին
զնա, և արկին զպարան ի վիզ նորա՝ և հանեալ
ի բարձր տեղի մի, որ կոչի Շահնշի, մնալով հրա-
մանաց ամիրային, թէ զինչ արացեն զնա ։ Իսկ
եպիսկոպոսին պատճառանօք դատեալ ի նոցանէ
և կոչեաց առ ինքն զմի ոմն ի քահանայից քաղա-
քին, որ անդ կայր ։ Եւ կատարեաց զգաւանու-
թիւն ուղղափառ հաւատոյս ճշմարիտ խոստովա-
նութեամբ և հաղորդեցաւ ի փրկական մարմնոյ
և յարենէ Կենարարին մերոյ, զոր յառաջագոյն
բերեալ էր ընդ իւր ։ Եւ ասացեալ զգոհացողա-
կան աղօթս, դարձաւ անդէն առ զինուորսն ։ Եւ

նոցա բաղում հարց և փորձ արարեալ ընդ նմա
 նենգութեամբ, զի թերեւս կարասցեն պատրելնա
 բանիւք : Եւ սուսերամերկ լեալ խծծէին զնա ընդ
 երեսս և ընդ թիկունս, մահ սպառնալով՝ եթէ ոչ
 լուիցէ և դարձցի յօրէնս նոցա : Իսկ երանելին ոչ
 ինչ զանդիտեալ ՚ի նոցանէ ամենելին, այլ տայր
 համարձակ զպատասխանս և յանդիմանէր զանմծ
 մոլորութիւն նոցա : Եւ ասա քարշեալ զնա անտի
 բռնութեամբ ընդ քաղաքամէջն և տարան կացու-
 ցին հանդէպ դրան բերդին և կուտակեցաւ ամ-
 բոխ յոյժ ՚ի վերայ : Եւ բորբոքեցին հոր ՚ի
 տեղւոջն, զի այրեսցեն զնա և ստիպէին թէ՛ ու-
 բացիր զՔրիստոս և դարձիր յօրէնս մեր և զեր-
 ծիր ՚ի մահուանէ, և բաղում պատիւս և պար-
 դեւս ընկալցիս ՚ի մէնջ և մեք զլնասպոր արա-
 բէր, շնորհեմք քեզ : Իսկ նա պատասխանեալ ասէ.
 « Խոստումն ձեր ընդ ձեզ լիցի ՚ի կորուստ. մինչեւ
 ցայժմ աստուածապաշտութեամբ կեցեալ եմ՝ ոչ-
 ինչ դիտելով խիղճ զանձնէ և այժմ՝ անկանիլ յա-
 նաստուածութիւն, որպէս զանուղղայ աղղղ ձեր,
 վասն առօրեայ ժամանակիս և սուտակայ փափկու-
 թեանս, անհնար է ինձ այդմ լինիլ : »

Եւ նոքա առաւել ստիպէին զնա և ասէին.
 « Ասա՛ բան ինչ և ազատիր ՚ի մահուանէդ և կաց
 պատուով » : Իսկ նա ՚ի պատասխանելոյ և յան-
 դիմանելոյ զնոսա ոչ դադարէր : Եւ նոքա լցեալ
 բարկութեամբ կրճտեցին զատամունս իւրեանց

'ի վերայնորա և ասեն, «Է՛ Մըլլուն(*), գիտես, որ քակեցեր զմղկիթն և շինեցեր եկեղեցի . արդհաւանեա բանից մերոց , և եթէ ոչ՝ կրակով խորովիս և չարաչար մեռանիս 'ի ձեռաց մերոց : Իսկ նա կայր անմռունչ , որպէս զգառն անմեղ մատնեալ անողորմ՝ գայլոց, որք սուսերամերկ սլատեալ էին զնովաւ որպէս գաղան կատաղի արդարոյն արեան ծարաւի , և խածատէին զնա բանիւք առաւել քան սրով : Իսկ նորա զերծեալ 'ի ձեռաց նոցա և գիմեաց ինքնին 'ի հուրն, եկաց 'ի մէջ բոցոյն և ասէ, «Տոչորումն հրոյս կակղագոյն է քան զխստութիւն սրտից ձերոց, որ գիտէ պահել զբնութիւնս իւր առաւել քան զձեռք» : Եւ նորա ևս 'ի բարկութիւն շարժեալ՝ բորբոքէին զհուրն փքովք զարբնաց : Եւ նա կայր 'ի մէջ հրոյն արիաքար և փառաւորելով զԱստուած ոչ դադարէր : Իբրեւ տեսին թէ ոչ ինչ օգտեցան այնու, գրոհ տուեալ ամենեցուն 'ի վերայ նորա և քարշեցին արտաքս 'ի հրոյն, և եհար մի ոմն 'ի նոցանէ ուժղին զկող եպիսկոպոսին սրով և նա յոյժ նուաղեցաւ և անկաւ յերկիր : Եւ ամենայն բազմութիւն ամբոխին ձեռնամուխ եղին 'ի նա քարիւ և փայտիւ որպէս է այս աւանդութիւն նոցա չարութեան, զի ամենեքեան մասնակից լիցին և վարձատրեսցին վասն նահատակութեան յԱս-

(*) Մըլլուն քիւրտերէն բառ մ'է , որ կը նշանակէ՝ չար ոգի :

տուծոյ, ըստ այնմ որ ասէ Տէրն թէ՛ «ամենեքեան
որք սպանանիցեն զձեզ, համարիցին պաշտօն
մատուցանել Աստուծոյ», և այնպէս զայր 'ի վերայ
նորա բազմութիւն քարանցն՝ որպէս զտարափս
կարկտի և ծածկեցաւ 'ի խուռն քարանց յարձակ-
մանէն: Եւ այսպէս աւանդեաց զհոգին իւր առ
Աստուած, որպէս խուռն անոյշ ընդունելի Աստու-
ծոյ: Եւ ապա հրաման ետ ամիրապետն Շարաֆի
քրիստոնէիցն 'ի նմին աւուրն բառնալ և թաղել
զնաւ Զար յառաջագոյն հարճուկս արարին արձա-
կել զնա վասն քրիստոնէից քաղաքին: Եւ եկեալ
արքեպիսկոպոս քաղաքին Տէր Յովհաննէս ամե-
նայն ուխտիւ եկեղեցւոյն, և ժողովուրդք բար-
ձին զպատուական մարմին նորա և տարան յաւագ
եկեղեցին 'ի վիայարանս որոյն Սարգսի զօրա-
վարին, և կառարեալ հսկմամբ զպաշտօն երեկոր-
եայ մինչեւ ցառաւօտն, և մատուցեալ ըզխոր-
հուրդ փրկական պատարագին, եղին զնա 'ի տա-
պանի սառչի սրբոյ սեղանոյն սաղմոսիւք և օրհ-
նութեամբ 'ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:

Կատարեցաւ Ս. Յովհաննէս Եպիսկոպոսն քա-
ղոց ամսոյ 29 և ապրիլ 19, յաւորս յինանց յերկ-
րորդում շաբաթու երեքշաբթին, զկնի նոր Կիւ-
րակէին 'ի հասարակ աւուրն, որոյ աղօթիւքն
ողորմի Քրիստոս Աստուած Ազգիս Հայոց և Ամէն:

48. Տ. Ստեփաննոս Գ. Շխենց, անմիջական
յաջորդ Տ. Յովհաննէսի յամի 1463:

Տ. Ստեփանի մասին մի համառօտ տեղեկութիւն կը գտնենք Պարձեալ նոյն աղբիւրէն, Ալաշկերտի Տ. Յովհաննէսի տպեալ յիշատակարաններու փոքրիկ հաւաքածոյի քաղուած նոյն ձեռագրէն Կարնոյ Երկայնիստ գիւղի ։ Այս ձեռագիր այսմաւորքը նախ գրուած է Սրժկէ, 'ի յիշատակ Ս. Կարապետին ու ժամանակներէ ետքը՝ տիրող պայմաններու երեսէ, դաջած հասած մինչեւ հոն ։

49. Տ. Մկրտիչ Ա. 'ի թվ. Տումարի 2ի. (220) 1471.

Հայրապետն ուխտիս Ս. Գլակայ Տ. Մկրտիչ, հանդերձ համախոհ եղբարք ձեռնարկեցին 'ի չինել զգմբէթ Ս. Կարապետին և Ս. Յարութիւնի տաճարին օժանդակութեամբ երջանիկ դիտապետին՝ Շխենց Տ. Ստեփան Եպիսկոպոս մականուանեալն ։

50. Տ. Մեւքիսեղեկ Ա. որոյ յիշատակարանն գրեալ է 'ի մագաղաթեայ հրաշալի Ս. աւետարանի թագաւորին Հեթմոյ, զոր ինքն Տէր Մեւքիսեղեկ Եպիսկոպոս յիշեալ Ս. աւետարանի արծաթապատ և ոսկեզօծ կողքին վրայ, հետեւեալ յիշատակարան գրել տուած է արծաթեայ գրովք՝ այսպէս ։

«Տէր Աճ Թն Քն, որ նստիս 'ի քերովրէական աթոռս, ողորմեա քո աբարածոցս. և զտուող արծաթոյս Մեւքիսէթ Եպիս-

կոպոս Ս. Կարապետի յիշեցէք, զկաղանդ պատկերացս զԿարապետ արեղայս յիշեցէք, զսակերիչն Քանտար և զՃահողւաթն յիշեցէք, Ի թվին ԶԹԲ. 942 և յամի Տեառն 1493:»

Այս սուրբ Աւետարանը սակեզօծ չքնաղ և սքանչելի պատկերօք և ծաղկազրովք զարդարեալ և է այժմ՝ եղեալ ՚ի վանս Սրբոյ Կարապետի, և պահի իբրեւ դանձ անդին Հայկազնեան սեռի, և երկրպագի ՚ի շրջակայ բարեպաշտ ժողովրդոց մինչեւ ցայժմ: Առնէ բազում բժշկութիւնս, և փարատումն ամենայն ցաւոց և հիւանդութեանց:

51. Տ. Ստեփան Գ. Տարօնացի. յիշում անգամ մը թվ. ԶԾԲ. և Բ. ԶԾԴ. 1503-1505 ին. (յիշատակութիւն Ս. Յովհաննու զանձարան առնուն թուղթ ձեռագրէն թվ. Տումարի ԶԺԴ. 1505 ին: «Փառք ևն. Արդ զբեցաւ գիրքս ՚ի դուռն Մշոյ Ս. Կարապետին ձեռամբ Տ. Մարտիրոսին, ՚ի վայելումն Տ. Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, յիշատակ հոգւոյն ծնողաց Մովսէսին, Մրուսթին, յընտիր և հաւատարիմ օրինակէ Ծերենց Գրիգոր . . . Աճ բարով վայելումն տացէ նմա ընդ երկայն աւուրս, ամէն, եղբարք, յորժամ կարգայք կամ օրինակէք, Աճ ողորմի ասացէք Տ. Ստեփաննոս եպիսկոպոսին. ով զսա առանց հրամանի Տ. Ստեփան եպիսկոպոսէն հանէ կամ դողանայ, զպատիժ Կայէնի առցէ ևն. »

52. Տ. Զաքարիա Ա.՝ յամի Տեառն 1504 :
 Յիշատակարան թղթեայ ձեռագիր Աւետարանին,
 որ Ս. Յովհաննէս վանք կը գտնուէր և ուր, ինչ-
 պէս նշանակեցինք, յիշուած էր Ս. Կարապետի
 Տ. Զաքարիա Հայրապետը ևն. « Արդ գրեցաւ
 Ս. Աւետարանս 'ի վերջացեալ և սպառեալ ժա-
 մանակիս 'ի թվ. Հայոց ԶԾԴ. (1504) 'ի Հայ-
 րապետութեան Տեառն Սարգիս Կաթողիկոսի
 յիշմիածին, 'ի թագաւորութեան այն որ Սաւֆին
 եղաւ, ո'չ պարոն եթող և ես պահի . . . ձե-
 ռամբ Յովհաննէս անարուեստ գրչի, 'ի զիւզն
 Բաղիշոյ որ Արմ կոչի, 'ի դռնն Ս. Յակովբայ
 Հայրապետին, ուսեալ իմ զուսուսն մանկութեան
 և զարուեստ գրչութեան՝ զծաղիկն, զկապն 'ի
 Մարտիրոս վարդապետէն . . . : Յիշեցէք և ո-
 զորմի ասացէք, որ 'ի Ս. Կարապետ Հայրապետն
 էր հանգուցելոյ Տ. Զաքարին » ևն :

53. Տ. Յովհաննէս Ժ.՝ յամի 1509

54. Տ. Յակոբ Ա.՝ յամի Տ. 1515 :

Հայրապետք Ս. Կարապետի վանուց Մշոյ . —
 Աւետարան թղթեայ ձեռագիր գրուած այսպէս
 Մշոյ Ս. Կարապետի վանքին մէջ. « 'ի Հայրապետու-
 թեան Տ. Եղիշէի, արդեամբք տանուէր Մխիթա-
 րին, ձեռամբ Տ. Մարտիրոս քահանայի, յիշխանու-
 թեան Շահ Իսմայիլին, ամիրային Միր Սուար
 պէկի և որդւոյն նորա Խալըթ պէկի, յամի
 ԶԾԸ. 958 (և Քրիստոսի 1509) յիշեցէք և ոգոր-

մի ասացէք առաջնորդացն Ս. Կարապետի վանուցս Տ. Մեղրբսեղեկի, Տ. Յովսեփայ, Տ. Ստեփաննոսի, քաջ բարունապետին, Տ. Գրիգորի, և հայրապետացն նոյն վանաց Տ. Մկրտչի, Տ. Յովհաննէսի և Տ. Յակոբայ ևս և զտրուպ գրողս զՄարտիրոս քահանայս» ևն :

55. Տ. Ղազար. թվ. ԶԿԹ. 969 (1520) Ս. Առաքելոյ վանուց վանահայր. սա Ս. Կարապետէն դնացեր է վրաստան, բայց ինչ նպատակով, ձեռագիրը բան մի չ'ըսեր. անոր հետ ուղեկից էր նաեւ Տ. Ստեփան վարդապետ՝ վանահայր Ս. Առաքելոյ, ինչպէս կը տեսնուի յիշատակարանի մեկնութիւնն Ս. Յովհաննու Աւետարանչի անուն ձեռագրէն, որ Ս. Առաքելոյ վանք կը գտնուի :

56. Տ. Աստուածատուր Ա.՝ յամի 1549, որ յիշատակեալ է 'ի ձեռագիր մատենի Հարանց վարուց ալսպէս.

«Բարեխօսութեամբ և աղօթիւք Սրբոյ Հարցն և Տեառն Ներսէսի Շնորհալույ, ողորմեա՛ Գրիստոս Աստուած ստացողի գրոյս Տ. Թորոս Եպիսկոպոսին և իւր ծնողացն, որ և խնդրեաց զպատմութիւնն 'ի Ս. Հարանց, վասն Ս. Կարապետի վանացն Գլակայ, որ այժմ՝ Իննականն կոչի և ևս անարուեստ և անարժանս Առամս՝ յանձն առի և գրեցի զսա վասն յիշատակ լինելոյ սորա 'ի դուռն Սուրբ Կարապետին, և զը-

րեցաւ սա 'ի թուականիս Հայոց ԶԳԸ. 998. 'ի Ս.
քաղաքն յերուսաղէմ', 'ի յառաջնորդութեան
Գլակայ վանացն Տէր Աճատուր եպիսկոպոսին և 'ի
Տէր Անդրէասին եղբորորդւոյ նորին, որ յայտմ'
ամի և սա եղեւ եպիսկոպոս :

Աղաչեմ՝ զձեզ սուրբ հարք և եղբարք, որ
լնթեռնութիւն զպատմութիւն Ս. Հարանցն, ողորմի
ասացէք Թարոս եպիսկոպոսին և Ատոմ՝ գրչիս.
ամէն :» 'ի թվ. փրկչի 1549 :

57. Տ. Անդրէաս Բ.՝ յամի Տեառն 1550-1557:
յիշատակուած Հարանց վարք ձեռագրի յիշատա-
կարանին մէջ :

58. Տ. Մելքիսեդեկ Բ. 'ի տանէն Պալունեաց՝
յամի Տեառն 1560. յաւուրս սորա չինեցաւ եկե-
ղեցին Սրբոյ Կարապետի մինչեւ ցտինս ութն,
արդեամբ և ջանիւք բարեպաշտ իշխանին Խօճա
Պուտախի, որոյ յիշատակարանն գրեալ կայ 'ի
վերայ սեանն, որ է առ դրանն սրբոյ գերեզ-
մանին. «Շինեցաւ Ժամատուն». յիշեցէք 'ի Գրիս-
տոս զԽօճա Պուտախ և զիւր կողակից զԽանդա-
տան և զիւր դուստրն զՆոր Մելիքն, որ բազում
խորհրդաց 'ի դուռն Ս. Կարապետին 'ի թվ. ՌԹ.
1009 և յամի Տեառն 1560 :»

Եւ ապա վաղձանի յիշեալ վանահայր և
այժմ թաղեալ է յարեւելս եկեղեցւոյ ութ քայլ
հեռաւորութեամբ, յորոյ վերայ կանգնեալ կայ
3 մէթր բարձրութեամբ հիանալի փորագրուած

մահարձան մը , որ ունի հետեւեալ յիշատակարանը . « Կանգնեցաւ խաչս 'ի փրկութիւն հոգւոյ Մեղքիսէթ եպիսկոպոսին , Տէր ներսէսին և ծնողաց մերոյ , ամէն : ԹՎ. ՌԺԲ. 1012 և յամի Տեառն 1563 : »

59. Տ. Կարապետ Ա. 1561, որ զՍուրբ Կարապետի զմբէթն նորոգեաց մեծաւ ջանիւք , թղթն տումարի ՌԻԵ. 1025 (1576) յիշատակուած Ս. Յովհաննու վանք եղած թղթէ ձեռագիր աւետարանի մէջ , գրուած ձեռամբ Աւետիս արեղայի , նըպատաիւք տանուտէր Գասրարի 'ի Բաղու գիւղ Մշոյ , ընդ հովանեաւ Ս. Աճաժին եկեղեցւոյ թղթ. ՌԻԵ. 1025 :

60. Տ. Յովհաննէս ԺԱ. Շխենց՝ յամի Տեառն 1580 :

61. Տ. Մարտիրոս՝ յամի 1580 , որոյ ձեռքով շինուեցաւ խանն Ս. Կարապետի թղթ. ՌԻԺ. 1029. Քրիստոսի 1580ին , 'ի գառն և 'ի նեղ ժամանակի բազում աշխատութեամբ : Յիշատակուած թղթէ աւետարանի մէջ , գրուած 'ի Բաղու գիւղ ձեռամբ Կարապետ գրչի :

62. Տ. Կարապետ Բ.՝ յամի Տ. 1581, որ ետ գրել զթղթեայ աւետարանն 'ի մեծափառ անապատն Մոկաց , որ Կանանց վանք կոչէ , 'ի յիշատակ եղբօր իւրոյ Տ. Սահակայ , ձեռամբ Տ. Ստեփաննոս քահանայի և ծաղկաքաղ Առաքել արեղայի , թղթ. ՌԼԵ. 1035 (1586) : Սա նախորդն է Տ. Մար-

տիրոս Արհ-եպիսկոպոսին, մեծ բարտնին Կարապետ վարդապետ, որ երկու անգամ ստացեր է առաջնորդութիւնը:

63. Տ. Արիստակէս Ա.՝ յամի Տ. 1601. յիշատակում է. Չամչեանի ընդարձակ պատմութեան մէջ. ծանօթ է նաև ձեռագիրներէ:

64. Տ. Արիստակէս Բ.՝ յամի Տ. 1654. 'ի գաւառէն Ապահունեաց. սա 'ի թվին Հայոց ՌՃԳ. 1103, Քրիստոսի 1654, Ղյոյս յԱստուած եղեալ, սկսաւ նորոգել զմեծ և զհոյակապ գմբէթ Սրբոյն Ստեփաննոսի՝ բարձրաբերձ և սրբատաշ յօրինուածով: այլ և զսագեր երկու գմբէթաց և զպարիսպն, որ և շրջապատէ զվանս և զաղբիւրն բարեհամ և զմեծ դուռն—դարկեալ՝ կամարակապ երկաթապատ դռներով, նաեւ զսնտեսառնն խցիկներով, այլ և զտեղի Խոտաճարակ ճգնաւորաց հոյակապ եկեղեցին: (*) Յիշեալ եկեղեցւոյ յիշատակարանը այսպէս գրուած է.

«Յիշատակ է եկեղեցին, նորոգեցաւ ձեռամբ Արիստակէս եպիսկոպոսին, թվին Հայոց ՌՃԳ. 1103» Եւ զայլ խախտած տեղիս նորոգեաց:

Սա աղատեաց զվանուցս գրաւ եղեալ գրքեանք և անօթք 'ի ձեռաց այլազգեաց, որ կայ

(*) Յիշեալ եկեղեցին թաղուած կան Անտոն, Կրօնիգէս, և Լօթն խոտաճարակ ճգնաւորք:

յիշատակուած 'ի լուսանցս սուրբ աւետարանին
Հեթմոյ բարեպաշտ թագաւորին այսպէս.

«Նաեւ Աշխատակէս եպիսկոպոս ստացայ
սուրբ ժամադիրքս և եղի յիշատակ 'ի դուռն
Սուրբ Կարապետին, այլ և ընդ նմին ստացայ և
աղատեցի զգրաւ եղեալ զբեանս 'ի սուրբ տանս
և յայսմաւուրք մի և զՀեթմոմ Բարեպաշտ թա-
գաւորի խաչիւ սուրբ աւետարանն պատեալ և
զարդարեալ ներքոյ և արտաքոյ զանազան յո-
րինուածով և ոսկեգոյն երանգօք.

Ընդ նմին և փոքր մագաղաթեայ սուրբ աւե-
տարան մի՝ նոյն գունակ սճով և երկու խաչվառ
ոսկեթել շուրջառ մի և այլ ըսվում անօթք,
որք էին զբաւ 'ի ձեռս այլաշգեաց» Զոր Տէր
Աստուած յամենայնի տայէ վարձս ըստ վաստա-
կոց իւրեանց. ամէն :

65. Տ. Յովհաննէս ԺԲ.՝ յամի Տեառն 1680,

66. Տ. Ներսէս Գ.՝ յամի Տեառն 1695, որոյ
անուն յիշատակեալ է 'ի ձեռագիր մաշտոցի
այսպէս.

«Դարձեալ յիշեցէք 'ի Քրիստոս Աստուած
զվերանորոգող սուրբ տառիս զհայր մաշտոցիս,
զՆերսէս բարաւնեաց պետ, զառաջնորդ սուրբ
ուխտիս Ամէնրդուոյն, որ ետ զսա վերստին նորո-
գել և կազմել և եղ յիշատակ 'ի դուռն Սուրբ
Կարապետի վանից 'ի թուականիս Հայոց ՌժԹԳ.
1144»

67. Տ. Կարապետ Գ. Հարքայ՝ յամի Տեառն 1698, 'ի սորա ժամանակս նեղ անկանի վանս Խննակնեան յանդու թ պարտատեարց, զոր յիշատակէ Յովհաննէս Կալուս Բաղչեցին յիւրում յիշատակարանի. «Իսկ զպարտատեարց զանյազ և զանիւրաւապէս սոս ժումն 'ի դիր ոչ կարեմք արկանել. նաեւ զմեր ողորմելի լինելն 'ի ձեռս այլասեռից և ոմանց գիւղորէից. և զայս ոչ միայն յանհաւատից կրէաք, այլ և ի մերազնէիցն»

Եւ յաւուրս սորա եկին 'ի հրաշարի վանս Սրբոյ Կարապետի զուգափառ և համապատիւ սրբազան հարքն երկոքեան՝ Յովհաննէս Կալուս և Գրիգոր Շղթալակիր, 'ի թվին Հայոց ՌՃՈԴ. 1154 և Փրկչի 1705: Եւ յաւուրս սոցա վաղճանի Տէր Կարապետ եպիսկոպոս վանահայր Վանացն սրբոյ ուխտին, և յաջորդէ Յովհաննէս Կալուս մականուանեալն:

68. Տ. Յովհաննէս ԺԳ. Բաղչեցի մականուանեալն Կալուս եկաց վանահայր Սուրբ Կարապետի յամի Տեառն 1705: Ս. սլատմէ 'ի յիշատակարանի իւրում ընդարձակ կերպիւ զվիճակն սուրբ վանացն, զերկրաշարժն և զնորոգ շինութիւն կաթուղիկէին և այլոց աեղեաց:

69. Տ. Գրիգոր Ե. Շղթալակիր Բաղչեցի:

ՓԼՈՒԽ Բ.

70. Տ. Յովնան Ա. սորին վանահայրութիւնն աւսանեմք 'ի կոնտակի միում, զոր առեալ է նա վանահօր վանիցն սրբոյն Յովհաննու և պահեալ է 'ի գրադարանի նոյն վանուց, որ ունի զհետեւեալ թուականն Հայոց ՌՃԿԹ-1169 և յամի Տեառն 1120:

71. Տ. Արքահամ Բ. Խոչապոյ, սա մեծ ջանիւք վճարեաց զպարտս նոյն վանուց և արար շինութիւնս բազումս, և ապա կարգեալ կաթուղիկոս Ս. Էջմիածնի յամի Տեառն 1726 և թուին Հայոց 1175, որոյ անունն յիշատակեալ է ձեռագիր ոսկեզօծ մագաղաթեայ աւետարանի միում այսպէս.

«Արդ ցանկացող եղեալ այսմ աստուածապատում և քրիստոսաւանդ տառիս ամենայն պարկեշտութեամբ զարդարեալն աստուածասէր փառակցի Աճամ տէրացու Դանիէլն, որ հրամանաւ կատար եղեւ ըստ Տեառն բանին, որ գրեալ կայ 'ի սուրբ աւետարանիս, վաճառեցէք զինչս ձեր և տուք ողորմութիւն և կամ յիշատակ՝ և արարէք ձեզ քսակ դանձ անպակաս յերկինս. ճշմարտապէս մայրս մեր Սիոն սուրբ եկեղեցի երկին է 'ի վերայ երկրի: Զայս սլաշտելի և երկրպագելի նք աւետարանս բաշխեաց և դանձեաց 'ի Տարօնոյ Մշոյ Սուլթան Մուրադատուր Սուրբ Կարապետի

վանիցն և ևդ յիշատակ, Եւ դարձեալ ունինդիր
եղև սրբազան Առաքելոյն գրոյն, որ ասէ. երանի
որ ունիցի զաւակ 'ի Սիոն և ընտանի յերուսաղէմ,
զաւակի ցանկանալով անջնջելի յիշատակ ստացայ:

Բայց գրեցաւ սա յաշխարհն Յունաց և յեր-
կիրս Խրիմի ի հոյակապ և հռչակաւոր քաղաքիս
որ կոչի Կաֆայ, ընդ հովանեաւ և առ ոտն սուրբ
Նիկողայոսի սքանչելագործ արագահաս Հայրա-
պետի և այլ բազմահաւաք սրբոց, ձեռամբ անի-
մատ, ոչինչ և յեանեալ գրչի՝ քրիստոսապարտ
մեղսամած երիցու 'ի թուարերութեանս ասքա-
նալեան և արէթական տուժարի ՌՃՀԶ-1176, և
'ի գալստենէն Կենարարին ՌՁԻԶ. 1726. և յելի-
ցն Աղամայ 'ի դրախտէն Փիլի. 'ի հայրապետու-
թեան Տեառն Կարապետի Ամենայն Հայոց Կա-
թողիկոսի, և Սուրբ Երուսաղէմայ Պատրիարքի
Տեառն Գրիգորի և Կ. Պօլսոյ վերադիտողի Տ.
Յովհաննէս Աստուածաբան վարդապետի, և
Ձենկլի ձայն բարբառոյ յանապատի Սրբոյ Յով-
հաննու Կարապետի Տեառն Յիսուսի Մկրտչի
սուրբ վանիցս առաջնորդի Տ. Աբրահամ տիրա-
պատում Եպիսկոպոսի և նորին նուիրակ Մա-
ղաքեայ Աստուածաբանութեան վարդապետի,
որ և սա վերակացու եղև 'ի յորդորումն և յա-
ւարտումն ոսկեզօծ և սուրբ աւետարանիս և հիւ-
սիսական կողմանց 'ի յերկրիս Կաֆաու վերատե-
սուչ և առաջնորդ Տ. Աւետիք Եպիսկոպոսի և

Տ. Ստեփաննասի Աստուածարան վարդապետի, զոր տէր Աստուած 'ի կամս ողորմութեան իւրոյ ամէն :» Յիշեալ աւետարանը այժմ սուրբ կարապետի վանուց մէջ կը դանուի :

72. Տ. Երեսէս Գ. Տարօնացի, որ յիշատակեալէ 'ի Տաթևացւոյ ձեռագիր քարոզագրքի 'ի յիշատակարանի յաջորդ շարքի սկսեալ 'ի Մխիթար Գօշէ՝ այսպէս .

«Եւ այսպէս բարւոյ ճանապարհի օրինակ մնայ 'ի նոցանէ յազգս մեր և յեկեղեցիս մինչ 'ի մեծ և երջանիկ բաբունապետն Մխիթար, ոչ մականձայնեալ լինի Գօշ. սա շնորհաց յայտնապէս դաւադան վարդապետական Յովհաննէս վանականին, նորին աշակերտ Եսայի, որ է 'ի Նիշ գաւառէն, նորին աշակերտ Յովհաննէս Տարօնացի, նորին աշակերտ Գրիգոր Տաթևացին, նորին աշակերտ Դանիէլ ճգնաւորն, նորին աշակերտ Յովհաննէս Համշէնցին հրեզն լեզուն, նորին աշակերտ Երկու անուանիք՝ մինն Գրիգոր, որ մականուամբ Զորթան կոչուր, միւսն Թորոս վարդապետ. սոյն Թորոսի աշակերտ Գրիգոր Տարօնացին, նորին աշակերտ Յովհաննէս կոչեցեալն Շիրաք, նորին աշակերտ Ղուկաս Կեղեցին, նորին աշակերտ Պետրոս Կառկառեցին, որ եղև կաթուղիկոս Սոյ և Պետրոս կաթուղիկոսի աշակերտ Ղուկաս վարդապետն, նորին աշակերտ Մարտիրոս Տարօնացին, նորին աշակերտ Թա-

թէոս վարդապետն, նորին աշակերտ Ներսէս Տարօնացի, որ եղև առաջնորդ Գլակայ վանից Սրբոյ Կարապետին Մուրատառաւը գերեզմանին, նորին աշակերտ Արշաճամ վարդապետ Կ. Պալ-սեցի 'ի թաին Հայոց ՌՃՀԹ. և թաին Փրկչի 1730:»

73. Տ. Մինաս Ակնցի. սա նորագեաց զա-րիսպս և զաշտարակս Սրբոյ Կարապետի վանից և զսեփեակս նոյն վանուց վարդապետաց, նա և զսեփեակսն և սպա եղև պատրիարք Կ. Պալսոյ յամի Տեառն 1743 և սպա եղև կաթողիկոս Սրբոյ Էջմիածնի: Նորին վանահայրաւթին տես 'ի կանտակն Արշաճամ կաթողիկոսի, որ այժմ Ս. Կարապետի վանքն է:

74. Տ. Յովնան Բ. Տարօնացի 'ի Գեղջէ կէմ-կայ. սա կառուցանէ զեկեղեցին Սրբոյն Սարգսի 'ի վերին Փակայ և նորագէ զբազում շինու-թիւնս Սուրբ Կարապետի վանից, որոյ յիշա-տակարան դրեալ կայ 'ի վերայ դրանն Սրբոյն Սարգսի եկեղեցւոյ:

«Շինեցաւ եկեղեցիս յանուն Սրբոյն Սարգսի զօրաւարին ձեռամբ Յովնանու մեծաւորին վարդապետին սրբոյ աթոռոյս, նպաստութեամբ և ծախիւք Թախաթի Եղիսէի որդի մահտեսի Յովհաննէսին, յիշատակ վասն ննջեցելոյն և ծնողայն Եղիսաբէթին և Հռիփսիմէին, եղբարցն Գրիգորին Խաչատուրին թվին ՌՄԲ. 1202. և յամի Տեառն 1753:»

75. Տ. Պողոս, որոյ սուրբ աղօթիւք կատարի(*)
հրաշագործութիւնս ինչ Ակն քաղաք։ Սա առաջ-
նորդելով նախ Սրբոյ Կարապետի վանից և ապա
խնդրանօք Ակնայ բարեպաշտ ժողովրդոց երթայ
անդ ։

Եւ աղբիւրն նոյն քաղաքին որ 'ի վաղուց
հետէ առատութեամբ յորդէր և ոռոգանէր զնա,
որ և քաղաքն անուամբ աղբերն այնմիկ՝ Ակն
կոչիւր, յանկարծ 'ի ժամանակին այնմիկ ցամաքի,
որոյ առթիւ բնակիչ այլազգիք նոյն քաղաքի
միաբան խուռն բազմութեամբ դիմեն 'ի խնդիր առ
Աստուած վասն առատութեան աղբերն այնմիկ և
ապարդիւն դառնան յետս։ Եւ ապա Տէր Պողոս
եպիսկոպոս հանդերձ բարեպաշտ քահանայիւք
և ժողովրդովք և եկեղեցական դասուք զգեստա-
ւորեալ հսկմամբ և աղօթիւք, խուռն բազմու-
թեամբ եկեալ 'ի վերայ աղբերն այն և ասացեալ
նոցա զԱռաքելոյ աղաւնոյ շարականն, սուրբ ե-
պիսկոպոսն հեղու ի սրբալոյս միւռնէն յակն
ցամաքեալ աղբերն, և հրամանաւ Աստուծոյ ջուրն
սկսանի յորդիլ իր նախկին առատութեամբ։

Յիշեալ եպիսկոպոսն յորժամ՝ գնացեալ էր
'ի սրբոյ վանից, տարեալ էր նաեւ ընդ իւր մասն
ինչ 'ի Սրբոյ Կարապետէն, զոր 'ի վաղճանելն
իւրում՝ թողուցեալ զնա առաջնորդարանիստ քա-

(*) Ակնայ տէր Գէորգ ծերունի քահանան կը պատմէ։

դարի յեկեղեցւոյ Սրբոյն Գեւորգայ, որոյ գերեզմանն եւս այժմ կայ առ դրանն նոյն եկեղեցւոյ որ ունի զառապանադիրս 'ի վերայ շիրմին այսպէս.

«Ով անցաւորք ճանապարհի,
Խնդրի 'ի ձէնջ առք զողորմի.
Եթէ ասէք ինձ հայր մեր մի,
Այսօր ինձ՝ վաղն ձեզի,
Որ 'ի Ակնայ Առաջնորդի,
Պողոս արք եպիսկոպոսի,
Բազմաց արար բազում բարի,
Եկեղեցւոյն գլուխ սրղի,
Շրջագայեալ ամէն տեղի.
Որ հանդիպիք այսմ շիրմի,
Լիով սրտով տուք զողորմի.
'ի Հայոց թուականի,
Հազար երկու հարիւր ութնի,
Սեպտեմբերի տասն և չորսի
Յամի Տեառն 1759»

76. Տ. Յովհաննէս ԺԳ. Մոկացի. յիշատակեալ է անուն տորա 'ի յիշատակարանի Անալօծա գրքոյն, որ ինքն իսկ անձամբ գնացեալ է 'ի Կեսարիայ 'ի վանս Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին հանդերձ Տէր Պողոս և Տէր Մարտիրոս վարդապետօք և Սարկաւադ Վարդանաւ և անդ օրինակեալ է զԱնալօծայ գիրք թուին Հայոց ՌՄԺԶ 1216 և Փրկչին 1767 :

«Եւ արդ ես յետնեալս 'ի բանասիրաց Յով-

Հաննէս իբրու պիտակ պետս տեղեալ 'ի նահանգէն Մոկաց և շնչին ծառայ Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին ընդհանրակարօս գահին Մշոյ, վան գործոյն նոյնոյ Աթոռոյն եկեալ 'ի վիճակս Ասիոյ, 'ի յերկիրն Կեսարիոյ, 'ի վանքն Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին հանդերձ աշակերտօքս, որք են՝ Տէր Պօղոս և Տէր Մարտիրոս վարդապետքն և սարկաւազ տիրացու Վարդան, առնիմեր Սարգըսի յոգնաւէր մեծի և քաղցրատիպ աստուածիմաստ վարդապետին, գտի զԱնաթօճայ գիրքս, որում՝ ըզձայի ի վաղուց հեռէ. յորդորմամբ նոյնոյ Տեառն Սարգսի ճշմարտարան վարդապետի ետու գրել ցեւքառացի Տէր Յակոբ հանգուցեալ քահանայի որդի տիրացու Գրիգոր դպրին, որ սիրով յանձն էառ, աշխատանօք դրեաց, որոյ Տէր տացէ զկարգութիւն, և յանդերեալ բովանդակեցաւ գրուածս մերում թվականիս ՌՄԺԶ-1216 ամի Հայոց, յամենան յուլիսի սկիզբն և այլն ամեն»

77. 8. Յովհաննէս ԺԵ. որոյ անուն յիշատակեալ է 'ի ձեռագիր մատենի Եփեսոսի և Քաղկէդոնի Ժողովոյն այսպէս.

«'ի վայելումն Տեառն Յովհաննու Մամիկոնէից Եպսկիպոսի և Մշոյ Սուրբ Կարապետի արժանաժառանգ առաջնորդի. շնորհիւ Տեառն աւարտեցի գիրքս 'ի թուին Հայոց ՌՄԻԱ. 1221. հոկտեմբեր ԺԱ. յամի Տեառն 1172 միջնորդու-

դռնեամբ եղբոր խնայ կրթողի և վարժչի նուստն, բազմալիշ տառապեալ գրագիր Մատթէոսի՝ Բրաքին գրագրունի ՚ի Կ. Պոլիս, ընդ Սուրբ Հրեշտակապետ եկեղեցեաւն ՚ի մանկատանն, սրբոյ Խաչի աստիճանեալ և ահեղահրաշմեծ նշանէ պաշտպանեալ։»

78. Տ. Կարապետ Գ. Եւդոկացի. սորա առնուն յիշեալ է ձեռագիր մագաղաթեայ յաւետարանի միում։

«Գրեցաւ սուրբ աւետարանս ձեռամբ նոյն ավետոյն ծառայ Եւդոկացի Կարապետ վարդապետին, և յարգորմամբ նորին նսիրեալ է յիշեալ աւետարանս վանեցի Զրարաշենց Եղիազարին և եղեալ է յիշատակ ՚ի դռնն Մշոյ Ս. Կարապետին, տիեզերածագ Աթոռոյն և շնորբայս գերեզմանին. ՚ի թուին Հայոց ՌՄԻԳ. 1223 և Փրկչին 1774։»

79. Տ. Յովնան Գ. Համթեցի, որոյ անուն յիշատակեալ է ՚ի Գիտնեսիոսի Արխապագացոյ կենսագրութեան վերջ հին ձեռագրի մը մէջ այսպէս։

«Այս պատմութիւն Սրբոյն Գիտնեսիոսի ՚ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ՝ թարգմանեալ էր ՚ի Յունականէն ՚ի Վիսիականն, իսկ ՚ի մերս թարգմանեաց Յովհաննէս բժիշկ 329 թուակառնիս Փրկչի ՚ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ այգիմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։»

Օրինակեցաւ ձեռամբ Մկրտիչ անուամբ
և եթ գրչիս իրրեւ նօտարի սրբոյ գահին Ամիրդ-
ւոյ, դատաւաւ Տարօնացի 'ի Զիարէթ յորջոր-
ջեալ գիւղէ 'ի թուոյն Փրկչի 1778 և 'ի ՌՄԻԷ.
1227 թուոյն Հայոց աւարտեցաւ, 'ի փետրվարի
ամսոյ քսանին և վերոգրեալ սուրբ ամսոյն
գահակալութեան Տեառն Յովնանու Համթեցւոյ,
հրամանաւ լուսարարի տանն սրբոյ Տեառն Մար-
տիրոսի բարեջան վարդապետի Տիվրիկցւոյ 'ի յի-
շատակ անձին իւրոյ։ Որ ոք ընթերցի յիշեցէ
զնա 'ի բարին։»

80. Տ. Յակոբ Գ. իւր օրով կը նորոգուի
Մշոյ քաղաքի տէր Յակոբ քահանայի տան 'ի
նախնեաց մնացեալ հին կոնտակը և կնքուեցաւ
Սուրբ Կարապետի վերոյիշեալ վանահօր և Սուրբ
Առաքելոյ Տէր Պողոս վանահօր կնիքներով 'ի
թուին Հայոց ՌՄԷ. և թուին Փրկչի 1781։ Յիշ-
եալ կոնտակը կը ծանուցանէ քանի մը վանքե-
րու հիմնարկութիւն։

81. Տ. Յովակիմ, որոյ յիշատակը եպիսկո-
պոսական Եմիփորոնի մը վրայ այսպէս գրուած է.

«'ի վայելումն արհի եպիսկոպոս Յովակիմ
Աստուածաբան վարդապետին և առաջնորդին
Սրբոյ Կարապետի վանից Տարօնոյ 'ի թվին Հա-
յոց ՌՄԷ. 1235. և յամի Տեառն 1786։»

82. Տ. Աստուածատուր Բ. Տարօնացի, որոյ
յիշատակն գրեալ է 'ի լուսանցս սուրբ աւետա-

րանի Հեթմոյ թագաւորին: Սա ութ սիւն ևս աւելցնելով՝ ընդարձակեաց Սուրբ Կարապետի եկեղեցին, զգանգակատունն և զգաւիթն և ապա հրացեալ տապակօք նահատակի Էմին փաշայէ յամի Տեաւն 1787ին:

Գարձեալ վասն սորա կայ յիշատակեալ 'ի ձեռագիր աւետարանի միում, որ դտանի այժմ 'ի վանս Սուրբ Յովհաննու Եղրդոտի, այսպէս.

«Վերջապէս կազմեալ նորոգեցաւ սուրբ աւետարանս 'ի թվոյս ՌՄԼԵ. 1235ին օգոստոս ամսոյ ԻԳ. 24ին. ձեռամբ Պողոս սրբակրօն վարդապետի Սասունցոյ, 'ի Սուրբ Կարապետի վանս, որ 'ի Մուշ, 'ի խնդրոյ Տէր Յովհաննէս քահանայի Յաւրանցոյ, 'ի վայելումն անձին իւրոյ: Ի սոյն ամի ձեռնադրեցաւ նոյն Տէր Յովհաննէս քահանայ 'ի մեծ պահոց չորրորդ կիւրակէին Սասունաձատուր բաղմբախտ վարդապետէ և արքեպիսկոպոսէ, որ էր առաջնորդ 'ի Սուրբ Կարապետի վանքն, որ նորոգեաց վերստին զնոյն գերահռչակ աթոռն Յովհաննու Կարապետին, որ ընկղմեցաւ 'ի մեծի շարժէն իւրով ժամանակսն 'ի թվոյս ՌՄԼԵ. 1235ին Վարդափառի կիւրակէին զկնի գալ երկուշաբթի օրն յերրորդ ժամուն, յորում պատարագ մատուցանիւր. եղեւ կարի ահագնատեսիլ շարժումն գետնի և անկաւ կաթուղիկէն Սուրբ Ստեփաննոսի տաճարին, սեղանատունն հանդերձ վերայ եղեալ միաբանից խցիւքն, Խաչրակի

խուցքն, ուխտաւորաց օտայքն, չորս պորճքն, հարաւային կողման պարխպն ծագէ 'ի ծագ, փուռս հաշատան և այլ տեղիք: Եւ յաջողութեամբն Աստուծոյ շինեցաւ վերտոխն բոլոր փլեալքն գեղեցիկ կերտուածովք և թմնապատիկ լաւագոյն քան զառաջին շինուածսն 'ի նոյն Աստուածատուր վարդապետէն. նաև քակեաց զգաւիթն եկեղեցւոյն, որ երարձ և արար զերկտեան մի, և ութ սիւն և օյաւելեալ և զգանդակատունն յառաջ տարեալ շքեղացոյց շինմամբ: Արդ փլեալ եղեւ 'ի թվոյս ՌՄԼԳ. 1233, և նորագոյն ՌՄԼԶ. 1236ին լրացաւ բոլորն: Այլ և ընթերցողքդ սուրբ աւետարանիս մշտապէս յիշման արժանի արասցիք զՊօղոս ճգնակրօն վարդապետն, որ բազում աշխատութեամբ 'ի նեղ ժամանակին կազմեաց զսա վասն յիշատակին իւրոյ ձրիապէս, զի կարի հնացեալ էր և 'ի կազմէն իւրում տեսեալ էր յերազոյ զհրաշս սրբոյ աւետարանիս և պատմեաց և զի լսողքս հրաշից կարի ապուշ մնացեալ զարմացոյր, վասն որոյ լաւով և արտասուօք ծովապահութեամբ կազմեաց և պատուիրեաց զգուշութեամբ և պատուով պահել զսուրբ աւետարանս 'ի սուրբ տեղիս, ժամանակի 'ի վերայ հիւանդաց և զիւահարաց ընթեռնուլ հաւատով և լիցի փարատումն 'ի պէս պէս ցաւոց, շնորհօք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ և յիշողքդ և պահողքդ յիշեալ լի-

ջիւր յԱստուծոյ քանիցս անգամ, յիշեն յիշէք
ողջ լերուք» :

Սակայն զանգակատան գմբէթի արեւելեան
կողմ կայ առանձին յիշատակարան մը մարմա-
րեայ քարի վրայ, որ նոյն ժամանակի թուական
կը կրէ այսպէս.

«Յիշատակէ զանգակատունն հանդերձ սուրբ
հոգեկան եկեղեցեաւն Կարնեցի Եփրեկեան Մահ-
տիսի Յակոբին և հանգուցեալ կողակցացն՝ Զար-
դարին և Թագուհոյն և ծնողացն՝ հօրն հանգուց-
եալ մահտիսի Գրիգորին և կենդանի կողակից
Թագուհոյն թվին ՌՄԼԵ : »

ՏՅ. Տ. Յակոբ Աղպեղ. սա 'ի վանահայրու-
թեան իւրում զհետ եղեւ մեծ ջանիւք և հոգա-
տարութեամբ վճարել զպարտս նոյն վանուց և
ապա նահատակի ձեռամբ Մշոյ Եռսուֆ վաչայի
'ի ձորակն Սահակայ, յամի Տեառն 1807 և թաղ-
եալ է 'ի վանս, որ ունի զայս տապանագիրս.

« Այս դամբարան մարմնոյ տեղի,
Տեառն Յակոբայ արհոյ դիտի,
Սրբոյ դահիս առաջնորդի,
Նաև Կարնոյ մեծ քաղաքի:
Սա էր տեղեալ Սամաթեացի,
Եւ աշակերտ պատրիարքի
Զաքարիայ վարդապետի.
Զորեքտասան ամս հովուեալ,
Զբազում պարտս վճարեալ,

Որ սուրբ տանս վրայ գիլեալ:
 Յարգելանաց բանտս մատնի,
 'ի կապանաց զերծեալ լինի,
 Բայց սուրբ տեղիս չհասանի,
 Մինչ Սահակայ ձորակ մտեալ,
 'ի նենդողացն ընդհարեալ,
 Սրախողտողս մարմնովն լեալ,
 Կսկծալի մահուամբ մեռեալ,
 Կոծով մեծաւ 'ի յաստ բերեալ,
 'ի գերեզման մահու եղեալ:
 Հանգիստողաց իւրոյ շիրմի,
 Հայցէ 'ի ձէնջ աղերսալի,
 Ասել զհոգոյ և զողորմի.

Թվին Հայոց 1256 մայիս 7, և յամի Տեառն 1807:

ՏԷ. Տ. Պօղոս Բ. Կարնեցի՝ յամի Տեառն 1808: Վասն սորա յիշատակեալ է 'ի ձեռագիր քարոզագիրք մատենիս, որ ասի «վասն կիւրակէից»՝ այսպէս.

«Լուսանկար Սրբոյ Էջմիածնի միաբան և նուիրակ Համթայ Ռէթէոս սեւակիրս 'ի դալն իմ Համթայ 'ի մէջ ճապաղջրոյ և Պոկլանու եղև մերկացեալ յամենայն դոյից և սրահար, որ 'ի յամբարտաւանութենէ Մշոյ հայ խաթրճոցն, և մնացաք 'ի սուրբ վանս հինգ ամիս անկեալ, յաւուրս Տեառն Դանիէլի սրբազան կաթողիկոսի, յորումամի սպանեալ էր 'ի նենդող Մարաց ազգէն առաջնորդ Յակոբ Կախիկոպոս Պոլսեցի և Մինաս

վարդապետն յառաջացեալ իւրովի ընդ փաշայի կամացն, նա եւս ժանտախտէ փոխեցաւ. ընդ նմին և Մուրատ փաշայն մեռաւ 'ի ժանտախտէ յետ աւուրց և դեռ ոչ գայր փարման յառաջնորդութեան որ եւս փաշայի կամօքն յառաջնորդեալ էր Պօղոս վարդապետն Կարնեցի: Եւ մեք աստէն սակաւ ինչ ընթերցեալ զգիրս 'ի ՌՄԾԷ. 1257 թուին Հայոց 'ի ասլրիլի հինգ հինգչարթի աւուրն՝ զայս ծրարեցաք, որ ի վաղին գիմեւոց եմք 'ի Ս. Աթոռն, եթէ Տէր կամեսցի:»

† 85. Տ. Մկրտիչ Բ. վանեցի. սա կը շինէ Լուսազրիւրի երկու կամարներն և յետոյ կերթայ կը նորոգէ Աշտիշատի Ս. Սահակ Պարթեւ հայրապետի եկեղեցին՝ յամի Տեառն 1810:

Եկեղեցւոյ արեւելեան ճակատի վրայի յիշատակարանը.

«Նորոգեցաւ եկեղեցիս Ս. Սահակայ ձեռամբ Սուրբ Կարապետու Մկրտիչ վարդապետին և ճարտարապետութեամբ Բաղշեցի Սիմոնին, թուին Հայոց ՌՄԾԹ. 1259:»

† 86. Տ. Վարդան Բ. Բաղշեցի. սա կը շինէ Ս. Մատրավանոյց զանգակատունը եօթն սեամբ գմբէթահարթ յամի Տեառն 1824:

† 87. Տ. Պետրոս Տարօնոյ Կուրաու գիւղէն. սա կը լինի առաջնորդ Տարօնոյ աշխարհին և վահահայր Սուրբ Կարապետի վանացն: Ասոր պաշտօնավարութեան ժամանակ Մշոյ աշխարհ կը կա-

ռաւարուէր Ալատին պէկի տան թուրք միապետական փաշաներով : Հասնանցի աշիրէթ մէկ կողմէն և Ալատին պէկի տուն միւս կողմէն լեցուած Մշոյ դաշտը կը ճնշէին ու կը հարբտահարէին ժողովուրդը և տարուան երեք եղանակներուն՝ դարուն, ամառ և աշուն զանոնք իրենց հաշուոյն աշխատեցնէլէ վկնի՝ ձմեռն ալ խշլայ(*) դրութեամբ իրենց բոլոր անասուններ՝ ձի, ոչխար, տաւար կը ցրուէին անոնց վրայ պահելու մինչեւ դարնան և եթէ այդ անասուններէն մէկ սատկէր ժողովուրդ պարտական կըլլար անոր փոխարէն երկու հատ վճարել և զոհացնել :

Պետրոս եպիսկոպոսը մեծ զոհողութիւններով վերջապէս կը յաջողի յետ երկար աշխատութեանց խշլայի դրութիւնը չնջել Օսմանեան իշխանութեան միջոցաւ, որ նորսկսած էր ազդել բրդականութեան վրայ և այդ կերպով ժողովուրդը կազատի այդ անտանեկի լուծէն :

Յիշեալ եպիսկոպոսի օրով տեղի կունենայ Ռուս և Թուրք մեծ պատերազմը յամի Տեաւն 1819 :

Այս միջոցին Քրդաց ազգը և Տալիկներ մեծ բազմութեամբ կը յարձակին վանքի վրայ, կը

(*) Զմեռուան մէջ առ աւի բոնակալաց անասունները ձրի պահել և խնամել :

կողոպտեն միաբան վարդապետներ, որոնք բու-
լբորովին մերկ, բոկոտան և իրենց մերկութիւնը
ծածկելով խօլորձ ըսուած խոտով՝ լեռներ և ձո-
ւէր կապաստանին և վերջոյ Մուշերթալով կըն-
դունին Քոթանեանք ըսուած թուրք խապիւէն
(ցեղ) և հոն կը պահպանուին Յամիս։ Անոնց
փախստենէն յետոյ Յամիս վանքը թափուր կը
մնայ և դռները բաց. վայրենաբարոյ քրդեր կը
կողոպտեն և կը տանին եկեղեցական սրբազան
անօթները, սպաններ և բազմաթիւ ձեռագիր
հնութիւններ։ Այս կողոպտումէն զերծ կը մնան
սրբոց մասունքներ և կարգ մը թանկագին և
ընտիր շուրջառներ միայն։

Այս դէպքերու միջոցին Պետրոս եպիսկոպոս
Կարին կը գտնուի, վասնզի Կարնոյ առաջնորդու-
թիւնն ալ միացած էր վանքի առաջնորդութեան
հետ։ Նորին Սրբութիւն վերադառնալով 'ի սուրբ
վանս, երկար օրեր կուլան միաբանութեան հետ
վանքի աւերութեան և անգին հնութեանց կորըս-
տեան վրայ և հսկում ու աղօթք կը կատարեն առ
Աստուած, որպէս զի ողորմի Ազգին և խաղաղու-
թիւն պարգեւէ աշխարհին։

Երբ պատերազմ կը դադրի և խաղաղութիւն
կը տիրէ, Նորին Գերապատուութիւնը նուիրակ
վարդապետներ կը զրկէ ամէն քաղաքներ և գա-
ւառներ՝ նպաստ հաւաքելու 'ի վերաշինութիւն
Ս. Աթոռոյն. ինքն եւս անձամբ վեց տարիներ

Ռուսաստան և Պարսկաստան կը շրջադաշի և կը հաւաքէ մեծ քանակութեամբ զբամ և եկեղեցական սպասներ, ապա վերադառնալով սուրբ վանուցս շինութեան համար մեծ ջանքեր կը թափէ և ի հիմանց կը կառուցանէ վանքի հիւսիսային և արեւմտեան երկու պարիսպները երկյարկանի սենեակներով, կամարակապ և բակի մէջ գտնուած զոյգ բարեհամ աղբիւրներով, ինչպէս կը յայտնէ արձանագիրը, որ կը գտնուի աղբիւրին ճակատը այսպէս.

«Վերստին սկիզբն առնելով նորոգման, սրբոյ աթոռոյս 'ի նորակերտման, արեւմտից և հիւսիսային կողման, կամարակապ և յոյժ աննման երկուց աղբերցն բարեհամական, ընդ նմին շինեալ կառուցան, յիշատակ եղեւ մերս ազգին ջանիւ իմն առաջնորդութեան, որ եմ յարկէն Տարօնեան, գիւղիւ սնեալ կուրաւեան, շնորհիւ հոգւոյն տեւողական, Պետրոս վարդապետ տէր Կիրակոսեան, առաջնորդեալ աստ իմ նստման, այս տեղիւքս կանգնեցան, թուին 1825 յամի Տեառն»:

Նմանապէս և յետոյ շինել կուտայ Սուրբ Գերեզմանի, Սուրբ Ստեփաննոսի և աւագ սեղանի խորաններու ոսկեզօծ գեղաքանդակ և փորագրեալ պատկերազարդ խաչկալները, որ կը պայռառացնէ սուրբ եկեղեցին, որոյ շինութեան յիշատակարան այսպէս գրուած է.

«Սա գեղաշքեղ ոսկեզօծ պանծալի, նման

լուսաճէմ՝ երկնից խորանի, որպէս ոսկերողընջ 'ի մէջ շինուածի, որ բաշխէ զճաճանչս մերձակայ իւրոց տեսողիւ Արդ ժամ է ցնծայ ի գեղլուսապիլլ քան զերկուս խաչկալս տեսօք դովելի, չքնաղ շինուած քանդակագործս զարդարի, կամարացն չքեղազարդ յոյժ և յոյժ տենչալի, որոյ արդեամբ Տեառն Պետրոսի, աստուածարեալ արքեպիսկոպոսի, բարեսիրտ որդւոյ Տէր Կիրակոսի, դիտի Ս. Գահին որ էր Կուրաւցի, 1800 ամ՝ աղատութեան, 42 յարեալ թուական 'ի ձեռն վանեցի Սարգսի և Նիկողայոսի, 'ի փառս Աստուծոյ ամենակալի»

Յիշեալ Պետրոս եպիսկոպոս սուրբ եկեղեցւոյ աւանդութեանց կարգաց ու կանոնաց անվրձ թար պահպանման խիստ նախանձախնդիր էր, և եկեղեցասիրութեան և աստուածապաշտութեան տիպար էր, բոլոր վանական միաբանութիւն եկեղեցիին կը յաճախէր և զիշերային ժամերգութենէ առաջ երկու կանոն սաղմոս երգել պարտիք բրած էր միաբանութեան, և եկեղեցական պատժոյ և հացազրկութեան կենթարկէր այն կրօնականը, որ առանց բանաւոր պատճառի եկեղեցիէն և սաղմոսերգութենէն ետ կը մնար:

Այսչափ շինութիւններէ և կարգապահութիւններէ զինի Կարին կերթայ վերջին անգամ, և հոն կը վաղճանի և կը թաղուի մայր եկեղեցւոյ կից հարաւային կողմ՝ Սուրբ Աստուածածնի մատրան առջեւ, ուր տակաւին կայ նորին զերեզման:

88. Տ. Յարութիւն Նդեսեացի 1833-38
թուականներուն կը վարէ Սուրբ Կարապետի վա-
նից և Կարնոյ միացեալ վանահայրական առաջնոր-
դութեան պաշտօնը խիստ արդիւնաւոր կերպով:

Ասոր օրով կը շինուի Սուրբ Կարապետի ա-
ռաջնորդարանի երկշարկանի սրահը, հացի փու-
ռը՝ իր մէջ դնուած աղբիւրով, մառանը, Խաչ-
բակի հոյակապ սենեակները, փայտի խանը, ջը-
րաղացը, նաեւ եկեղեցւոյ մէջ առաջնորդական
գեղակերտ աթոռը, ինչպէս կը վկայեն այժմեան
մեր յիշատակարաններ և արձանադրութիւնները:

Իր շինած հարաւային պարսպի դրան ճա-
կաաի յիշատակարանը այսպէս գրուած է.

«Սա թագ պարծանաց է Հայոց ազգիս, պայ-
ծառ փողփողի 'ի Մուշ գաւառի, որ նախ հիմնե-
ցաւ 'ի Լուսաւորչէ, յանուն Յովհաննու բանին ճը-
րաղի. իսկ նորոգ շինեալ չքեղ գեղգեղի, կամար
առ կամար զօրէն եթերի, նորոգ 'ի հիմանց
կանգնեալ պարսպի, հանդերձ սենեկօք և վեր-
նայարկի, խնդայ միտ առնէ զսիրտ տեսողաց,
'ի վեր առեալ փառս Միածնի, այս եղեւ յա-
ւուր աթոռոյս դիտի, Յարութիւն արհի եպիս-
կոպոսի, որ ծննդեամբ բուն Նդեսեացի, խոհա-
կան ջանիւք այր երեւելի, տուրք ազգիս Հայոց
եղեն օգնական, շինուածոյս ծախուց սատար
բաւական, Աստուած օրհնեսցէ զազգս մեր հա-
մայն, տացէ փոխարէն վերին օթարան: Այս

վերնաշարկիս դերք սքանչելի, եղեւ բոլորեալ
'ի թիւ Յիսուսի, հազար ութ հարիւր երեսուն
ութի ամսեան երեքի սեպտեմբերի»

Այսպէս և յիշեալ եպիսկոպոս հմուտ էր
Սուրբ Գրոց և քաջ հայկաբան, նարեկ ծայրէ
'ի ծայր տաղաչափութեան վերածած էր։ Եւ
ապա 'ի խոր ծերութեան վերջին ժամանակներ
հրաժարեցնելով Սուրբ Կարապետէն կը վերա-
դառնայ իւր ծննդավայր Եդեսիա և հոն ա-
ռաջնորդ կը կարգուի։ Իւր օրով կը շինուի Ե-
դեսիոյ անուանի մեծագիր և գեղեցկակերտ
մայր եկեղեցին, որ յայսօր կանգուն կը մնայ։

Յիշեալ առաջնորդ Յարութիւն սրբազան
եպիսկոպոսի յիշատակարան այսպէս գրուած է
Սուրբ Կարապետի եկեղեցւոյ վանահարց աթո-
ռոյն վրայ .

«Շինեցաւ աթոռս 'ի վերտեսչութեան Յա-
րութիւն սրբազան արք եպիսկոպոսի Եդեսիա-
ցւոյ յամի Տեառն 1839»։

89. Տ. Զաքարիայ Տարօնացի Խէյպիան գիւ-
ղէն. սա կը նորոգէ Սուրբ Գէորգ եկեղեցին
և կը շինէ յորենի ամբարը, դպրոցը և ապա
կարտաքսուի վանքէն և Սուրբ Յովհաննու վանք
կը վաղճանի յամի Տեառն 1846։ Իր նորոգած
Սուրբ Գէորգ եկեղեցւոյ յիշատակարան այսպէս
գրուած է.

«Տերամբ վերստին նորոգեալ կանգնի կոփ-

ուածոյ քարամբք այս եկեղեցի Սրբոյն Գէորգայ
քաջ զօրավարի, յառաջնորդութեան Տեառն Զա-
քարիայի, երջանկազարդեալ Հայր վարդապետի,
'ի փառս Աստուծոյ և ի պարծանս Հայ ազգի,
քրտնաթոր ջանիւք Ուստա Սիմոնի, յամի Տեառն
1841»:

90. Տ. Մատթէոս Գաղատացի՝ 1853. տորա
անուն յիշատակեալ կայ վանուցս մատենադա-
րանի կոնտակներու մէջ:

91. Տ. Կարապետ Ե. Բաղրատունի երե-
ւանցի, որոյ տապանաքարի վրայ յիշատակեալ է
իւր պաշտօն: Սա Արեւելեան պատերազմի ժա-
մանակ վանքը ազատ կը պահէ քրդաց բռնու-
թենէն՝ յամի Տեառն 1855:

92. Տ. Կարապետ Զ. Կեսարացի՝ յամի Տեառն
1861: Յիշատակարան իւր տապանաքարի վրայ
գրուած է:

93. Տ. Մկրտիչ Դ. Խրիմեան Վանեցի. սա
յոյժ կրթասէր լինելով՝ պէտք եղածին չափ խը-
նամբ կը տանի դպրոցի յառաջդիմութեան հա-
մար: Սուրբ Կարապետի ժառանգաւորաց վար-
ժարանի ուսուցիչ կը կարգէ Գարեգին վ.
Սրուանձտեանց և տպարան բանալով կը հրատա-
րակէ «Արծուիք Տարօնոյ» ամսաթերթ՝ բանա-
սիրական, գրական և ժողովրդական լեզուով:
Իր վանահայրութիւն կսկսի Գրիստոսի 1862
թուականին և յամի 1869ին Կ. Պօլսոյ պատ-

րիարք կընարուի և Մակար կաթողիկոսի մահուանէ յետոյ Սուրբ Էջմիածնի կաթողիկոսական գահ կը բարձրանայ:

94. Տ. Մամբրէ Տարօնացի՝ Մուշ քաղաքէն, սա Վարժապետեան ներսէս պատրիարքին շատ սիրելի և համակիր ըլլալուն և միաբան վարդապետաց պահանջմամբ 1873ին վանահայր կը կարգուի Սուրբ Կարապետի վանից և կը վարէ արժանապէս իր պաշտօնը ինն և կէս տարի: Սորա պաշտօնավարութեան օրով տեղի կունենայ Ռուս և Թուրք Արեւելեան պատերազմը, որոյ միջոցին Կինճի կողմեր բնակող Տմիլի ըսուած բարբարոս ցեղը ձմեռ եղանակին կը յարձակի վանքին փակայի վրայ և կը յափըտակէ կը տանի 900 ոչխար, 25 ձի, 3 ջորի, 20 աւանակ, բազմաթիւ եզներ, գոմէշներ և կը կողոպտէ ու կը չարչարէ վանուց մշակներ ու վարձկաններ, և որովհետեւ ձեան շատութեան պատճառաւ գոմէշները չէին կրնար երթալ և կը խրէին ձեան մէջ, այդ վայրենաբարոյ և անդուլթ աւաղակներ ողջ ողջ գոմէշներու կաշին հանելով կը տանէին: Փակայի աւարէն ղզնի Տմիկներու կողմէն սպառնալիքներ կը լսուին, որ հինգ հարիւր մարդով վանքի վերան ալ պիտի գան և զայն ալ կողոպտեն:

Տ. Մամբրէ Մուշ կը գիմէ և կառավարութեան գլխաւորութիւնը կը հրաւիրէ վանքին վրայ:

Վանուցս միաբան վարդապետներէն ոմանք կը
լքանին վատարար և վանքը թողլով կը փախչին,
որ այնչափ ժամանակ զիրենք պահեր էր ու
խնամեր իր ծոցին մէջ . սակայն ասոնց հակա-
ռակ Տէր Ներսէս վարդապետ Խարախանեան
Աստուծոյ Սուրբ Տան պահպանութեան նախան-
ձայոյդ զգացմամբ վառուած՝ կը յորդորէ վան-
քի միւս վարդապետներ և հասարակ զործակալ-
ներ , որ վանքի մէջ ամրանալով կ'ուխտեն
ցկեանս պաշտպանել զՍուրբ Շիրիմը և մեռնել
հոն քան թէ թողուլ , որ պիղծ օտքերուն կոխան
լինի :

Իսկ Աստուած վերէն տեսնելով միաբանու-
թեան այս միակամ՝ միախորհուրդ առաջադրու-
թիւնը և ուխտը , կը խնայէ և կ'ողորմի այս
վանքին , կը ցրուէ անոնց խորհուրդ և կ'ազա-
տէ զայն բարբարոսաց արշաւանքէն :

Երբ պատերազմը վերջացաւ , Մամբրէ ե-
պիսկոպոս մինչև վերջ գրեց ու բոլորեց այս
վայրենիներուն դէմ և յաջողեցաւ խիստ հը-
րաման հանել տալ , որու համար զօրքեր
զրկուեցան կինճ և ետ բերուեցաւ վանքի
աւարը՝ մէկի փոխարէն երեք : Մինչ այդ
ժամանակ կինճի գաւառը տեղացի բռնակալ
պէկերու ձեռք կը գտնուէր , որոնք մեծա-
մեծ փրասներ կը հառցնէին թէ տերութեան
և թէ ժողովրդեան : Յիշեալ բարբարոսներու

անդդալութիւնը այնչափ էր որ կըսէին, «*փասիշան ըկ քրսնուռայ պրէրու մամեան*»^(*) ։

Տէր Մամբրէ եպիսկոպոս ետեւէ եղաւ, չարունակ գրեց և բողոքեց կառավարութեան, գիմեց Պատրիարքարան և անոր միջոցաւ՝ Բ. Դուռը, մինչեւ որ յաջողեցաւ միւթէսէբըֆութիւն հաստատել տալ կինճ ։

Նաև վանքի սահմանի մէջ դանուած կուարս գիւղը, որ վանքի կալուածն էր, որուն մէջ բնակած և թանձրացած էին հետզհետէ 40 տան չափ Տմիկիներ և միշտ վանքին փասսներ կը հասցնէին, ձեռք բերելու համար ամէն ջանքէր և զոհողութիւններ չխնայեց, մինչև որ յաջողեցաւ իւրաքանչիւր վճարելու բերեց ՚ի նպաստ վանուց ։ Դժբաղդաբար անոր զործադրութիւն չտեսած 1882 թուականին կը վաղճանի և կը թաղուի յետ կոյս սուրբ եկեղեցւոյ ։ Իր դամբարանին վրայ հետեւեալ արձանագիր կայ.

ՄԱՀԱՐՁԱՆ

«Աստ հանգչի Տէր Մամբրէ Ս. Արքեպիսկոպոս Մամիկոնեան աշակերտ, դասախօս և միաբան Սրբոյ Աթոռոյս, որ ՚ի վարդապետութեան

(*) Մահմետական դաւանումն Տմիկ ցեղին լեզուն է, որ ըսել է՝ «Եթէ թագաւոր կը վախնայ, թո՛ղ գայ մեր մէջ ։»

վարեաց զպաշտօն քարոզչութեան 'ի Կ. Պոլիս, յԱգրիանուպոլիս, 'ի Ռոստոսթոյ, 'ի Կարին, 'ի Կէզլե և 'ի Բաղէշ և յամի 1873ին բարձրացաւ յաստիճան եպիսկոպոսութեան 'ի Ս. Լշմիածին և հուսկ ապա կարգեցաւ վանահայր Իննակնեան մեծ ուխտիս Տարօնոյ զամս ինն և կէս։ Երջանկայիշատակ հանգուցեալ եղ. զանձն իւր 'ի վերայ հօտին և սուրբ ուխտիս և յամենայն վտանգս աւրիարար պատրաստ գտաւ։ Ննջեաց 'ի հասակի 48 ամաց ի 19 մարտի 1882ին։»

Տէր Մամբրէ եպիսկոպոս ճշմարիտ եկեղեցական մ'էր. քաջ ուսած էր հայերէն գրաբար լեզուն, ունէր սուր գրիչ և ճարտար լեզու։ Վերին աստիճան նախանձախնդիր էր եկեղեցական աւանդութեանց և կանոնաց և մաղի չափ չէր ուզեր շեղել անոնցմէ։ Չայն խրոխտ և ուժեղ, կերպէր գեղեցիկ շարական, իսկ իր առողջանութիւն այնքան պարզ յօտակ էր, որ բառին բոլոր դրերը որոշ կերպով դուրս կուգային։ Իր պաշտօնավարութեան սկիզբը շինեւ տուաւ Սուրբ Յարութիւն եկեղեցւոյ կից սրբատաշ քարերով վարժարան մը՝ միայն ներքին յարկ, վերին յարկն ալ պիտի շինէր և կանոնաւոր վարժարանի մը հիմ պիտի դնէր վանուցս մէջ, սակայն 1876ի Կարսի պատերազմ՝ վրայ գալով՝ ուխտաւորաց երթեւեկութիւն դադրեցաւ, այլեւս միջոցներ չօգնեցին իրեն գլուխ հանել իր գեղեցիկ ծրագ-

դիրքը, որ թաղուեցաւ իր հետ 'ի գերեզման:

95. Տ. Արիստակէս Կ. Պոլսեցի, երկու տարիէն յետոյ Պատրիարքարանի կողմէն կը հրաժարուի յամի Տեառն 1886ին և անկից ալ Պաղտատ կերթայ առաջնորդութեան պաշտօնով և ութ տարի պաշտօն վարելէն զկնի հոն կը վաղձանի:

96. Տ. Գարեգին Արուստանձատեանց Վանեցի, յամի Տեառն 1888. սա երեք տարբեր շրջաններու մեջ մեծ ծառայութիւններ կատարած է սուրբ աթոռին:

Ա. Շրջան՝ 1860 թուականին 'ի վանահայրութեան Խրիմեան Հայրիկի՝ տնօրէն դասատու կարգուած է վանուց վարժարանին աւանդելով գրաբար լեզուն իր ճիւղերով մէկտեղ. միեւնոյն թուականներուն ստանձներ է «Արծուիկ Տարօնոյ» ամսաթերթին տնօրէնութիւն, հրատարակելով բանասիրական, պատմական, տաղաչափական և ազգային բնատոհմային բաներ:

Բ. Շրջան՝ 1870 թուականին 'ի պատրիարքութեան Խրիմեան Հայրիկի, Կարնոյ Հայոց առաջնորդ Վահագնատեան Տէր Յարութիւն սրբազանէն վարդապետական ձեռնադրութիւն ընդունելէ յետոյ վանահայրական փոխանորդ կը կարգուի, սակայն բուն վանահայրութիւնը Խրիմեան Հայրիկի վրայ մնալով: Երեք տարւոյ չափ վանուց ելեւմտական վիճակ խիստ լաւ կը բարւոքէ խոհական մատակարարութեամբ, այնպէս

որ տարուէ տարի դումար մը աւելցնելով արկղին մէջ, վանք բաւական դրամական կարողութեան տէր կընէ և վարժարանն ալ խիստ կանոնաւորութեան մէջ կը պահէ:

Այդ շրջանին եկեղեցւոյ մէջ չինել տուած է երեք մատենադարաններ և անոնց մէջ դասաւորած է վանուց տպեալ և գրչեայ գրքեր: Նաև իւզալի ներկով ներկել տուած է Սուրբ Կարապետի եկեղեցւոյ ամբողջ կամարներն ու սիւններն քանի մը գոյներով: Եւ ապա 1887 թուականին, Նորին Սրբազնութիւն Մաղաքիս պատրիարքի հետ Սուրբ Էջմիածին երթալով Մակար կաթողիկոսէն եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի և կը վերադառնայ ՚ի Տրապիզոն, վարել տեղւոյն առաջնորդութեան պաշտօնը:

Յետոյ Տէր Գարեգին եպիսկոպոս ընդհանուր վանահայր առաջնորդ կը կարգուի Սուրբ Կարապետի և համայն վանորէից և վիճակին Մշոյ: Այդ միջոցին անմիջապէս վանուցս Վերին գմբէթ ըսուած հողային կալուածի իւրամի գործադրութեան կաշխատի, թէպէտ իւրմը 1881 թուականին մեծ ջանքով և զոհողութեամբ հանած էր Տէր Մամբրէ սրբազան, սակայն նորին վաղճանումէն յետոյ անգործադրելի կը մնայ: Տէր Գարեգին լսելով որ Բաղէշի կառնակալ Էտհէմփաշան Կինճ եկած է, վանքէն Կինճ կը փութայ՝ հրաւիրելու համար ՚ի վանս նորին վանմութիւն:

կինճ երթալով խնդրադրով մը կը ներկայանայ վաշային, նոյն իւամի անդործադրելի մնալն ու քրդաց վանքին տուած փաստները կը բացատրէ։ Արդարադատ վաշան Տէր Գարեգին եպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ կուգայ Վերին գմբէթ ըսուած գիւղը, որ առաջ վանքի դռմն եղած է և յետոյ քիւրտերը յափշտակելով վանքէն՝ 40 ի չափ տուն կը հաստատեն հոն և կը ընակին մէջ։ Վսեմ կուսակալը պէտք եղած քննութիւններ այնտեղ կատարելով վանք կուգայ և նոյն ատեն հրամանադիր մը կը զրկէ Մշոյ կառավարչին, դործագիր պաշտօնեաներ բերել կուտայ և այդ 40 տուն քիւրտեր զուգահանելով, իրենց տները բոլորովին քանդել կուտայ և յիշեալ տաներու գիները վանք կը վճարէ և այդպէս վերջ կը դնէ այդ հողային դատը, որ երկաշ տարիներ շարունակուելով ահագին ծախուց դուռ մը բացած էր վանքին։

Գարեգին Արշաղան այս դործերն ՚ի գլուխ հանելէ յետոյ՝ իւր գէմ յերկրուած զրպարտութեանց վրայ Բ. Գրան հրամանաւ Կ. Պոլիս կը տարուի և երեք տարի վերջ կը կնքէ իր արդիւնաւոր կեանք 2000 ոսկւոյ կտակ մը թողլով աղգին։

97. Գարեգին եպիսկոպոսին յաջորդեց Տ. Ներսէս եպիսկոպոս Խաթախանեան (այն ատեն վարդապետ), որ քանի մը տարի հաղիւ կրցաւ շա-

րունակել իր առաջնորդական դժուարին պաշաօնը,
և արտորուեցաւ իրրեւ քաղաքական յանցաւոր
Ս. Երուսաղէմի Հայոց վանքը :

Երուսաղէմի վանքին մէջ 12 տարիներ փա-
կուած մնալէ յետոյ, շնորհիւ Սահմանադրութեան
վերահռչակման, Տ. Ներսէս Եպիսկոպոս Կ. Պոլիս
դարձաւ, ուր երկրորդ անգամ՝ ըլլալով ընտրուե-
ցաւ առաջնորդ և ընդհանուր վանահայր Տարօնոյ
վիճակին :

Տ. Ներսէս Եպիսկոպոս Խարախանեանի աք-
սորման թուականէն մինչեւ 1908 յաջորդաբար
Տարօնոյ վիճակը ունեցած է 5-6 առաջնորդա-
կան տեղապահներ, բայց Ս. Կորապետի վանույ
փոխանորդութիւնը ընդ միշտ վարած է Տ. Վար-
դան Ծ. վարդապետ Յակոբեան :

ՅԱՆԿ ՎԱՆԱՀԱՐՑ

ԱՅ ՏԷՂԵ

1. Տ. Ս. Դրիգոր Լուսաւորիչ Ա.	302
2. Տ. Զենոբ Ասորի	303
3. Տ. Նպիփան Ա.	339
4. Տ. Ստեփաննոս Ա.	...
5. Տ. Վահան	352
6. Տ. Փառնեբակ	362
7. Տ. Նվերեմ	377
8. Տ. Յովնաննէս Ա.	398
9. Տ. Զեմենդոս	415
10. Տ. Մարկոս	425
11. Տ. Սիւրեղ	480
12. Տ. Դրիգոր Բ.	502
13. Տ. Անդրեաս Ա.	...
14. Տ. Ներսէս Ա.	519
15. Տ. Յովնաննէս Բ.	541
16. Տ. Սահակ Ա.	544
17. Տ. Յովսէփ Ա.	549
18. Տ. Բարդուղիմէոս	555
19. Տ. Աբանաս	559
20. Տ. Աբրահամ Ա.	590
21. Տ. Բարսեղ Ա.	593

22. Տ. Թարեոս-Թորիկ	604
23. Տ. Կովիսսս	617
24. Տ. Ստեփաննոս Բ.	618
25. Տ. Ստեփաննոս Դ, ՄԱԿ.	629
26. Տ. Նալիփան Ներշապուհ	630
27. Տ. Դաւիթ Ա.	...
28. Տ. Դրիգոր Դ.	638
29. Տ. Յովնաննէս Դ. ՄԱԿ.	653
30. Տ. Սահակ Բ.	728
31. Տ. Վարդան Ա.	787
32. Տ. Դրիգոր Դ. Վկայասեր	1044
33. Տ. Դաւիթ Բ.	1180
34. Տ. Յովնաննէս Դ.	1181
35. Տ. Խաչատուր	1204
36. Տ. Յովնաննէս Ե.	1268
37. Տ. Յովնաննէս Զ.	1293
38. Տ. Յովնաննէս Է.	1316
39. Տ. Դաւիթ Դ.	1342
40. Տ. Յովնաննէս Ը. Արեւաթ	1360
41. Տ. Յակոբ ձգնաւոր Ա.	1370
42. Տ. Աբգար Լեւկոբիմուր	1390
43. Տ. Աւետիս	1413
44. Տ. Յովսէփ Բ.	1426
45. Տ. Դրիգոր Ե.	1436
46. Տ. Թորոս	1455
47. Տ. Յովնաննէս Թ. Արդարն	1463

48. Տ. Ստեփաննոս Դ.	1464
49. Տ. Մկրտիչ Ա.	1481
50. Տ. Մելքիսեդեկ Ա. 3	1493
51. Տ. Ստեփանն Ե. Տառնացի	1503
52. Տ. Զաքարիա Ա.	1505
53. Տ. Յովնաննէս Ժ.	1509
54. Տ. Յակոբ Բ.	1515
55. Տ. Ղազար	1520
56. Տ. Աստուածատուր Ա.	1549
57. Տ. Անդրեաս Բ.	1555
58. Տ. Մելքիսեդեկ Բ.	1560
59. Տ. Կարապետ Ա.	1561
60. Տ. Յովնաննէս ԺԱ.	1580
61. Տ. Մարտիրոս	...
62. Տ. Կարապետ Բ.	1586
63. Տ. Արիստակէս Ա.	1601
64. Տ. Արիստակէս Բ.	1654
65. Տ. Յովնաննէս ԺԲ.	1680
66. Տ. Ներսէս Բ.	1695
67. Տ. Կարապետ Գ.	1698
68. Տ. Յովնաննէս ԺԳ. Կոլոս	1705
69. Տ. Գրիգոր Ե. Շիրաքակիր	1712
70. Տ. Յովնան Ա.	1720
71. Տ. Աբրահամ Բ.	1726
72. Տ. Ներսէս Դ.	1730
73. Տ. Մինաս Ակնցի	1743

74. Տ. Յովնան Բ. Տարօնացի	1753
75. Տ. Պօղոս Ա.	1759
76. Տ. Յոնաննէս ԺԴ. Մոկացի	1767
77. Տ. Յոնաննէս ԺԵ.	1772
78. Տ. Կարապետ Դ. Եղոկիս ցի	1774
79. Տ. Յովնան Գ. Համբեցի	1774
80. Տ. Յակոբ Դ.	1781
81. Տ. Յովսէփ	1786
82. Տ. Ասուածատուր Բ. Տարօնցի	1787
83. Տ. Յակոբ Դ. Աղպեղ Պոլսեցի	1807
84. Տ. Պօղոս Բ. Կարնեցի	1808
85. Տ. Մկրտիչ Բ. Վանեցի	1810
86. Տ. Վարդան Բ. Բաղեցի	1824
87. Տ. Պետրոս Կուրաւցի	1825
88. Տ. Յարութիւն Եղեսիացի	1833
89. Տ. Զաքարիա Տարօնացի	1846
90. Տ. Մասթոս Գաղասացի	1853
91. Տ. Կարապետ Ե. Բագրատունի	1855
92. Տ. Կարապետ Զ. Կեսարացի	1860
93. Տ. Մկրտիչ Գ. Խրիմեան	1862
94. Տ. Մամբրէ Մեցի	1873
95. Տ. Արիստակէս Գ. Պոլսեցի	1886
96. Տ. Գարեգին Վանեցի	1888
97. Տ. Նենսէս Խարախանեան Մշոյ Յաւ- րանցի :	

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԳԱԼՈՒՍՏ ԵՐԻՅ ՄՈԳՈՒՅ ՅԵՐՈՒՍԱԳԼԵՄԷՆ Ի ՏԱՐՈՆ

ԿՈՆՏԱԿՒ ՊԱՏՃԷՆ

«Եւ ընդ աստուածապարգեւ և շնորհազեղուն
օրհնութեան գրոյս ծանիք սիրելիք մեր 'ի Տէր,
զի գրէ սրբազան Առաքեալն Պօղոս թէ՛ 'ի պէտս
սրբոց հաղորդեցարուք. կամի ասել թէ՛ օգնա-
կան լերուք տաճարացն Աստուծոյ, որք յանուն
սրբոց են կառուցեալ: Ահա տաճարս այս կառու-
ցեալ անուամբ Սրբոյն Յակոբայ և 'ի մէջ տաճարին
կայր գերեզման Գասպար թաղաւորին, որ սակաւ
մի սլատմեցից վասն այս տաճարիս: Քանզի ի ժա-
մանակս ծննդեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիս-
տոսի երեք մոգք եկին յերուսաղէմ, երկրպա-
ղին նորածին Մանկանն ի Բէթղէհէմ այրին. և
յորժամ Հերովդէս ասաց՝ յորժամ տեսանէք ազգ-
առնիցէք ինձ և ես եկեալ երկիրպագից նմա,
և հրեշտակ Տեառն երեւցաւ ի տեսեան և գը-

նային ընդ այլ ճանապարհաւ յայխարհն իւրեանց, և ելեալ զնայինն եկին ի Մուշ, յարեւելեան կողմն Մշոյ օթեւմանեցան 'ի տեղին, որ այժմ՝ ասի Մակունք. մնացին 'ի ձորն այն բազում քառաս, կեցեալ և 'ի նոյն ձորակն եղեւ վազճան թաղաւորին Գասպարայ և ի նոյն ձորակն ամփոփեցին զմարմին Գասպար թաղաւորին, և Մեւքոն ու Պաղտատար թաղաւորքն զնային յերկիրն Մոկաց, և մնացեալ մինչեւ որ եկեալ Սուրբ Առաքեալն Թադէոս, յերուսաղէմէ հրամանաւ Սուրբ Առաքելոյն Պետրոսի, եա նոցա զկենդանադիրն Ս. Կուսին, զշիշ իւզոյն, զգեղարդն աստուածամուխ և զաջոյ ձեռացն բռեա, և եկեալ յիւրֆայ առ թաղաւորն Արդար, բժշկեաց զնա 'ի զոթաթենէ ցատոյ և ել 'ի Հայս երկու ծառայիւքն և եկն 'ի Սուրբ Աղլերիկն, 'ի լերին շինեաց աստուածային կարողութեամբ վանք այն տեղին յանուն Սուրբ Աստուածածնի և եղանդ զբռեառն ներկեալ արեամբ Տեառն. և եկն 'ի Մուշ 'ի լեառն Եղերդոյ և ամփոփեաց զշիշ(*) իւզոյն և զգեղարդն և եկն 'ի ձորն, որ էր գերեզման Գասպար թաղաւորին, և Սուրբն Թադէոս անդ իւր ձեռամբ խաչ օծեաց, զոր այժմ՝ քիւրան խաչ ուաչ(**) ասէ. և հայքն Թուխմանուկ ասեն. մնաց այսպէս մինչ 'ի ժամանակս Սրբոյ

(*) Շիշ իւզոյն այժմ կը գտնուի Լորդոսի Ս Յովհաննու վանք (Տարօնոյ) :

(**) « Խ-շ - - - » Քիւրտերէն լեզուաւ է, որ կը նշանակէ Սեւ խաչ :

Հօրն մերոյ Գրիգորի Սուրբ Լուսաւորչին և Տրդա-
տայ Թագաւորին, որ զկույն պատկեր խորտա-
կեցին և զմարմին Սրբոյն Յովհաննու եղին 'ի
լեւան Տարօնոյ 'ի պահպանութիւն երկրին, և
զաջ բազուկն եղին 'ի վանս Սուրբ Յովհաննու
եւ եհան անտի զշիշ եղոյն և զգեղարդն, զոր ամ-
փոփեալ էր Սուրբ Առաքեալն Թադէոս 'ի ներքոյ
եղրդենւոյն, եհան անտի Սուրբ Լուսաւորիչն և
զսուրբ վանքն որ շինեցին, և յետոյ եկեալ Սուրբ
Երկոտասան Առաքելոց վանք կառուցին և զարդա-
րեցին, և եկեալ Սուրբ Լուսաւորիչն 'ի ձորն Մո-
ղաց և տեսեալ զգերեզման Գասպար Թագաւորին
և զխաչն օծեալ ձեռամբ Թադէոս Սուրբ Առաքե-
լոյն, շինեաց տաճար մը յանուն Յակոբայ Ս.
Հայրապետին 'ի վերայ Սուրբ Թագաւորի գերեզ-
մանին, մինչեւ որ եկն Մարուգէ Ս ճգնաւորն ա-
զօթեաց յայտաճարս գ. տարի, և Թագաւորացն
Հայոց Ժամանակս տիրապետէին զվանքերն, յոր-
ժամ բարձաւ Թագաւորութիւն Հայոց, մնացին
վանքերն և եկեղեցիք անտէրունջ, թէպէտև Մշոյ
Սուրբ Կարապետն և միւս վանքերն եղան ապա-
հով 'ի ձեռս դատաւորաց, լաքին այս սուրբ
տաճարս Սուրբ Յակոբայ մնացեալ խեղճ անտէր
և նախնիքն մեր, որք էին 'ի ցեղէն Մուշեղայ, տի-
րապետութիւն արարեալ են սուրբ տաճարին Ս.
Յակովբայ, և Գասպար Թագաւորի գերեզմանին,
զայն տաճարն չէն պահեալ և զկանթեղն 'ի

վառ պահեալ, մինչ եհառ ի յետին ժամանակն
եհառ ՚ի մեզ երկու եղբարքս՝ Տէր Յովհաննէս և
Տէր Զաքարիայ քահանան և մեր ըստ կարեաց
մերոց ծառայութիւն առնէաք. վասն մեզաց մերոց
անցեալ շարժի տարին խոնարհեցաւ շինուածս
սուրբ եկեբեցոյն, որ վաղուց հեռէ շինեալ էր,
բայց որ շարժն եղեւ վլաւ»

(Սոյն կոնտակ, որմէ միայն այս կարեւոր մաս
քաղեցինք, Տէր Յակոբեանց տան քահանայից
կողմէ ուղղեալ էր ժողովրդեան, որպէս զի իրենց
առատ տրօք և ողորմութեամբ կարողանան նորո-
գել Սուրբ Գասպար թաղաւորի գերեզմանի վրայ
կառուցած Սուրբ Յակոբ եկեղեցին։ Թէեւ այժմ
Թուխ Մանուկ Մշու Տէր Յակոբեանց տան վերա-
բերեալ այգիով և նորա հանդիպակաց Սուրբ
Գասպար թաղաւորի գերեզմանը ուրիշ տեղինե-
րով չըջապատուած կայ, քայքայուած և խոր-
խուլ վիճակի մեջ է, բայց ի հաստատութիւն
բանիս գեռ ժողովուրդ. նոյն անուններով կը
յեզյեղէ տեղերու անունները։ Օրինակ՝ Սուրբ
Գասպար, Թուխ Մանուկ, Մոկաց ձոր, Մո-
կունք^(*), Հայաբնակ և այլն։ Տարուէ տարի ուխտի
կերթան և կը տանին մանր երախաներ հոն,
աւելի կայտառ անելու և քիպղ ըսուած ման-
կական ախտերէ ազատ մնալու համար)։

(*) Մոկունք 50 տունէ քաղկացեալ հայաբնակ գիւղ մէ
Մուշէն կէս ժամ հեռաւորութեամբ արեւելեան հարաւ :

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՂՐԴՈՏԻ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՎԱՆԻՑ

ՊԼՈՒԹ ԺԱ.

«Յորժամ եկն Յիսուս 'ի տուն Սիմոնի բորոտի, կինն պռնիկ էարկ զիւզն 'ի զլուխ Յիսուսի ի անուշահոտութեամբ և զկնի չարչարանացն Գրիստոսի զմնացեալ իւզն առեալ Թագէոս առաքեալ, երեւ առ Աբղար թագաւորն և նոյն իւզովն էօծ զորդի թագաւորին և բժշկեաց. անտի հրամանաւ Աբղարու գայ առ ստորոտով լերինն Տաւրոսի և գտանէ վայելուչ տեղ մի հարաւային կողմանէ և գտանէ ծառ մի եղբղոտի, և անդ եղ զիւզն աստուածային հրամանաւ Սուրբ Հոգւոյն, և աղօթիւք հարեալ զգեղարդն աստուածային 'ի տեղւոջն և բխեցաւ աղբիւր գեղեցիկս, և ինքն գնաց 'ի դաւառն Արտաղ, և անդ կատարեցաւ եւ մնաց անդ իւզն աստուածային բազում ժամանակս, մինչ յայտնեցաւ Լուսաւորչին մերոյ, յորժամ երեւ զսուրբ նշխարս Կարապետին 'ի Տարօն, ետես 'ի հարաւային կողմանէ լոյս վայլակնաձեւ իջեալ 'ի վերայ լերինն բազում աւուրս, ուր կայր իւզս աստուածային, և յարուցեալ առնու ընդ ինքն զԱնտօն և զԿրօնիդէս և վալթով հասանէ ի տեղին, և գտեալ զիւզն աստուածային

մեծաւ ուրախութեամբ գոհութիւն և փառս մատուցանէին Սրբոյ Երրորդութեան: Եւ Սուրբ Գրիգոր մասն առեալ էր Սուրբ Կարապետէն թէ տարցէ առ Տրդատ արքայն, հրամանաւն Աստուծոյ և յայտնութեամբ հրեշտակի անդ եղին 'ի տեղի իւղոյ և շինեցին 'ի վերայ նորա վայելուչ եկեղեցի 'ի փառս Աստուծոյ և Սուրբ Կարապետի (*): »

(*) Յիշեալ սխառմութիւն գրուած էր մի ճեղագիտ. քարոզագրութի մէջ՝ «'ի վայելումն Մկրտիչ վարդապետի վանեցոյ թղին Հայոց ՌՄԽ, 1240 մարտ 1:»

ԿՈՒՈՏ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐ

ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՎԱՆԱՀԱՐՔ

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

«Դէմ եղեալ եկաք 'ի Տարօն և Հասեալ յառաւածախնամ՝ գիւղն Յորձանք նուառա ծառայքս Աստուծոյ Գրիգոր և Յովհաննէս սպասաւորք Սուրբ Աւետարանին. եղիցին օրհնեալք քահանայք և ժողովուրդք սիրելի տեղոյն աղնիւ երկրին այնորիկ, ընդ որս և լուսաւորեցէ Տէր զհոգի Կարապետ եպիսկոպոսին վերադիտողի Սրբոյն Իննականեան լուսաշէն վանիցն, քանդի կարի սիրով ընկալան ըզմեզ, ժողովեւոյ մերս օտարութիւն, իսկ յետ աւուրց ինչ անցանելոյ՝ առեալ զմեզ բարեպաշտից ժողովրդոց Տարօնոյ Համայնից տանելով զմերս նուառութիւնն յերկնատիպ սերովբէապար լուսաւորչակերտ ուխտն սրբազան՝ ընդ հովանեաւ բարեբաշխ չիրմին մեծի Մկրտչին Յիսուսի Գրիառոսի. Եւ իրբեւ մտաք 'ի ձորն ընդ լուսանալն առաւօտուն և 'ի ծագել արեգականն և մեք սկսաք զԱրեգականն արդարութեան, երեւցաւ և նոյն ժաման սքանչելադեզ ևւ լուսաճաճանչ ահեղահրաշտաճարին սրբոյ դէմ, որ հայի հանդէպ Մամիկոնեան դաշտին և Տարօնոյ բաժանի:

«Եւ մինչ զայս այսպէս տեսաք 'ի հոգի բերկ-
րացաք և արտասուեալսառն երկիրդիւ լցաք, և
բարձեալ գոհութիւն մատուցանէաք Սրբոյ Եր-
րորդութեան: Եւ իբրեւ հասաք 'ի տեղի Խննակ-
նեան, լցաք անպատմելի խնդութեամբ, որ և
զՏէր օրհնեցաք յաղթական օրհնութեամբ, որ
եղեւ մեր յոյս: Իսկ զկրեւոց մերոց զեղանակ և
զչափ գիտէ Տէր անթերի և ծառայն իւր աղնիւ
կարապետն Սուրբ, որոյ բարեխօսութեամբն
փրկեաց զմեզ յամենայնէ և փրկեսցէ:

«Այլ արդ թէպէտ տեղւոյն վայելչութիւն
գեղեցիկ զոլով յոյժ, եթէ սրբոց շնորհաբաշխ
և լուսակազմ շիրմունքն, քերովբէաճեմ հընկէց
հրեշտակախումբ տեսակօք տաճարացն, որք զտե-
սողն իսկոյն ածեն յափշտակութիւն, զի ունի և
զգեցելի մայր՝ գեր քան զԼիբանան սրակեալ
անուշահամ լեռնաբուղիս աղբերակօք և երփնա-
գեղ գոյնզգոյն բազմոյրակ ծաղկօք չընաղապէս
սլարսպաւորեալ, թագ լուսապաճոյճ կերտեալ
ձեռամբ Լուսաւորչին մերոյ 'ի վերայ ամենասուրբ
նշխարաց Սրբոյն Յովհաննու և յանուն նորա, որ
զկնի Տեառն Մօր՝ սլարձանք և գազալմն սրբոց
ամենից և փեսայ յարեւելից բազմեալ 'ի լեառն
Քարկեայ, ձայն բարբառոյ և Մկրտիչ Քրիստոսի,
քաղցրահնչող դարնան տատրակ հրաշիւք յամլոյ
ծնեալ որդին Զաքարիայի և օրհնեալ պառաւոյն
Նղիսաբէթի՝ Յովհաննէս և մեծ փառաւորն:

«Եւ յաւուրս սորա թաին հայոց Ռճժէ. 1155
 նորոգեցաւ սողերն Սրբոյ Կարապետին դեղեց-
 կայարդ տաճարին և Սրբոյն Ստեփաննոսի, իսկ
 յամի Տեառն 1709 և հայոց Ռճժէ. 1158ին Մե-
 ծահրաշ կերակեոյն յորժամ կատարեցաք զսուրբ
 պատարագն և փառատրական գոհարանութիւնս
 մատուցաք միոյն Աստուծոյ, յանկարծ իսկ
 լմնգմամբ շարժեցաւ երկիր ՚ի հիմանէ անտի,
 սկսելով յեկեղեաց գաւառէն և հասանելով առ
 մեզ և Ռճ և եզուկ ժաման այնմիկ թէ զի՛նչ գոր-
 ծեցաւ և ո՞րպիսի թշուառութիւնք զմեզ պատե-
 ցին. զի այնքան ահագին էր շարժումն, որ զան-
 շարժելի լերինսն ի միմեանս հարկանէր, և զահա-
 զին մեծամեծ վէմս պատառէր, և զգնացս
 գեղեցիկ սղբերաց արդելեալ ՚ի բաշում ժամս՝
 ՚ի ցամաքութիւն փոխէր զտեղին, զի տեսողք
 ոմանք ստուգելով ասիցեն առ ի վայր գնացին
 եփրատ գետոյն ընդ կրունկն դարձեալ ջուրքն՝
 ընդ երես գաշտին տիւէին, եւ մինչ վաղվազուկ
 երկիւղալիր շուտափութութեամբ հանդերձ ամե-
 նայն միարանիւք՝ իրր արք հարիւր արտասուա-
 դոյ հառաչմամբ անհասանելի գնացիւք գրէթէ
 արտաքս նստէաք որպէս ճնճուկ աղբեալ ՚ի
 յորտոյ, բացաք զաշտ մեր և յառեցաք տեսանել
 զբաճրադիտակ կաթուղիկէ Սրբոյ Կարապետին,
 ահա ոչ երեւիւր զի անկեալ էր յերկիր, ընդ
 որում և այլ շինուածք մեծի ուխտին քայլքայ-
 եալ և կործանեալ էին ։

«Յայնժամ՝ համբաղար ամենեքեան և ոչ կարացար խօսիլ, սղաւորեցան սիրար մեր և այլապոնեցար 'ի դէմս 'ի վերայ ահագին սաստկութեան ։ Եւ զիմեցար անտի 'ի բարձր բլուրն արեւմտեան, որ հայի 'ի վերայ վանիցն և առ տաճարն և տեսար զեա՝ ոչ որպէս յերէկն և յեռանդն, այլ յալ իմն դարձեալ կերպարան ։

«Եւ անդ ևս առ հասարակ ամենեքեան յարտասուս հարեալ լացար մեծակական ողբով 'ի հարուստ ժամս, մինչ զրէթէ առ հասարակ 'ի ձայնէ կրօնսորայն գոչման անրան տարերբ յողբալ զիմէին ։ Եւ իջեալ անտի 'ի հոգարւորն, անցար առ դամբարանօք մարմնով մեռելոցն՝ աւաղելով զկեանս հոգւով մեռելոցն, և մնացար անդ 'ի կողմն հիւսիսոյ զերիս աւուրս առ հուղ վանիցն ։

«Եւ զկնի աւուրց եկին հասին 'ի Մուշեղաչինու Մար իշխանէն և դատաւորէն արք, որք տեսեալ զիրոն ծանուցին մեծի խանին, որ 'ի Բաղէշ և մեր զնացեալ ընդ նոսա առնուլ հրաման և շինել զանկեալան ։

«Եհաւ յօգնութիւն Սուրբ Կարապետն և քաղցրացոյց Տէր զսիրտ, որ եա հրաման նորոգել և կերտել ։ Սակայն կարի շատ տառապանս կրեցար 'ի խտասիրտ ազգէն Մարաց, և այն՝ զի ոչ գտաւ իւր առ ձեռն պատրաստ և մերձակայ տեղիսն, որ ինչ պիտոյն էր 'ի նիւթ շինուածոյն վասն որոյ յոգն նեղութեամբ գտանէին իրքն,

բայց 'ի խնամոցն Աստուծոյ երթեալ ընդ կողմն հիւսիսոյ հասանելով յաղբիւնն բարեհամանցանելով զՃուրն, որ Առաքելոց և Աւագա-կունք, ելանելով 'ի կատար լերինն Քարկէոյ, ընդ մէջ գնալով երկուց բարձրակատար գագաթանցն, եւ իջանելով զառիվար միւսոյ կողման վազս առնելով ընդ ջրոյն կողմն, որ կայ հանդէս Մանգակունեաց գաւառին յարեմուան Շամունեաց, գտաք անդ սէս սէս տեսակս քարանց և բերեալ շինեցաք զկաթուղիկէն գեղեցկաբանդակ յօրինմամբ, նմանապէս և գառիթ կամարակապ քարեայ սեամբք և զանդակատուն կաթուղիկեայ խաշիւ պսակեալ և Սուրբ Հոգւոյն սեղանին զարդարեալ, և այլ շինուածք և սրտաշափու, թանապիր և խրճիթք՝ 'ի փառս Աստուծոյ:

« Սակայն եկ և կրկնակի լաց զկրկնածեօքս՝ թէ որքանեաց բարդութեանց պարտուց անկաք 'ի ներքոյ, որոյ վասն ելեալ 'ի սուրբ տխտէն տարագէմ գնացիւք, գիմեցաք յայլ օտարական գաւառս ժողովել ողորմութիւն յաստաւածատէր անձանց առ 'ի թեթեւացուցանել զպարտուցն ծանրութիւն. և այսպէս շրջաշուրջն գնացիւք հասաք աջողմամբ Տեառն յաստուածակեցոյց, արքայանիւտ, կայսերապերճ, բազմամարդ քաղաքն Կոստանդնուպոլիս: Եւ վերագիտող նորին առ նոյն ժամանակին եպիսկոպոսն Իսահակ ընկալաւ բազում սիրով զմերս

նուստութիւն , և յորդորեաց զատուածասէր
 ժողովարդն , որք ետուն զօղորմութիւն լիալիբ
 և զբազում յիշատակս զարդուց սրբոյ տաճա-
 րին , որովք և ազատեցաւ սուրբ վանքն 'ի
 բազմատոկոս պարտուցն և գերազանցապէս չը-
 քեղացաւ գերազանց զարդուք հարսն մաքուր ,
 որ չէր առաջ բնաւին , և մեզ ամենեցուն էր
 յորդորելչ , գլուխ և գէտ հայրս մեր Գրիգոր
 զուարթուն բարունապետն սրբակրօն : Ընդ մեզ
 էր յամենայնի 'ի սկզբանց անախ և մեծապատիւ
 եղբայրն Աբրահամ վսեմաբան և քաջաշնորհ
 վարդապետն , որ է այժմ՝ վերատեսուչ և ար-
 ժանաժառանգ առաջնորդ Տարօնոյ և դահակալ
 սրբոյ ուխտին այնորիկ : Իսկ Ներսէս ծերունի
 և ճգնազգեաց վարդապետն և Յովհաննէս վար-
 դապետն , այլ և բազում կարգաւորքն հուսկ
 և ես յետնեալ չնչինս Յովհաննէս մեղապարտ
 խղճուկ պաշտօնեայս և 'ի բնէ գրաւեցեալ ծա-
 ոայս Ամլորդւոյն , որ ահա և զյիշատակարանս
 իսկ գրեցի : »

Յանուսն եւ նշխարօք Ս. Կարապետի շինուած
եւ մեզ ծանօթ շէն եւ անւէն վանքեր:

ՊԼՈՒՅ ԺԳ.

Ա. Սուրբ Կարապետ իւր ծննդեան տեղը
Սուրբ Երուսաղէմէն երկու ժամ՝ հեռի, չէն եւ
պայծառ վանք մէ. այժմ՝ կը պատկանի Լատինացի:
Հոն է Զաքարիայ քահանայապետի տունն,
ուր ծնաւ Սուրբ Յովհաննէս Կարապետն՝ Մկրտիչ
Քրիստոսի: Սոյն վանքն ունի փառաւոր դմբէթա-
ղարդ եկեղեցի մը, որոյ աւագ խորանի աջ
կողմը եօթն աստիճանաւ վար է Սուրբ Յովհան-
նու Կարապետի ծննդեան տեղը, ուր է նաեւ սեղան
պատարագամատոյց. սեղանոյ ներքեւ կիսաբո-

լոր փոս մէջ շրջապատն ու յատակը կճեայ քարերով , գեղեցիկ քանդակներով զարդարուած և կեդրոնի բոլորակ փոսը արծաթապատ և ակաշակուռ , ուր մշտաւառ վեց կանթեղներ կախուած են և ամէն օր անխափան պատարագ կը մատուցուի : (Տե՛ս Ստորագրութիւն սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի)

Բ. Սուրբ Կարապետ Երուսաղէմայ վանք , Յանուն Սրբոյն Յովհաննու Կարապետի. այժմ կը պատկանի Յունաց , որ նորոգեցաւ ՚ի հիմանց յամի Տեառն 1830 և ունի պայծառ եկեղեցի և տեսուչ՝ միաբանութեամբ :

Գ. Սուրբ Կարապետ՝ Երուսաղէմ Երեքովի արեւելեան կողմ , յանուն Սուրբ Յովհաննու Մկրտչի վանք. այժմ աւերակ :

Դ. Կեսարիոյ Սուրբ Կարապետ , ուր է Սուրբ Կարապետի գլուխ. շէն ու պայծառ վանք մ՞է և ունի իշ առանձին միաբանական ուխտը : Որքանոց և արհեստանոց մ՞ալ բացուած է հոն այժմ ջանիւք և խնամովք Տէր Տրդատ եպիսկոպոսի Պալեան վանահօր նոյն վանուց :

Ե. Մշոյ Գլակայ կամ Խնակնեան Սուրբ Կարապետի վանքը՝ Լուսաւորչաշէն երեւելի ուխտատեղի և պաշտելի Հայ աղգին , պատմական

սրբաւիայր և մայրաւանքն է Տարօնոյ վանօրէից. ունի իր միաբանութիւնը և ժառ. վարժարանը: Տ. Սահակ Ծ. վարդապետ Աստուածատուբեանը յանձն առած է վանուցս մէջ նոր Մատենադարան — Թանգարան մը բանալու և կազմակերպելու դժուարին դործը. արդէն սկսած է հնութեանց հաւաքման և գոտաւորման սոյն Մատենադարան — Թանգարանին մէջ: Իրարու յաջորդող դէպքերու երեսէն հիմա շէնքերն խարխլած և փլիվուն են մասամբ: Ունի ընդ աշտակ հողեր և ջրեր: Այստեղ է ամփոփուած Սուրբ Կարապետի և Աթանազիոսէի նշխարներէն մաս մը:

2. Սուրբ Մատրաւանք՝ Լուսաւորչաշէն. կը գտնուի հին Աշտիշատի — այժմ Տէրբզ — և Մուրատ գետի մէջտեղ՝ Ծախու գիւղի քով. փոքրիկ և անտէր վանք մ'է և կը կառավարուի ընդհանրապէս գիւղացի քահանայից ձեռքով. ոչ միաբանութիւն և ոչ գպրոց ունի, սակայն ունի հողային կալուածներ արգաւանդ և բարերեր, զոր գրացի հայերն առանց խնայելու հետզհետէ կը գրաւեն: Հոս ալ Սուրբ Կարապետի և Սուրբ Աթանազիոսէի, շիրիմներ ու նշխարներն են:

Է. Մշոյ Սուրբ Յովհաննու վանք՝ Լուսաւորչաշէն. հաստատուած է Տորոս լեռան շղթայի մի փոքրիկ սարահարթին վրայ՝ Տարօնոյ դաշտին ա-

րեւմտեան հարաւային կողմը. զեղեցկակերտ և ամբապարիսպ վանք մ'է և ունի ամենահայեացող զիրք մը և քաղցրատեսիլ տեսարան մը, որոյ տեսութեան առջեւ կը պարզուին ու կը ներկայանան Տարօնոյ հարթ և դուրան աշխարհ, Մուրատ գետի և Մեղրազետի հեղոսահ և պղպջուն ջուրերը:

Այս սիրուն մենաստանը ունի իր միաբանութիւնը, զպրոց և հոլային կալուածները: Հոս ալ կան Սուրբ Կարապետի և Աթանաղիէի շիրիմներ ու նշխարներ:

Ը. Ալաշկերտի Սուրբ Յովհաննէս (Իւշրիլիսէ)՝ հիմնեալ ի Սուրբ Լուսաւորչէ. իւր հոյակերտ և փառապանծ եկեղեցին շինուած է Հերակլ կայսերէն: Այդ վանք շինուած է Նպատ լեւոն ստորոտ և Մուրատ գետի եզերք. հոն է Մաժան քրմապետի գերեզմանը. իւր դէմն են յայտկոյս գետոյն՝ Բագուանի աւերակները, արեւելեան կողմը՝ Ծիրաւի նշանաւոր դաշար: Տակաւին կը ցուցնեն գետոյն եզերք կանգնած մեծ քարը — Աղօթքար — որոյ թիկնելով Լուսաւորիչն աղօթքներ կարդացեր և մկրտեր է թագապսակ և փառադարձ Տրդատ իրեններով և հայ ժողովրդով:

Ունի մէկ երկու վարդապետ, այդ վանքը 1877 Ռուս և Թուրք պատերազմին կողոպտեցաւ և շենքերէն մաս մը վնասուեցաւ: Ունի իր առանձին

դիւղն ու հողեր, հոն ալ կան Սուրբ Կարապետի և Աթանազիոսէի շիրիմներ:

Զմտնանք յիշե՛լ նաեւ որ Իւչքիկիսէի քով հանդէպ Բագուանի, գետին վրայ ձգուած քարաշէն կամուրջին համար կըսուի թէ առ Տրդատաւ շինուած է:

Թ. Սպէրի Սուրբ Յովհաննէս՝ շէն:

Ժ. Կեդուայ Սուրբ Կարապետ՝ Խլպաշք կոչեցեալ շինուած Օրօր գետակի և Հանգստուն գիւղի քով՝ Քոշմէ լեւան ստորոտ՝ Ապար ըսուած տեղւոյն հողին վրայ, այժմ կիսաւերէ, յանձնուած աշխարհականաց տեսչութեան: Այս վանքի մի հին մաղաղաթեայ աւետարանի յիշատակարանէն կը հասկցուի, որ այդ վանք հիմնողներն են եղեր Մշոյ Սուրբ Կարապետի միաբաններէն մաս մը, որ Սուրբ Կարապետի 1709ի մեծ երկրաշարժին գաղթեր են հոն և հիմներ են վերոյիշեալ վանքը:

Հաստատուն հանդիսա կամ Հանգստեան տուն գիւղի Օրօր գետակի վրայ տակաւին կեռեւի կամուրջն, որոյ վրայէն, կը պատմուի թէ՛ Պարսիկներ ջրի մէջ ձկեր և նահատահեր են Ս. Խաղ եպիսկոպոսը՝ սարկաւազ Մեծին Ներսէսի, որոյ շիրիմն Հանգստունի եկեղեցւոյն մէջ է և ուխտատեղի Խաղ-հայր անուամբ:

ԺԱ. Սասնոյ Սուրբ Կարապետ՝ աւերակ:

ԺԲ. Գերջան, Ճաղանու Սուրբ Կարապետ՝
այժմ՝ աւերակ:

ԺԳ. Խնուս, Մժնկերա գիւղի Սուրբ Կարապետ՝
անտէրունջ:

ԺԴ. Խնուսի Եանա-Յովհաննէս գիւղը իր անունն առած է անշուշտ իր քով եղած վանքի մը
աւերակէն:

ԺԵ Մանազկերտի Թոնտրակոյ նշանաւոր և
պատմական գիւղի քով կայ Սուրբ Յովհաննէս
անուն վանքի մը աւերակներ, որ չունի իր պատմութիւն,
մանաւանդ որ չունեցեր է այցելու մը, որ
գիտեր իր աւերակաց և խաչքարերուն: Այդ վանքէն
հեռի չէ Լաթար-Պալարիս անուն գիւղը, ուր
Տիրան Բ. ին աչքեր հանուեցան և աեզ ցարդ աւանդութեամբ
կը յույնեն:

ԺԶ. Բզնունեաց Նազուք լճին եզերք կերելուն
վանքի մը աւերակները, որուն կրօնն Սուրբ
Յովհաննու վանք. իւր գիրքն ու աեղը սրտազուարճ,
ստքերուն տակ պարզուած կը շփշփայ
Նազուքի նազելի լիճը խաղաղ ու տխուր, որոյ
ակօսածեւ ու մանրիկ ալեաց վրայ կը լողան երկակենցաղ
թռչունները: Վանքը շրջապատուած է

Թեղիներէ՛ տեսակ մը ծառեր, որոնք դարերէ ի վեր կանդուն կը մնան և չեն կտրուիր ի յարդանս վանքին:

ԺԷ. Ախլաթու Սուրբ Յովհաննէս՝ այժմ չէն. նեմութի արեւելեան երեսի վրայ շինուած է և կը նոյրի վանայ ծովակին և Ախլաթու դաշտին, կը գիտէ նաև Մատրավանքի դմբէթն. իւր քովն է Թեղուտ գիւղը հայաբնակ՝ հին և փառաւոր եկեղեցիով մը և խաչքարերով: Ասոր կըսեն նաև Թեղուտի վանք:

ԺԸ. Բաղէշի Ամրոգու Սուրբ Յովհաննէս վանք, որոյ համար կը դրէ Յովհաննէս Կոլոս՝ հայր Իննականեան վանույ՝ թէ երբեմն շատ ճոխ էր այդ վանք. Բարսեղ ձոնն ալ հոն կեցեր է կըսուի: Այժմ Բաղիշեցի աղաներու ոմանց ձեռքն է:

ԺԹ. Բաղէշի Ծովակօր թաղի Սուրբ Կարապետ՝ անակրունջ և լքեալ:

Ի. Միաւորի Սուրբ Կարապետ յերիզա՝ չէն և աշխարհականաց յանձնուած:

ԻԱ. Ֆանուղի Սուրբ Կարապետ ՚ի Կիլիկիա՝ չէն:

ԻԲ. Վանայ Կառուց անապատի Սուրբ Կարա-

պետ վանք՝ շէն ու պայծառ և հակող ու պահեցող
կրօնականներով լեցուն:

ԻԳ. Խիղանայ Սորփի Սուրբ Կարապետ՝ շէն.
այժմ աշխարհականաց ձեռք:

ԻԳ. Խիղանայ Սպկանից Սուրբ Կարապետ.
1886ին շէն էր:

ԻԵ. Կ. Պոլիս Իւսկիւտարի Սուրբ Կարապետ
եկեղեցի, ուր էր, կըսուի, Սուրբ Կարապետի աջ
ձեռքը:

ԻԶ. Ռուսաստան Հին Նախիջևանի Երնջակայ
Սուրբ Կարապետ՝ շէն:

ԻԷ. Ռուսաստան Կարս Դռչափանք կամ Հո-
ռոմոսի Սուրբ Յովհաննէս՝ շէն:

Աստուածածին անուն կրող վանքերէ զատ
կարապետ և Յովհաննէս անուանակերտ վանքեր
շատ կան, որով հեշտ է հասկնալ որ հայոց ամե-
նէն աւելի սիրելին ու սրտին ժօտիկ Սուրբ Աւլոր-
դին է, որոյ անուամբ Մշոյ Գարկէ լերան ստորոտ
կառուցուած է Գլակայ վանքը, որ Մայրավանք ու
առագն է միւս վանորէից և կը մխիթարէ ՚ի հոգի
և ՚ի սիրտ Տարօնոյ վիճակի յուսահատ հայ ժո-
ղովուրդը :

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐՈՆՈՅ

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Արարատի հարաւային արեւմտեան կողմն է Սեւայ Տարւան թռչին անունով պսակեալ Տարօնոյ ախարհ, որու տափարակ գաշտն ամուր լեռներով պատեալ՝ 22 ժամ տարածութեամբ արեւմտաքէն գէպի արեւելք կ'երկարի :

Արեւելեան կողմէն կը բարձրանայ Խոռխոռունեաց ապառաժուտ ներքով լեռն, որու առկէն կը վտակէ Մեղրագէտն փեղկելով Տարօնոյ գաշտն և ապա կը խառնուի Արածանոյ հետ և կը կազմէ Եփրատ գետ : Արեւմտեան կողմ կը բարձրանայ Պալունեաց Քարկէ լեռն՝ խնկաբոյր ծաղիկներով զարդարուն և փալվլուն, որու գեղազուարճ դրախտանման գնդը բազմեալ կը ճառագայթէ նման արեգական՝ Սուրբ Կարապետի վանքը եւ հրաշալի տապանն : Աստանօր թաղուած են Տարօնոյ մեծ ամուր պարիսպներ և ազատութեան արժանի որդիներ՝ Պարսից ախոյեաններ՝ կորովին Մուշեղ, քաջն Սմբատ, Գայլ Վահան և Վահան Կամուարական, որք 'ի սէր հայրենեաց քաջութեան յաղթանակով գղղկեցին Պարսկաստանը : Հարաւային կողմէն ամբոխեալ կը գիլանայ Տորոս ահեղ լեռը, որու լանջաց վերայ կը բազմին Սուրբ Առաքելոց և Սուրբ Յովհաննու վանքերը :

Իսկ Տարօնոյ դաշտի հիւսիսային կողմ Սչախչատի բարձր բլրոյն գլուխ մի մութ մատուռի մէջն է Հայոց բազմեւեռախոտ հայրապետին Սրբոյն Սահակայ Պարթեւի գերեզմանը ։ Տարօնոյ արձակ աշխարհը Հայոց հայրենի բնակարանն է . Հայկազանց անուանի քաղաքաց, անառիկ ամրոցաց, ահեղ աշտարակաց և հոյակապ եկեղեցեաց, հսկայ աւերակաց նշանները տակաւ տեսնողին աղիւքը կը գալարեն և յողբ կը շարժեն ։ Այդ արձակ աշխարհի տեսարանը հիանալի է, գիւղ գիւղի դիմաց, սահման սահմանի կպած, օդն առողջ, ջուրն առատ և երկիրն պարարտ՝ կը թնդայ հայ մարդկանց բազմութեամբ, որը հանապաղ կ'աշխատին 'ի դործ բերրի անդամատանաց և այգեստանաց ։

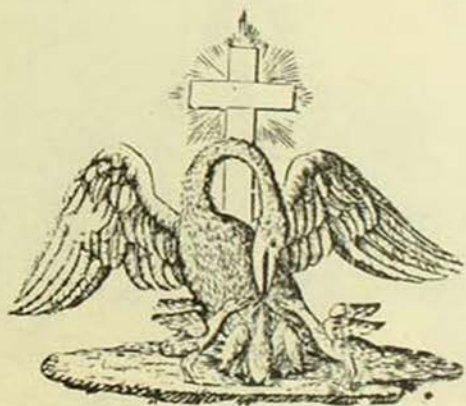
Տարօնոյ աշխարհին ձմեռն սոսկալի է և կը ծանրանայ, քրդաց անողոք բռնութիւնն ալ մէկ կողմէն կը սաստկանայ և կ'սպառէ հայ գիւղացւոց հայն ու դարմանը, որ կըմատնեն զանոնք դառն աշխատութիւն ։ Աւտղ, թէ մէկն ասեմ՝ հազարն կը մնայ, հազարն ասեմ՝ խելք չմնայ ։

Տարօնոյ աշխարհի դաշտերն շրջապատող լեռներն ու բլուրները զարնան դոյնդոյն՝ ծագկանց դափնիններով կը պսակեն իրեց գլուխն ու դագաթը, յորոց կը բուրեն հոտ անուշ գինարբն ու փիլթան, անթառամն ու աղբերանց արունք ։ Արմենոյ հնութեան պանծալի պատկերն է

Տարօն, որ տակաւ իւր վեճ բնութեան հրաշխեք
նախնի աշխարհի պարզ վիճակը կը ներկայացնէ
արդի աշխարհի մարդկանց: Տարօնոյ հայ մարդ-
կանց բնութիւն արթուն է և խրոխտ, բարձ-
րազգր և ազատ ՚ի կեդծեաց, արտաքին պատ-
կերն հսկայ է և բարեմոյն, յաջողակ առաքինու-
թեանց: Տարօնոյ աշխարհի պարծանքն է Սուրբ
Կարապետի վանք, որու բարոյական վիճակէն
միայն կախեալ է տեղւոյն հայ ժողովրդեան
կեանքն ու բարոյականութիւն:

Արծուիք վանքիս հիւսիսն է և ունի կէս
 ժամ հեռաւորութիւն. հիմալ Շահիա կըսենք,
 Շահիա քիւրտերէն նահատակ ըսել է, որովհե-
 տե յիշեալ լերան ստորոտ Գեմեարեայ Հաշ-
 տենից իշխանի գերեզմանն է, որն որ 700 մարդ
 հաշոյ կողմէն կտրեց և հետ առնելով քրմաց
 կողմն անցաւ Այժմ ապառաժ քարերով ծած-
 կուած մեծ քարակոյտ մ'է: (Տե՛ս երես 12):

(Հոս արժան տեսայ աւելցնել երջանկայիւսասակ
Հայրիկի հոգեյոյգ Զօն առ Կարմիր Վարդան:)

ՄՐՄՈՒՆՔԻ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԻ

ԱՌ ՔԱՋՆ ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ՆԻՋԱԿԱԿԻՅՍ ԻԻՐ

Ի ՅԵՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ Ս. ՆԱՀԱՏԱԿԱՅՆ

Հոգի աստուածավառ Քրիստոսազօր բանակին
Քաջապանծ զօրավար,
Նոր Մակարէ, Յուդա, խրախուսիչ մարտադիր,
Յաղթող ի կեանս և ի մահ,
Ընդդէմ պարսկադինին դիմադրաւ շահատակ,
Առ ի սէր սուրբ Կրօնին և հայրենի ազատութեան
Ո՛վ մեծի սիրոյդ, չխնայեցեր զանձնդ,
Դու մեռար, յարեալ հայաստան,
Ո՛ր Մաթիկոնեան վարդան:

Խաչազէն զինուոր դու, աշտանակեալ ի ձի սպիտակ
Ո՛ւր երթաս այսպէս ըշտապ,
Ես քաջն վարդանայ համհարզ նիզակակիցն եմ,
Երթամ հասանիմ յԱրտազու դաշտ,
Խեթկիչ եղջերբ Խաչին խորտակեմ ևս անդ
Սեաւ այծից երամս:

Գընա՛, գընա՛, սուր քո առ թշնամիս . . .
Ո՛վ Խոռխոռունիդ Խորէն:

Երկնածիր իմաստութեամբ զդօնացեալ,
Հոգի՛ սիրավառ,
Դէմ հրապաշտ Պարսկին իմաստութեամբ
մղեր դու մարտ,
Ետուր դքեղ ի զոհ, թողեր այս աշխարհ,
Երկինքն է քո վաշձք,
Մեծ իմաստութեամբ էր այս քո տուր և առ,
Ո՛ր իմաստունըդ Հրմայեակ:

Տիրակերտ մայր Սիսին Այրարատայ
վէմ՝ ընտրեւադոյն,
Հատեալ ի Մասեաց սաշէն՝ գլորեցար
մինչև ի յԱրտաշ,
Հարեր, կործանեցեր զատրուշանս
մոզակրօն դենին,
Բարձրացաւ Խաչին փառք, կոր ի գլուխ հզե
Սասան թշնամին,
Ո՛վ զարմանալիդ Տաճատ:

Իսկ այն ո՞վ է, որ հեծեալ ի սեաւ նժոյգ իւր
օղապարիկ
Աշկունք իւր հուր ցայտեն, ո՛չ ձախ հայի
և ոչ յաջ,

Գնայ ի մարտ յօժարասիրտ,
Դա դիտէ սուրբ է հայրենիք, մեռանիլ
վասըն նորա

է սեպուհ սպարտիք,
Գընա՛ շուտ, դընա՛ շուտ, սիրեմ՝ զհողիդ,
Այդ ուխտ սուրբ է,
Տո՛ւր արեգ և կեանքդ՝ զոչ ետ քեզ հաւրենիք,
Այդ սէս մեռանիլ անմահութիւն է,
Զոր չդիտեն աշխարհիս անդգամ մարդիկ,
Ո՛վ Պալունիդ Արտակ:

Քաջքերունեան աշխարհի քաջասերունդ շառաւիղ,
Վեհ քաջամարտիկ,

Մեռանիմ՝ այդ սօսատիպ հասակիդ,
Որ ամբարձեր է զգլուխդ դէմ՝ յերկինս,
Աստուած զքեզ ուռճացոյց, տո՛ւր մի խնայեր
այդ հասակ և կեանք

Վասն Եկեղեցւոյ և Ազգին,
Յանի՛ր այդ սպարաաստ սերմ, սուգեա՛ կարմիր
արեամբ,

Որ բուսանի շուշան գեղեցիկ,
Ո՛ հրաշակերտ ներսէ՛հ:

Մանուկ հրեշտակատիպ դեղանի զուարթածաղիկ
Ի Գնունի բուրաստանէն.

Աստուած զքեզ տնկեաց, կոյր Յաղկերտ խըլեաց,
Դու դեռ կանաչարեւ և կենդանի կաս.

Ո՛հ, ի՞նչ մատաղ զոհ վասն հայրենեաց
Մատեար կամակար:

Սուրբ Գրիգորի հօր նոր Սահակ սիրանունդ,
Զերդ գառնուկ զենար,
Ո՛վ նազելիդ Վահան:

Սիրտ ի սուրբ նախանձ զինավառեալ ի վրէժ
Վասն հաւատոյ և հայրենի երկրին.

Մտեր յԱւարայրի դաշտ. աւար հարեր,
սատակեցեր

Խաւարին Որմզդայ զորդիս.

Որ կամէր վառել զատրուշան, շիջուցանել
սուրբ Գրիգորի

Լուսափայլ ճրրադ.

Քո արին շիջոյց ատրուշանս, լուսաւորեաց
Հայաստանին ջահ.

Ո՛վ ցանկալիդ Արսէն:

Անդ՝ յատեան Յաղկերտին, աստ՝ յԱրտազու
դաշտին,

Ի բան, ի պատասխան, ի զէն միշտ յառաջագէմ
Բոցավառ սիրահար առ անբիծ Կրօն, առ Յիսուս,
Եւ հայրենեաց ազատութիւն.

Երկու սիրային հարազատօրդ, խաղաղատեալ
զիրեարս

Ննջեցիք քաղցր ի քուն.

Անճ է այդ քուն, թող հանդէն պահ մի

Քու վաստակեալ բազուկք.

Շիրմիդ մահարձան են, դիտոյդ հովանի ավուեն

Շաւարշանայ ծաղկունք,

Ո՛վ յառաջագէ՛մ Գարեգին՝

Յարքայական տանէն ազատ ոստանիկք,

Երկու սիրաթեւ արծուիք,

ՅՈստանայ սարէն սաւառնեալ արազապէս հասիք

Մինչև յԱւարայր.

Յի՛նչ արդեօք, որսիկ առնել անդ անսուրբ

Կենդանիս՝

Խաւարածնունդ Ջրուանայ որդիս.

Կարթածե մաղլօք ձիւ ձիւ առնելով

Սեաւ ազնաւուց զերամս.

Քաջ քաջ կռուեցայք, հարիք և հարայք,

Հուսկ ուրեմն անկայք՝

Ո՛չ. այլ կենդանի էք, և դեռ կանգուն կայք

Ի սէր Հայկազեանց,

Ո՛ր մեծ ասպետք Արծրունիք՝

Վահան և Սահակ:

Պարծի՛ր, ով Գրիգորէ, բարձրացի՛ր,

ահա քո գառինք

Քաջապէս մարտուցեալ ընդ ուրացող դաշլս,
Թաթմաւեցան յարեան ճապարիս.

Յերկնուստ այսի տե՛ս ահաւասիկ թեւարտ սեպք,
Աղաւնեբամ՝ թռուցեալ յերկրէ զան առ քեզ,
Ընդարձակեա՛ զգոզգո, առ՛ւր հանդիստ գոցա,
Վաստակեալ եմ քո որդիք.

Թուեա՛լ դու մի մի, հաղար երեսուն
 և վեց վըկայք են,
 Զորս քնծայէ երկնից, քո ծընեալ Եկեղեցին:

ԴՈՒ, Աստուած Գրիգորի, Աստուած Ներսէսի,
Աստուած Սահակայ,
Աստուած մեր սուրբ Հարց.

Ահա քեզ զո՛հ բոլորանուէր, քեզ պատարադ
հաճոյախան,

Քեզ աշպարհի նահատակաց սուրբ արիւնքն ծայ.
Լնկա՛ւ, Տէ՛ր, յիշեա՛կ, Տէ՛ր, Գըթա՛կ, Տէ՛ր, և
ա՛յց արա

Տառապեալ Հայրենեաց սրբոյն վարդանայ:

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ՔԱԶՆ ՎԱՐԴԱՆ ԵՒ ՆԻԶԱԿԱԿԻՑՍԻՒՐ
ՅԻՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՆՈՅԻՆ

Ի Տարօն Մամբուռնի քաջաց աշխարհին
Թ՛Աշտիշատու մայր եկեղեցւոյ խորանին առաջ,
Ո՞վ է զխեղաղն այն սպառազէն,
Որ Սահակայ պապուն խաչքարին հանդէպ
Պաղատի հոգեհառաչ.

«Ես, ասէ, թռռնիկն եմ՝ քո՝ Կարմիր Վարդան,
Գօտեւորեալ երթամ յՍրտաշատ.

Երթամ զանձն տալ վասն եկեղեցւոյ,
Վասն հայրենեաց ազատութեան.

Ահա ձեռն զընեմ ուխտեմ ի Խաչ և յԱւետարան.
Ո՞վ սուրբ հայրապետ, յերկինս մօտ ես,

Հոգւով աղերս ած

Առ պետականն Աստուած.

Եւ տու՛ր ինձ զօրովիզ սատար

Քո օրհնադէն բարձր աջ»

— «Ես խռովեալ եմ, սրտամնաց մեռայ,
Դառնացեալ եմ յոյժ առ Հայոց աշխարհ,
Առ անրնարող և տիրադրութ նախարար,
Որ զթագն Արշակունի փառաց թողին,

Ո՛հ ստրկացան ընդ իշխանութեամբ Պարսիկ
Մարդպանաց:
Այլ հաշտ եմ ընդ քեզ, իմ ազատասէր ճեռ,
Զայն իմ կարկառեալ ի տխրագին տապանէս
Զքեզ օրհնեմ, ո՛վ հայրենասէր Զօրավար,
Երկնից զօրութիւն հասցէ քեզ արագ,
Սուր քո հարցէ զթշնամիս չարաչար,
Յաղթական բարձրասցիս թէ՛ ի կեանս, թէ՛ ի մահ,
Ե՛րթ ողջամբ, որդեակ իմ
Քաջապահ կ Վարդան:

Զինակիրք իմ, ածէք զզէնս, զգեցուցէք զրահ,
Բերէք սաղաւարտ, կոչէ զիս Վարդան.
Ես նորա քաջ նիզակակիցն եմ.
Ո՛հ, չմեկնիմ ի նոցանէ, ո՛չ ի կեանս, ո՛չ ի մահ,
Երթամ ընդ նմա պահել սուրբ Կրօն,
Պաշտպանել սուրբ Հաւատք, կանգնել Խաչին փառք.
Երթամ պատուել զԱւետարան,
Պատառել Յաղկերտին մահաշունչ հրովարտակ,
Որ սպառնայ շիջուցանել Յիսուսի
Սիրոյն հուր, և վառել Որմզդայ կըրակ:
Գնա՛, գնա՛, այդ ուխտ նուիրական է.
Կրօնք, Հաւատք, Խաչ, Աւետարան
Քեզ լիցին օգնական
Ո՛վ Խոռխոռունիդ Խորէն:

Երեսքն զլոյս արտափայլեն,
Գող թէ ի Թափօրէն իջեալ
Երթայ յԱւարայրի Գողգոթայն,
Յիսուսի հետեւելով չդնէ միտ Պետրոսին,
Խոյս տալ ի խաչէն, լռին կալ յանապատ.
Տեսէ՛ք ո՞րչափ ինքնայօժար,
Ո՞րչափ հրճուանօք հոգեվառեալ
Վազէ երթայ ի պատերազմ.
Սիրելիք, ընտանիք, բարեկամք՝
Ձայս ամեն մոռանայ, չհամարին ինչ յաչս.
Չափեցէ՛ք, երկինք, զվարձ դորա
Եւ տուք զարժանին պսակ:
Պայծառացի՛ր,
Ո՛ր Պալուսիդ Արտակ:

Նոր Չարմայրն է այն, ի Տրուլա՞յ երթայ՝
Թէ ի յԱւարայր,
Հեծեալ ի նժոյգ իւր ճերմակ,
Այնպէս մրրկալից որոտայ, անցանէ
Զերդ յամպոց փայլակող կայծակ
Հոր հարեալ մաշէ զանտառ Մատեան գնդին
Ի մոխիր դառնայ անմահ կարծեցեալ բանակ.
Այլ ոգբամ զքեզ, քաջ շահատակ,
Վատ Պարսկին տուր զքեզ տապաստ արկ,
Եւ ո՛չ Աքիւլէսին նիզակ.
Առէ՛ք զողի դորա, լուսաթեւ հրեշտակք,

Տարէք կանգնեցէք յերկնից վեհ տաճար,
Մեռաւ Յազկերտ, կորեաւ Մատեան գունդ,
Այլ քո յիշատակ և հոգիդ անմահ կայ,
Ո՛ր զարմանալի՜դ Տաճար:

Ելէ՛ք և տեսէ՛ք, սուրբ Գրիգորի որդիք,
Ո՞ւր երթայ, յառաջ մըղի անժոյժ
Զխառն աշն խաչադրոջ,
Այնպէս արեւալ է Խաչեւոյն սիրով,
Ո՛չ երբէք զգայ զօրահաս մահուն,
Դա հանճարեղ է, գիտէ կշռել քաջ
Թէ մեռանել վասն հաւատոյ՝
Կեանք է և անմահութիւն:
Բարէ՛, այսպէս հաւատաց, չարար երես մահուն,
Զաշխարհ և զանձն ետ, զնեաց զկեանս լաւագոյն
Ո՛ր իմաստունն Հմայեակ:

Հապա ո՞վ է աշն դեղապատշաճ
Հրացոլակ սպայն,
Որ յարձակեալ յերկուս ճեղքէ
ԶՍրեաց դնդին կուռ ճակատ,
Մուշկան Նիւսալաւուրտ մունէ,
Զայն տայ յառաջ ածել փղաց զերամակս
Ուր անգիմադարձ խիզախէ դիւցազնաբար:
Հուսկ ուրեմն անկանի հասակն աշն սօսաբարձր,
Զաշխունս կափուցանէ, հոգին վերաթմէ,
ԶԱստուած տեսնէ,

Եւ ի մահուն կանգնի յաղթական.

Վա՛շ իմ հրաշակերտ ներսէ՛հ:

Յո՛ւշ, յո՛ւշ, Հայոց մանկունք,
Յառեցէ՛ք զաչըս ձեր յայն Գնունի մանուկն.
Դա գինեհարեալ է, չգիտէ թէ ո՞ր երթայ,
Ի հարսանի՞ս թէ ի կոշ մահուն.
Ասէ՛ ես երթամ յԱւարայր,
Երթամ յարիւնակոխ հնձան,
Երթամ ճվիլ անդ զերդ ողկոյլ Յիսուսի որթոյն,
Այդ պէս յապաժոյժ ճվեցար,
Մանուկ դու, մանկական զեղովդ,
Սպիտակ և անրիժ ձորձովդ.
Այլ զի՛ չքնաղ, զի՛ վայելուշ կարմրացար ողջամբ
Որպէս ոչդան բոսորագոյն,
Ո՛հ, ի մէջ շուշան ծաղկանց
Թուի թէ ննջես ի քուն,
Զայն տամ քեզ մատուռակ Գնունի,
Թափեա՛ զգինիդ ի քէն, Յիսուս կոչէ զքեզ,
Զաբժի՛ր, զարժի՛ր,
Զքեզ հրեշտակք տանեն յերկինս,
Ո՛վ փարեկիդ Վահան:

Հաւատք, Հայրենիք, Երկինք
Զքեզ վառեցին սուրբ նախանձով,
Հոգի արդար և զգօն.

Արդեօք Յիսուսի հունքն էր այն,
Զոր արկ նա ի քեզ, և դու ողջամբ կիզար ի զոհ,
Յորդահոս թափեցիր զարիւնդ
Շիջուցեր զմոլենախանձ բոց

Ամբարիշտ դինին մոդակրօն,
Որ խանձեւ, լափեւ կամէր

Զ'եկեղեցւոյ նոր դրախտ,
Եւ սուրբ Գրիգորի Հօր

Մշակեալ ձեռատունկ.

Այլ քո արիւն շիջոյց ատրուչանին հուր,
Քանդեաց մոխրապաշտին տուն,

Պայծառացոյց սուրբ հաւատոյ լոյս,

Եւ դու յաստեղս վերափայլեցար

Ո՛ր ցանկալիք Արսէն:

Ոստանիկ Պայազատք,

Կապել զձեզ ի մի ընդ խմբին առաքինեաց.

Զ'Զեզ սուրբն Եղիշէ թուեաց և գրեաց.

Զգիտեմ ո՞ր ոխերիմ ձեռն եղծելով ջնջեաց

Զանուան ձերոյ քաջափայլ յիշատակ.

Յնծացէք, հոգիք, Երկինք զձեզ զիտէ,

Եւ ես յերդ անմահ գրոշմեմ յայս արձան:

Որ յԱրասոսայ սարին զազաթմէն դէտակն կալեալ

Յարծուաթե հասիք ի յԱրտազ,

Խաչասուր մագլօք հարեալ խըլեցիք

Կոյր Յազկերտի մի զակն.

Անդ- երդուայք մահուամբ շիջանիլ,
Զի վառ մնասցէ Հայոց տաճարին ջահ
Եւ Աւետարանին աշխարհալոյս ճրագ.
Ո՞ր Արծրունի ասպետք՝
Վահան և Սահակ:

Օ՞ն, զարմացէ՛ք, ո՞վ է այն,
Որ զմինն ի յաջ և զմիւսն ի ձախ թէն առեալ.
Ո՞հ, բաւ չէ ինքն միայն,
Զերկուս ևս այլ զոհ իմիասին տանի,
Անբաժան մեռանիլ երթայ ոգեյօժար:
Զայն տուք, Վարդան յետուստ է.
Ո՞ւր այդպէս ճեպընթաց լինի անվախ դիմագրաւ.
Միթէ՞ կարծէ ինքն թէ անդրէն երթայ
Ճառել զթաչէն ի Պարսից ատեան:
Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ այնպէս կարծէք,
Ես անդիտակ չեմ և դեռ զիշեր չէ.
Գիտեմ ստոյգ թէ ի լոյս գընամ.
Ես յառաջագէմ Գարեգինն եմ,
Վաղ մեռանիլ կամիմ,
Եւ վասն իմ Խաչելւոյն կռուիմ ընդ աշխարհ.
Ես երկնից սիրահար եմ, երթամ առ Սէրն իմ,
Ողջ կացցես, Հայրենի՛ք,
Ողջամբ կացի՛ք, սիրելի՛ք.
Զիս և զեզրայրս մի՛ ողբայք,
Որբացեալ տո՛ւն Սրուանձտեան:

Բարապան հրեշտակք բացէք զդուռն երկնեց,
Պատրաստեցէք զերիս սրակս.

Ո՛հ, երկու հարաշատօք
Անկա՛ւ Գարեգին, մեռաւ Գարեգին,
Թռաւ ի վեր հողեակն:

Ամենակալ մեծանուն Տէր, Աստուած
մեր սուրբ հարց,
Աստուած ներող, գլխած,
Ահա քեզ պատարադ
Վերընծայէ Հայոց աշխարհ,
Հաշար երեսուն և վեց զոհ
Նուիրական սուրբ օղջակիւղաց.
Քեզ հաճոյ լիցի, Տէր, որպէս երբեմն առ Նոյիւ
Ի գլուխ անդ Մասեաց.
Տե՛ս թէ քանի՛ հոտ անոյշ է
Ծուխ զսհից սուրբ Գրիգորի,
Որ բուրէ առ քեզ յԱրտաշու բարձանց:
Տէր Հայր մեր, սուր է օրն այն,
Յ՛որ ներէիր յեզ, որպէս Յակովբայ տան,
Յո՛յց և այժմ՝ սիրոյդ ծխածան,
Կամար ած ի վերայ Հայոց լեռանց.
Ասա, Տէ՛ր գլխած, թէ այլեւս հաշտեալ եմ ընդ քեզ,
Ո՛վ տառապեալըդ Հայաստան:

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՏՕՆԻ ՍՐԲՈՅ ԴԵԻՈՆԴԵԱՆՅ

Ո՞վ ես դու, նոր եղիագար քաջափառ,
 Հոգի նախանձաւոր և հանդիսագիր,
 Զխաչն ի յուսդ առեալ, զԱւետարան ի դիրկդ,
 Վազեա երթաս վկայել վասն Յիսուսի,
 Քեզ ոչինչ փոյթ է թողուլ զպատարագն ի սեղան,
 Թողուլ զերեխայն յաւազանին մկրտարան,
 Թողուլ զհարսն ի քօղ և փեսայն ի սյսակ.
 Ո՞հ միթէ՞ դոյժ եհաս քեզ ի Վանանդ,
 Թէ մոխրապաշտ մոդք հասին, մոխն ի հայաստան.
 Յազկերտ հրամայէ, քակի՞ն եկեղեցիք,
 չինի՞ն ատրուչանք.
 Ելցէ՛ Յիսուս ի տաճարէն, մոյցէ՛ Որմիշդ
 Ընդ Սատան.
 Օ՛ն, զինուո՛ր դու զօրավարին Նազովրեցւոյ,
 Կրօն, հաւատ և եկեղեցի կոչէ զքեզ ի մարտ.
 Գընա՛, վկայէ՛ և մեռի՛ր,
 Ո՞վ սուրբ Ղեւոնդէ՛:

Մեծին Գրիգորի տան և դահլին ժառանգ,
Սուրբ հայրապետը Թովսէփ,
Լճւր, ի վանայ ձորէն հնչէ վայ՝ ի հայաստան.

Ե՛լ, հա՛ր զզանդակ սուրբ տաճարին Էջմիածնի,
Առ զգրիչ քո, շոյտ գրեա՛ զկոնդակ.
Տո՛ւր հըրաւէր հայոց հօտին և հովուաց,
Աշխարհախումբ լինել յԱրտաշատ.
Անդ կնքել նոր ուխտ միութեան,
Անարատ պահել զհայրենի հաւատ.
Կռուել վասն կրօնի և վասն Եկեղեցւոյ
աղատութեան.
Թո՛ղ մեռցին հովիւք ընդ հօտին, և հարք՝
ընդ որդիս,
Թո՛ղ ի զոհ երթան վասն Եկեղեցւոյ
Յովսէփ իւր ընկերօք, Վարդան իւր նիդակակցօք
Թէ բառնի կրօն և հաւատ,
Զի՞ այնուհետեւ մեզ կեանք և աշխարհ:

Ընքշտունեաց հսկող հօտապետ Սահակ,
Յ'Արտոսայ բարձրասար գիտանոցէն
Հայի՞ս ընդ գաղաթ Մասեաց միգապատ.
Տե՛ս, զիա՛րդ ի Կասպիական ծովէն
Հողմալար գան սեաւ ամպոց երամբ,
Գան, խռնին բարդին յԱյրարատ և յԱրտաշ.
Զբաղաշտ զայրազին դռայ թափել կարկուտ
սաստկահար.
Փշրել զորթատունկս Գրիգորի, քանդել սուրբ
օրինաց ցանկ.
Է՛ջ այտի, հասի՛ր յԱրտաշատ,

Ղեւոնդ, Յովսէփ և համայն ուխտ եկեղեցւոյ
Քեզ սպասեն անդ, զի լիցիս զու նոցա թարգման.
Տեոցութ զնոց խօսի մոլեկրօն Պարսիկ.
Թէ ասէ՝ թողէ՛ք զՅիսուսի Աւետարան
Եւ մեր հարց սրբազան հաւատ,
Հողի՛ անվհեր, տո՛ւր անդէն քաջ քաջ
պատասխան,
Ասա՛ համարձակ՝ թէ հայք մեռանին
Եւ չթողուն հայրենի սուրբ աւանդ։

Մուշէ՛, Արշէ՛ն, և Սամուէ՛լ,
Քաջազօտի երիցունք և պաշտօնեայք
Աւետարանին,
Հաւատար մրցողք յասպարէզ նահատակութեան,
Ընդ Յովսէփայ, Սահակայ և Ղեւոնդի.
Ո՛վ չինական հօտարած փոքրիկ հովիւք,
Եղին զանձինս իւրեանց ի վերայ փոքրիկ հօտին.
Դո՛ւք էք արդեօք այն փոքրիկն,
Որ մեծ է յարքայութեան երկնից.
Ո՛ր ծառայք ազնիւ ի սակաւուն հաւաաարիմ,
Մըտէ՛ք յուրախութիւն Տեառն։

Աբրահամ և Քաջաջ սարկաւազունք,
Առէ՛ք զբուրվառս ձեր և լրցէ՛ք զհօւր.
Խաչանման արկէք զուրարս՝ զկապանս մահուն.
Երթամք նախ ի բացօդեայ տաճար

Աւարայրի մեռելոց դաշտին,
 Ուր կազմին սեղանք զոհից, գեհանին
 սուրբ Գրիգորի գառինք,
 Ուր ընդ սուր և հուր անցեալ
 Ողջակիղին եկեղեցւոյ որդիք:
 Սարկաւազո՛ւնք, խունկ ծխեցէք ի հոտ անոյշ
 Շաւարշանայ շիրմաց անմահ մեռելոց,
 Օ՛հ, թողէ՛ք արդ զորդւոց շիրիմս, երթամք
 յԱպար աշխարհ
 Օրհնեմք անդ զհարց գերեզման
 եւ զյիշատակ կատարման նոցա:

Ձեռս ի վե՛ր կալէք, ձեռս ի վե՛ր, Յովսէփ,
 Սահակ և Ղեւոնդ,
 երիցունք և սարկաւազունք,
 Ո՛հ, ծերանալոյ ձեր ժամն եհաս.
 Ահա՛ կապեն զձեզ ի գօտի մահուն.
 Ահա՛ վարեն, տանին զձեզ ի Պարսս հեռագոյն,
 Յերկիր նժգեհ ի քաղաքն Նիւշապուհ:
 Կամար ձեր չէ մարգարտայեռ, այլ չղթայ է
 ծանրակուռ,
 Ո՛ տայր ինձ համբուրել զկապանս ձեր սուրբ,
 Ձեօք արձակեցան ազատ որդիք եկեղեցւոյ.
 Յաղթանակ տարաւ Խաչ, փառաւորեցաւ Յիսուս.
 Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:

Ձարաշուքն այն Դենչապուհ
Յանձնէր զձեզ Մոզպետին մուկունդ,
Որ նորին շղթայիւք պրկեալ
Դընէր ի գէճ և խաւարչտին բանտ,
Մարմին էր ձեր զէն, և կռուելով տոկացիք
Վշտակրեալ ի դառն կտտանս,
Ո՛չ փշրէր անօթ հոգւոյն ձեր անվրկանդ,
Դուք լոյս՝ ի խաւարի լոյս ծաղեցիք անդ
Մոզպետին խաւարապատ աշաց,
Որ ի մահ ննջէր Զրադաշտին ուսմամբ, հրաշիւք
բացան աչք,
Ետես զլոյս Յիսուս, և հաւատաց յԱստուած
Ո՛վ Սուրբ Ղեւոնդեանք:

Անցանէր այս ծաղկազարդ
Մեծ պասեքին օր դայր հասանէր անդ,
Մերձանայր տակաւ տակաւ Գողգոթային խաչ,
Պիտոյ էր ձեզ Սիոնի վերնատուն մի զարդարեալ
համակ,
Պիտոյ էր ձեզ սուրբ ընթրեաց սեղան և կենաց
բաժակ.
Զայդ պատրաստէր շոյտ Մոզպետն այն
հաւատացեալ,
Ինքնին լինէր ձեզ անդ կոչնատէր և հրաւիրակ
Զաքէի նըման հայցէր, լոյս և փրկութիւն
տանէր իւր տուն,
Լուանայր զոտըս ձեր զջուրն արկանէր զանձամբ.

Մկրտէր և պաշտէր զձեզ իբրեւ զԱստուծոյ
հրեշտակ.

Սեղան կողմէր նահապետական, սեղան բարեկից
և առատ.

Ո՛հ, քաղցեալ սովատանջ էին հիւրք զքառասուն
օր ի բանտ:

Յանկանալով կերէ՛ք, կշտապինալ կերէ՛ք.

Ո՛ր խաչապատրաստ վրկայք.

Այդ է ձեր վերջին ընթրիք,

Վերջին երեկոյն և զատկական դառն,

Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:

Ելէ՛ք, դո՛հացէ՛ք և օրհնեցէ՛ք զսեղան,

Հասին ձեզ դահիճք անդուլթք,

Ո՛հ, հանեալ ի զուարթ սեղանոյդ,

Կրկին կապեալ վարեն զձեզ ընդ առապար

աւազուտ:

Զոյգ զոյգ լըծեալ անագորոյն սպանչաց,

Քարչեն զձեզ անխընայ ընդ քար և ընդ թուփ.

Դուք իբրեւ այն մըշակին հարօր զերկիր հերկելով

Ուղիղ վարէ՛ք տանիք զարքայութեան ակօսն.

Իբրեւ ցորենահատք դուք ցանեալ ցրուիք,

Որպէս առակէ յիւր բան՝ սերմահան Յիսուս:

Սնդ ի Խոժաստան ծածկին փշրանք ոսկերաց

ձերոց ի հող.

Աստի ի Հայոց աշխարհ բուսանիք ցորեան

ատօք և հասկաթուռ.

Այսպէս մեռելութիւնն ձեր կենդանի և բարդա-
ւած արար

Ձորդիս եկեղեցւոյ,
Ո՛վ սուրբ Ղեւոնդեանք:

Դենշապուհ յոտին կայ սուր ընդ մէջ
[Թերաքամ:

Առ նըմին կանգնին դահիճք դաժանադէմ
մերկասուր պատրաստ,
Կանգնին նաև առ ձեօք երկնահրաւէր հոգէաւանդ-
հրեշտակք,

Ժամ եհաս, ո՛հ, զոհին և զինման,
Կափուցէ՛ք, ո՛վ սուրբք, առ աշխարհ պահ մի
զաչս ձեր.

Տեսցո՛ւք զի՞նչ առնէ Յադկերտ և աշխարհ
Յետ բառնալոյ աստի զձեր մահկանացու կեանք.
Ո՛հ, շքեղ նախանուէր զենուն, Սահա՛կ,
զօրաւորդ ի բան.

Որ լռէ քո ճարտար լեզուն ազատ և [Թարգման,
Յառա՛ջ մատիւր ի սուր, Ղեւոնդ ձայնէ քեզ,
Ո՛վ հայրապետ Յովսէփ,
Ասէ՛ պատուեմ զքեզ աստ, դու վեհ ես քան զիս.
Յառաջ մատի՛ք և դուք, երիցունք ևսարկաւա-
դունք,

Մի՛ վարանիք, տո՛ւք զձեր պարանոց, առէ՛ք
զանմահութիւն.

Զմեռանիմ ես Ղեւոնդ, մնամ ձեզ յետին տրուպ,

Մինչեւ մի մի յուզարկեմ զձեզ առ Յիսուս,
Ո՛ր իմ խաչակից վրկայք, այդ է իմ սուրբ ուխտս:

Իսկ դու զի՞ առնես, հոգի՛ զօրավիգ,
Հոգի՛ հըգօր և մինչ ի մահ անյաղթ,
Զընկերս քո ամեն ետուր ի սրոյ բերան.
Միթէ՞ քնաց այլեւս քեզ նոր ինչ կասկած.
Մատի՛ր և դու ի սուր, կան սպասեն քեզ
մարտիրոս մշակք,
Խմբովին երթալ առ ի վարձատուն Յիսուս
և կալ յանդիման,
Ասել համարձակ. Տէ՛ր, վասն Հայոց աշխարհին
մեռաք,

Տո՛ւր զվարձ մեր արեան.
Առէ՛ք զձեզ պսակն անեղծ անթառամ,
Ո՛վ իմ ազնիւ ծառայք:

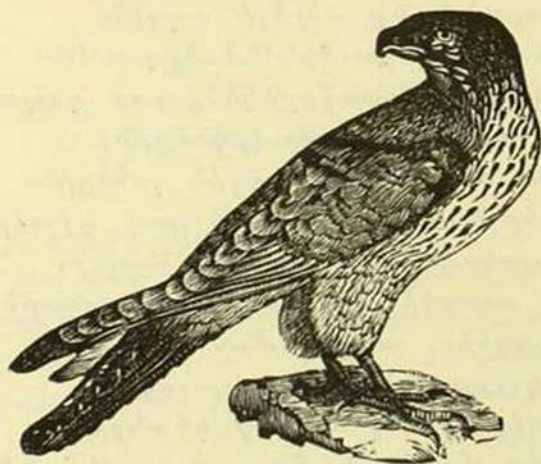
Գրիգորէ, Ներսէս և Սահակ,
Առէ՛ք ընդ ձեզ զթոռնիկն ձեր զկարմիր Վարդան.
Պսակազգեստ շըքով ելէ՛ք ընդ առաջ յաղթական
առաքինեաց,
Ահա դան առ ձեզ Ղեւոնդեանց հարք, որ ընդ
որդիս մեռան.
Առէ՛ք, տարէ՛ք, յանդիման կացուցէք
Պետական աթոռին առաջ.
Տո՛ւք զաղերսագիր և յիշեցէ՛ք զտառապետ
Հայաստան:

Յառա՛ջ մասիք ինձ լըսել,
Շառաւի՛ղի քաջին Հայկայ,
Ես կամիմ ձեզ արդ պատմել
Զազգասէր գործ Վարդանայ:
ԳԱՐՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ — զօրավար իր ազգէն ընտրած,
Արեան դաշտի մէջ ՔԱՋ հանդիսացած,
Սրբոտացաւ Հայոց դառը վիճակին,
Ոտք հանեց նոցա ընդդէմ՝ դու Պարսկին:
Զըկարաց տանել նորա վեհ հոգին
Կրօնի հալածմունք սիրելի ազգին,
Թըրոջն և խաչով տուեց մեծ երդում—
Յաղթել կամ փառքով ընկնել դու դաշտում:
Եւ զօրքը նոյնը երդմամբ կրկնեցին,
Մարմինքն ու հոգիքն ազգին զոհեցին:
Վերին ներշնչմամբ Վարդան քաջ գիտէր,
Որ օրհասականն ա, ն օր վերջինն էր,
Բայց նա ըստրկի կեանք վարել չընտրեց,
Ծննդով ազնիւ, ազնիւ մահ խնդրեց.
Զէ՛ր նա կուրացած նշոյլքով բաղդին,
Բայց չէր էլ զզուել օրերով կեանքին.
Նա քաջ էր մարմնով, հոգւով էլ վեհանձ,
Կիրքերը նորա ընաւ չէին անսանձ.
Առտընին կեանքում ծընող բազմագում,
Բանակի մէջը զօրավար հմուտ,

Պարիսպ ամրակուռ հայրենեաց համար,
Ամեն մի հայի յոյսն ու մըխիթար.
Բայց իր թշնամեաց . . . ահեղ հալածիչ,
Դէմ ու դէմ՝ կռուող, բայց ոչ նենդ պատրիշ.
Քանի որ ոտինն թուր ունէր ձեռին,
Վարդանն էր նորա ահեղ թշնամին.
Բայց երբ զընէր նա զէնքն իր զեալին,
Վարդանն էր նորա պաշտպան առաջին։

ԳԱՄԱՌ-ՔԱՅԻՊԱ

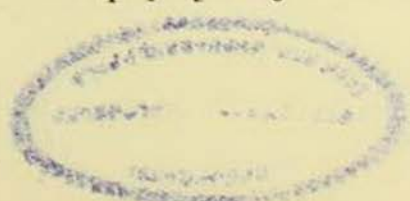

Յ Ա Ն Կ

ԳԸ-Է

ԵՐԷ-

Նամակ Տ. Սահակ Ծ. Վարդապետ Աստուածասուրեանի առ Աշխատասիրողն .	3
Յառաջաբան	5
Տարօնոյ Ս. Կարապետի վանուց եւ Տանարի յատկագիծը պատրաստուած ձեռամբ Տ. Սահակ Ծ. Վարդապետ Աստուածասուրեանի .	6
Ա. Պատմութիւն փոխադրութեան նշխարաց Ս. Յովնաննու Կարապետի ի Կեսարիայէ ի Տարօն եւ պատեւագով Ա.	7
Առաջին պատեւագով, որ եղել յոյժ սաստիկ, պատեւագովին գլխաւոր Արձան Քրմապետն, որ կայ այսր ի բաղման եւ ընդ նմա արս հազար երեսուն եւ ութ եւ զայս պատեւագով արարաւ վասն Գիսանեայ կողոց եւ վասն Քրիստոսի	24
Բ. Հիմնարկութիւն Սուրբ Մատրանից	32
Գ. Կարգ վանահարց Սրբոյ Կարապետի հրաւարի վանից Տարօնոյ եւ պատեւագով Գ.	37
Դ. Եօրն խոսանարակի նզնաւոր	41
Ե. Դայլ Վահան	50
Զ. Պատեւագով Դ.	54
Է. Յիշատակարան Յովնաննու Մամիկոնի	57
Ը. Շարունակութիւն վանահարց սուրբ Կարապետի վանուց	63
Թ. Շարունակութիւն վանահարց սուրբ Կարապետի վանուց	72

- Բ. Շարունակութիւն վանահարց սուրբ Կարապետի վանուց 86
 Յանկ վանահարց 113
- Ժ. Ծանօթութիւնք. Գալուս երից մոզուց
 Յերուսաղէմէն ի Տարօն, Կոնդակին պատ-
 նէն « 121
- ԺԱ. Հիմնարկութիւն Եղրդոսի Սուրբ Յովնան-
 նու վանից 125
- ԺԲ. Կոլոս Յովնանէն եւ Գրիգոր Շիրապակիր
 վանահարք 127
- ԺԴ. Յանուն եւ նշխարօք Ս. Կարապետի շին-
 ուած եւ մեզ ծանօթ շէն եւ անշէն վան-
 քեր 133
- ԺԴ. Գլակայ վանք 141
- ԺԵ. Նկարագրութիւն Երկրին Տարօնոյ . . . 142
- ԺԶ. Արծուիք 143
- Մամունջօ հայրենասիրի առ Քաջն Վար-
 դան եւ նիզակակիցս իւր, ի յիշատակ so-
 նի Ս. նահատակացն 147
- Ողբերգութիւն առ Քաջն Վարդան եւ նի-
 զակակիցս իւր, յիշատակ տօնի նահա-
 տակութեան նոցին 153
- Ողբերգութիւն ի յիշատակ տօնի սրբոց
 Ղեւոնդեանց 163
- Գամառ-Քաթիպայի «Քաջ Վարդան Մա-
 միկոնեանի մահը» բանաստեղծութենէն
 մի հատուած 171

